

**GÜNCEL TİCARÎ İLİŞKİLERDE
İNE SATIŞI**

OĞUZ ÜNAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Fetullah YILMAZ

2015

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

GÜNCEL TİCARÎ İLİŞKİLERDE İNE SATIŞI

(İne Sales İn The Current Trade Relations)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Oğuz ÜNAL

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fetullah YILMAZ

GÜMÜŞHANE
Haziran, 2015

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Yrd. Doç. Dr. Fetullah YILMAZ danışmanlığında, Oğuz ÜNAL tarafından hazırlanan “Güncel Ticarî İlişkilerde İne Satışı” başlıklı çalışma, ... / / tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi (Başkan):

İmza:

.....

.....

Jüri Üyesi (Danışman):

İmza:

.....

.....

Jüri Üyesi :

İmza:

.....

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.. / .. /

Doç. Dr. Mevlüt ERTEN

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Güncel Ticarî İlişkilerde İne Satışı” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☐	Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.... / /

İmza

Oğuz ÜNAL

ÖNSÖZ

İnsan, yaratılışı gereği toplum halinde yaşama zorunluluğu olan bir varlıktır. Çünkü yaşamı boyunca ihtiyaç duyduğu birçok şeye, beraber yaşadığı toplum sayesinde ulaşabilmektedir. Bunun sonucunda da her bireyin kendi ihtiyaçları için verdiği mücadele ortamında, bir başkasının ihtiyaç alanına haksız müdahale ve tecavüzünü engellemek için bir takım hukuk kuralları ortaya konmuş ve bu kurallara uymaması durumunda da kendisine verilecek tepki ve ceza da belirlenmiştir.

Bu durum karşısında hem kanun koyucunun kurallarına uyup, hem de normal şartlarda ulaşılması yasal olmayan sonuca, yasal yollarla ulaşmayı arzulayan bazı bireyler, istedikleri sonuca ulaşmak için bir takım yollar bulmaya çalışmışlardır. Kanun karşısında takınılan bu tavır, İslâm hukukunun iktisâdî alanında da ortaya çıkmıştır.

Tezimizin ana konusunu teşkil eden îne satışı da, hem ticarî hayatı devam ettirmek, hem de faiz gibi net bir yasağı çiğnememek adına geliştirilmiş ve zamanla yaygınlaşmış bir işlem türüdür. Günümüzde de birçok ticarî ortamda devam eden bu uygulamanın, daha önce ülkemizde günümüz ticarî ortamı dikkate alınarak incelenmemiş olması bizim bu konuyu incelememize sebep olmuştur.

Bu çalışma esnasında bana yol gösteren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Fetullah YILMAZ'a, tez çalışması esnasında fikrine başvurduğum ve kaynak eserlerinden istifade ettiğim, Diyanet İşleri Başkanlığı, Trabzon Dinî Yüksek İhtisas Merkezi hocalarıma, tashih konusunda yardımcı olan değerli dönem arkadaşlarıma ve eğitim hayatıma sabırla destek olan eşim ve çocuklarıma şükranlarımı sunuyorum.

Özellikle bu çalışmanın sonucuna ulaşmama müsaade buyuran rabbime sonsuz şükürlerimi arz ediyorum.

Gümüşhane 2015

Oğuz ÜNAL

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	I
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	II
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	X
ABSTRACT	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ.....	1
I. Problem / Problem Durumu	1
II. Konunun Önemi	1
III. Konunun Amacı	2
IV. Beklenen Yararlar	2
V. Araştırmanın Yöntemi.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALIŞVERİŞ AKDİ, FAİZ	4
1.1. Alışveriş Akdinin Tanımı, Meşruiyeti, Rüknu, Şartları ve Sonucu	4
1.1.1. Alışveriş Akdinin Tanımı.....	4
1.1.2. Alışveriş Akdinin Meşruiyeti	6
1.1.3. Alışveriş Akdinin Kısımları	8
1.1.4. Alışveriş Akdinin Rükünleri	9
1.1.4.1. Taraflar	9
1.1.4.2. İcap Kabul	10
1.1.4.3. Konu	11

1.1.5. Alışveriş Akdinin Şartları.....	11
1.1.5.1. İn'ikat Şartları	11
1.1.5.1.1. Âkitlerle (Taraflar) İlgili Şartlar.....	12
1.1.5.1.2. Akdin Kendisi İle İlgili Şartlar.....	14
1.1.5.1.3. Akdin Meclisi İle İlgili Şartlar	15
1.1.5.1.4. Akdin Konusu İle İlgili Şartlar.....	15
1.1.5.2. Sıhhat Şartları.....	16
1.1.5.2.1. Genel Şartlar.....	17
1.1.5.2.2. Özel Şartlar.....	18
1.1.5.3. Lüzum Şartları.....	169
1.1.5.4. Nefaz Şartları.....	169
1.1.6. Alışveriş Akdinin Sonucu	20
1.2. Faiz.....	21
1.2.1. Faizin Tanımı	21
1.2.2. Faizin Çeşitleri	22
1.2.2.1. Fazlalık Faizi (Ribe'l-Fadl).....	22
1.2.2.2. Vade Faizi (Ribe'n-Nesfe)	22
1.2.3. Faizin Hükümü.....	23
1.2.4. Kâr Faiz İlişkisi	26

İKİNCİ BÖLÜM

2. İNE SATIŞININ İSLAM HUKUKUNDAKİ YERİ.....	29
2.1. İne Satışı.....	29
2.1.1. İne Satışının Sözlük Anlamı.....	29
2.1.2. İne Satışının İstilah Anlamı.....	30
2.1.3. İne Satışının Tarihçesi.....	32

2.1.4. İne Satışının Şekilleri	33
2.1.4.1. Birinci Şekil	33
2.1.4.2. İkinci Şekil	34
2.1.4.3. Üçüncü Şekil	34
2.1.4.4. Dördüncü Şekil.....	35
2.1.5. İne Satışının Gerçekleşme Şartları	36
2.1.6. İne Satışına Götüren Sebepler	37
2.1.7. İne Satışının Hükümü.....	40
2.1.7.1. İlgili Naslar ve Değerlendirilmesi	40
2.1.7.2. İne Satışı Hakkındaki Görüşler	43
2.1.7.2.1. Sahâbe ve Tâbiîn Görüşleri	43
2.1.7.2.2. Mezheplerin Görüşleri.....	45
2.1.7.2.2.1. Hanefî Mezhebi	45
2.1.7.2.2.2. Mâlikî Mezhebi	48
2.1.7.2.2.3. Şâfiî Mezhebi	49
2.1.7.2.2.4. Hanbelî Mezhebi	50
2.1.7.2.2.5. Zâhiri Mezhebi	51
2.1.7.3. Câiz Görenler ve Delilleri	53
2.1.7.4. Câiz Görmeyenler ve Delilleri	57
2.2. İne Satışının Problem ve Prensipleri	61
2.2.1. Niyet-İrade Problemi.....	61
2.2.2. Hile Problemi	63
2.2.3. Kabz Problemi.....	66
2.2.4. Bir Alışverişte İki Alışveriş (Safkateyn) Problemi	68
2.2.5. Sedd-i Zeriâ Prensibi.....	69
2.3. İne Satışının Diğer Akitlerle İlişkisi.....	70

2.3.1. Teverruk	70
2.3.2. Bey‘ Bi’l-vefâ.....	72
2.3.3. Murâbaha (el-Murâbaha li’l-Âmiri bi’ş-Şirâ)	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE TİCARÎ İLİŞKİLERDE ÎNE SATIŞI ... 77

3.1. Osmanlı Döneminde Îne Satışı.....	77
3.1.1. Osmanlı Dönemi Para Vakıfları	77
3.1.1.1. Amaç ve İşleyişi	78
3.1.1.2. Îne Satışı İle İlişkisi.....	79
3.2. Güncel Ticarî İlişkilerde Îne Satışı.....	80
3.2.1. İşlemi Yapanlar Açısından Îne Satışı İşlemleri.....	82
3.2.1.1. Bireysel İşlemler	82
3.2.1.2. Organize İşlemler	82
3.2.2. Kullanım Gayesi Açısından Îne Satışı İşlemleri	82
3.2.2.1. Nakit Elde Etme Yöntemi	82
3.2.2.2. Borç İsteme Yöntemi	84
3.2.2.3. Olan Bir Borcun Vadesini Uzatma Yöntemi.....	84
3.2.2.4. Uzun Vadede Kâr Elde Etme Yöntemi	85
3.2.3. Sonuçları Açısından Îne Satışı İşlemleri	85
3.2.3.1. Malın ilk Satıcısına Döndüğü Şekil	85
3.2.3.1.1. Bireyler Arasında Uygulanması	85
3.2.3.1.2. İkâle veya Fesih Yapılarak Malın İlk Sahibine Döndürülmesi.....	87
3.2.3.1.3. Hibe Yapılarak Malın İlk Sahibine Döndürülmesi	87
3.2.3.1.4. Vekil Kullanılarak Malın İlk Sahibine Döndürülmesi	88
3.2.3.1.5. Kendiliğinden Gelişerek Malın İlk Sahibine Dönmesi	89

3.2.3.1.6. Finans Kurumlarındaki Uygulamalar.....	89
3.2.3.1.6.1. Bireysel Finansman Yöntemi	90
3.2.3.1.6.2. Nakit Finansman Yöntemi	91
3.2.3.1.6.3. Taşınmaz Finans Destek Yöntemi.....	91
3.2.3.1.6.4. Kredi Kartı Yöntemi.....	92
3.2.3.2. Malın Üçüncü Bir Kişiyeye Satıldığı Suret (Teverruk)	93
3.2.3.2.1. Bireysel Teverruk.....	93
3.2.3.2.1.1. Malın, Herhangi Bir Üçüncü Kişiyeye Satılması.....	93
3.2.3.2.1.2. Malın İşlem Yapan İki Kişinin Belirlediği Bir Kişiyeye Satılması.....	95
3.2.3.2.2. Organize Teverruk.....	96
3.2.3.2.3. Ters Teverruk	97
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	102
ÖZ GEÇMİŞ.....	111

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜNCEL TİCARÎ İLİŞKİLERDE İNE SATIŞI

Oğuz ÜNAL

2015, XII+111 sayfa

Klasik kaynaklarda ve daha önceki çalışmalarda îne satışı, genel anlamda incelenmiştir. Bu çalışmada diğer incelemelerden farklı olarak, îne satışının güncel ticarî ilişkilerde, bireysel ve kurumsal anlamda uygulama alanları incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı çok fazla cârî olan ve birçok kişi tarafından uygun görülmeyen bir alışveriş çeşidini ele alıp, uygulanış şekillerini ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Alışveriş, İne, Teverruk, Hile,

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

İNE SALES IN THE CURRENT TRADE RELATIONS

Oğuz ÜNAL

2015, XII+111 pages

The sale of ine has been examined in generally in the classical sources and previous studies. In this study, it is different from the other studies, the sale of ine has been examined what is the application areas of this sale in modern trading relations with the regard to individual and corporate. The aim of this study is to examine a kind of sale that is applied and not acceptable by many people and to demonstrate the forms of application.

Keywords: Shopping, sale of ine, teverruq, cheating.

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e.** : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.s. : Aleyhisselâm
b. : İbn
bkz. : Bakınız
çev. : Çeviren
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
h. : Hicrî
Hz. : Hazreti
Md. : Madde
r.a. : Radıyallahu anh
s. : Sayfa
s.a.s. : Sallallahu aleyhi ve sellem
sy. : Sayı
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
ty. : Tarih yok
yy. : Basım yeri yok

GİRİŞ

I. Problem / Problem Durumu

İktisâdî alanla ilgili şâri‘in ilk olarak belirlemiş olduğu prensip, karşılıklı rızâ ilkesidir. Bununla birlikte ilk dönemden beri İslâm hukukunun en çok üzerinde durduğu temel prensiplerden birisi de faiz yasağıdır. Uygulandığı ilk günden itibaren aslında hiç bir faizli işlem, iki tarafın da tam anlamıyla razı olup birlikte gerçekleştirdikleri bir işlem değildir. Bir tarafta karşılığı olmayan emeksiz ve risksiz bir gelire kendisini bağlamış bir faiz alıcısı, diğer tarafta da o fazlalığı aslında hiç de ödemeye razı olmamış, çoğu zaman zor durumda olan birisi bulunmaktadır.

Zamanla iktisâdî sistem, hem ticarî işlemlerin ilerlemesi, hem de faiz yasağına takılmadan insanların diledikleri gibi kaynak tedarik edebilmelerinin yolunu açmak için bir takım çareler üretmiştir. Bu çarelerden birisi de, dışarıdan bakıldığında tamamen bir alışveriş, dikkatle incelendiğinde ise birçok âlime göre faiz alışverişi anlamına gelen îne satışıdır. Îne satışı, kişinin bir malı başkasına yüksek fiyattan vadeli olarak satıp onu teslim ettikten sonra, yüksek olan bedel müşterinin borcu olarak kalmak kaydıyla, aynı malı daha düşük fiyattan peşin olarak geri satın alması işlemidir.

Bu türden bir alışverişte alıcının ve satıcının ilk amacı, işlemlerine alet ettikleri mal değildir. Ayrıca bu akitte, nakit ihtiyacını temin etmek isteyen taraf (müstakriz) bu amacına ulaşmayı hedeflerken, diğer taraftaki kendisinden borç istenen kişi (mükreiz) de normal bir borç verme ilişkisinde elde edemeyeceği fazlalığı elde etmek istemektedir.

II. Konunun Önemi

Klasik kaynaklarda genelde “büyû” bölümlerinde incelenen bu satış türü, ilk dönemlerden bu yana sık tartışılan konulardan olmuş, konuyu ele alan âlimlerin bakış açılarına göre farklı bir takım tanımlar ve uygulama şekilleri ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu alışverişin, ilk dönemlerden beri uygulandığı bilinmektedir. Ayrıca son dönemlerde bu işlemin insanlar arasında yaygınlaştığı ve bu işlemi yapanların niyetlerinin herkes tarafından anlaşılır olabileceği tartışılmaktadır. Îne satışının en çok

Osmanlı dönemi para vakıflarında kaynak tedarik etme yöntemleri arasında “muâmele-i şeriyeye” adı altında uygulandığı da bilinmektedir.

İne satışı, bu güne kadar bazı klasik kaynaklarda ve daha önceki çalışmalarda genel hatlarıyla incelenmiş; bu uygulamanın günümüz ticarî ortamda esnaf ve tüccar tarafından âdet haline getirilmiş şekilleri işlenmemiştir.

III. Konunun Amacı

İnsanlar arasında yaygınlaşmış olan bazı uygulamalarda bulunan sakıncalar ve kanuna uygun olmayan yönler, bu uygulamaların kullanıcıları tarafından çok sık tekrarlanması sebebiyle zamanla yok sayılmaya başlanmıştır. Bu bazen kendiliğinden gelişirken, bazen de uygulayıcıların istek ve destekleriyle pekişmiştir.

Günümüzdeki uygulama alanlarını incelemeye çalıştığımız İne satışı da birçok insan tarafından uygulandığından, sıradan bir işlem haline gelmiş ve uygulayıcı bu işlemi, iki meşrû alışverişten oluşan şer’i bir çıkış yolu olarak görmeye başlamıştır.

İne satışı, kaynak eserlerde klasik anlamda incelenmesine rağmen, bu uygulamanın günümüzde de devam edip etmediği ve ediyorsa hangi boyutta olduğu gibi konular, Türkiye’de çok fazla işlenmiş konular değildir. Kanaatimizce bunun sebebi, belli başlı “teverruk” uygulamaları dışında doğrudan İne satışının, Türkiye’de kurumsal anlamda bankalarda ve finans kurumlarında uygulanmamasıdır. Fakat İne satışı her ne kadar kurumsal anlamda çok fazla uygulanıyor olmasa da, güncel ticarî ilişkiler incelendiğinde görülüyor ki, ikili alışverişlerde bu işlem çok fazla uygulanmaktadır. Bizim bu konuyu seçmekteki amacımız, aslında çok fazla uygulama alanı olan ve birçok fakih tarafından uygun görülmeyen bir alışveriş çeşidini ele alıp, uygulanış şekillerini ortaya koymaktır.

IV. Beklenen Yararlar

Bu araştırma neticesinde, sadece klasik kaynaklarda tartışıldığı düşünülen İne satışının, aslında günümüzde de birçok alanda uygulama alanı bulduğunun tespiti hedeflenmektedir.

V. Araştırmanın Yöntemi

Giriş ve üç bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde genel anlamda alışveriş hakkında bazı bilgiler ve birçok âlimin îne satışının en büyük problemlerinden olduğunu düşündüğü faiz konusu incelenmiştir.

İkinci bölümde de îne satışının tanımı, şekilleri, hükmü ve mezheplerce bu alışverişte olduğu kabul edilen niyet, hile, kabz ve bir alışverişte iki alışveriş gibi problemler ve sedd-i zerâ prensibi ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise tezimizin ana konusunu teşkil eden îne satışını, başta Osmanlı para vakıflarında uygulandığı şekliyle olmak üzere, günümüz ticarî ilişkiler perspektifinden değerlendirilip, kurumsal ve bireysel anlamda uygulanan birçok şekil, açıklamaları ve örnekleriyle birlikte detaylandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALIŞVERİŞ AKDİ, FAİZ

1.1. Alışveriş Akdinin Tanımı, Meşruiyeti, Rüknu, Şartları ve Sonucu

1.1.1. Alışveriş Akdinin Tanımı

Alışveriş akdi (عقد البيع) Arapça “عقد” ve “بيع” kelimelerinden oluşmaktadır. “عقد” kelimesi (ع ق د) fiilinden mastar olup, çözmek anlamına gelmektedir. Yine bağlamak, düğümlemek, bir şeyin iki ucunu birbirine eklemek anlamlarında kullanılmaktadır. Bu bağlama işi “ipi bağlama” gibi maddi bir bağlama olabileceği gibi, “sözü bağlamak” şeklinde manevi bir bağlama da olabilmektedir¹. Kur’ân-ı Kerîm’de: “Düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden...”² buyrulmaktadır. Buradaki “düğüm” kelimesi aynı kökten türetilen “عقد” şeklinde kullanılmıştır.

Istılahta ise akit, iki sözün arasını veya iki söz yerine geçen ve hukuken geçerli sonuç doğuran şeylerin arasını bağlamaktır³.

(ب ي ع) kökünden türeyen bey‘ (بيع) kelimesi ise “bir şeyi bir şeyin karşılığında vermek” demektir. Şirâ (شراء) kelimesinin zıddı olmakla beraber, her iki kelime de birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır⁴. Âyet-i kerîmede: “Karşılığında kendilerini

¹İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, **Lisânü'l-Arab**, Kahire: Dâr'ül-Meârif, 1974, IV, 3031; Heyet (İbrâhim Mustafa, Ahmed Hasan Zeyyat, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccâr), **el-Mu'cemü'l-Vasît**, 4. Baskı, Kahire: Mektebetü's-Şûrûku'd-Devliyye, 2004, s. 613; Feyyûmî, Ebu'l-Abbâs b. Muhammed b. Ali el-Hamevi, **el-Misbâhu'l-Münir**, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1987, s. 160.

²Felak, 113/4.

³Abdülkerim Zeydan, **İslâm Hukukuna Giriş** (Çev: Ali Şafak), İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012, s. 383.

⁴İbn Manzûr, a.g.e., I, 401; Heyet, el-Mu'cemü'l-Vasît, s. 79; Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus, **Tebyînü'l-Hakâik fi Şerhi Kenzi'd-Dekâik**, 1. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, h. 1313, IV, 2; İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, **Şerhu Fethi'l-Kadir**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, VII, 229; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşki, **Reddû'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr**, Riyad: Dâru Alemlî'l-Kütüb, 2003, VII, 3.

sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı⁵” buyrulmaktadır. Buradaki “satma” ifadesi (شراء) kelimesiyle ifade edilmektedir. Yine hadîs-i şerifte “Bir kimse kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın. Din kardeşinin evlenme teklifi üzerine teklifte bulunmasın⁶” buyrulmaktadır. Burada da “satma” ifadesi (بيع) kelimesiyle ifade edilmektedir. Bununla birlikte satımda (بيع); satın almada da (شراء) kelimesinin kullanımı yaygınlaşmıştır.

Fıkıh terimi olarak bey‘, “elde edilmesi istenilen bir malı, bir bedel karşılığında muayyen bir şekilde değiştirmektir⁷” şeklinde tanımlanmıştır. Hanefî fakihlerden Mevsilî alışverişi: “Değeri olan bir malı, başka bir değerli mal ile temlik (mülkiyete geçirme) ve temellük (mülk edinme) yoluyla mübâdele etmektir⁸” şeklinde tanımlamıştır.

Nevevî’ye göre alışveriş akdinin tanımı şu şekildedir: “Alışveriş temlik üzere mala karşılık mal vermektir⁹”.

İbn Kudâme de aynı şekilde temlik ve mübâdeleye vurgu yaparak alışverişi şöyle tarif etmiştir: “Bir malı, malla, mülkiyeti nakletmek ve diğerinin mülkiyetini devralmak üzere mübâdele etmektir¹⁰”.

Mecelle’de “Bey‘, “malı mala değiştirmektir ki mün‘akit veya gayr-i mün‘akit olur” şeklinde tanımlanmaktadır¹¹. Alışveriş akdinin mün‘akit ya da gayri mün‘akit olması sonucuna göredir. Mün‘akit olan akit, sonuç doğuran sahih, fâsit, nâfiz ve mevkûf akitlerden birisi olabilir. Gayri mün‘akit ise bâtil olup sonuç doğurmamaktadır¹².

Bütün bu tanımlardan her birinde yer alan “mal” kavramı Hanefîler’e göre “insan tabiatının kendisine meylettiği, ihtiyaç zamanı için biriktirilebilmesi mümkün

⁵ Bakara, 2/102.

⁶ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu`fî, **Sahîhu’l-Buhârî**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Büyû‘, 64, 70; et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre, **Sünenü’t-Tirmizî**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Büyû‘, 57.

⁷ el-Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd b. Ahmed, **Bedâiu’s-Sanâi’ fî Tertîbi’s-Şerâi’**, 2. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1986, V, 133.

⁸ el-Mevsilî, Ebû’l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, **el-İhtiyâr Li ta’lîli’l Muhtâr**, 4. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2011, II, 3.

⁹ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, **el-Mecmu‘ Şerhu’l-Mühezzeb li’s-Şîrâzi**, Beyrut: Dâru İhya-i’t-Türesi’l-Arabi, 1999, IX, 174.

¹⁰ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffâkuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, **el-Muğnî**, 3. Baskı, Riyad: Dâru Alemlî’l-Kütüb, 1997, VI, 5.

¹¹ Ali Himmet Berki, **Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliye)**, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982, md. 105.

¹² Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi-hali**, 5. Baskı, İstanbul: Erkam Yayınları, 1993, s. 103.

şeylerdir¹³”. Zeydan: “Bir kısım eşya vardır ki, insan nefesine yaramadığı halde ve insan tabiatı meyletmemesine rağmen onlar yine maldır; zehir ve acı ilaçlar gibi. Yine eşyadan bazılarının menfaatinin kendisiyle beraber uzun süre kalabilmesi, biriktirilmesi mümkün değildir. Buna rağmen yine kesin şekilde maldır; sebze ve benzerleri gibi¹⁴” şeklinde iki yönden bu tarife itiraz eder.

Bazı tanımlarda “mütekavvim” olarak ifade edilen, malın mübâdele için meşruiyet kazanmasına vesile olan terim de mecellede, “intifâi mubah ve mal-ı muhrez” olarak ifade edilmektedir¹⁵. Denizdeki avlanmamış balık gibi insanın mülküne geçmeyen, şarap ve domuz gibi müslümanlarca faydalanılması mümkün olmayan mallar gayri mütekavvim sayılmaktadır.

Mal ve mütekavvim ibarelerinin yanında alışveriş akdinde, bu akdi yapan taraflar, tarafların etkileşimi anlamında iradeleri buluşturan icap-kabul, karşılıklı mübâdele ve bu mübâdeleye konu olan akdin mevzusu kavramları öne çıkmaktadır. Bu kavramlar da doğrudan alışverişin rükün ve şartlarıyla alakalıdır.

1.1.2. Alışveriş Akdinin Meşruiyeti

Alışveriş işlemleri İslâm’ın doğuşuyla ortaya çıkmış değildir. İslâm’dan çok önce de ticarî işlemlerin ve alım-satım, mudârabe, rehin ve benzeri muamele çeşitlerinin Arap toplumunda uygulandığı bilinmektedir¹⁶. Yine bu dönemde özellikle Mekke şehri, ticaret yapılan önemli merkezler arasında yer alıyordu. Yalnız bu dönemdeki muameleler, İslâm’ın sonradan getirmiş olduğu bazı önemli unsurları barındırmıyordu. İnsanlar faizli, hileli ve her konuda olduğu gibi güçlünün kazandığı, zayıfın mağdur olduğu ticarî bir hayat yaşıyordu.

Diğer bazı konularda da olduğu gibi İslâm dini, insan hayatı için vazgeçilmez olan bu muamelenin kendi sistemine uygun olmayan yönlerine müdahale ederek devamını sağlamıştır.

Şartlara uygun olarak yapılan alışveriş akdinin meşruiyeti Kur’an, Sünnet ve icmâ ile sabittir¹⁷. Kur’an bir yandan alışveriş muamelelerinin devamına izin verirken,

¹³ İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 10.

¹⁴ Abdülkerim Zeydan, a.g.e., s. 295.

¹⁵ Mecelle, md. 127.

¹⁶ Abdülkerim Zeydan, a.g.e., s. 63.

¹⁷ es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, **el-Mebsût**, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ty. XII, 108.

diğer yandan da İslâm'ın akitlerde dikkate aldığı en temel unsurun “karşılıklı rızâ” olduğunu vurgulamaktadır. Öyle ki İslâm, içinde rızâyı barındırmayan alışveriş işlemlerini meşrû saymamıştır. Âyet-i kerimede “Ey iman edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir¹⁸” buyrularak karşılıklı rızâ ilişkisine temas edilmiştir.

Diğer bir âyette Cenâb-ı Hakk, alışverişin meşruiyetine, faizin haramlığına ve Kur'an'dan önce de câhiliye toplumunda faizli işlemlerin olduğuna vurgu yaparak: “Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların: “Alım-satım tıpkı faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar¹⁹” buyurmaktadır.

Hadislerde de alışverişin meşrûluğuna birçok delil vardır. Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.): “Kişi kendi el emeği olan kazancından elde ettiği yiyecekten daha hayırlısını kesinlikle yememiştir. Allah'ın peygamberi Davud da el emeği kazancından yerdi²⁰” buyurmaktadır. Diğer bir hadiste de: “Doğru sözlü ve güvenilir tâcir, (ahirette) peygamberler, siddîklar ve şehitlerle beraber bulunacaktır²¹” buyurarak hem ticaretin meşruiyetine hem de ticareti yapacak kişinin ahlâkına vurgu yapmaktadır.

Bütün bu delillerden sonra İslâm bilginleri de alışveriş akdinin meşruiyeti konusunda icmâ etmişler ve insanların birbirlerinin ellerindeki malların bedeline, eşyalara, mallara, yiyecek ve içeceklere muhtaç olmaları ve bu ihtiyaçlarını da, ancak alış veriş yoluyla giderebilmeleri gibi zaruretlerin alışveriş akdini mecburi kıldığını belirtmişlerdir²².

¹⁸ Nisa, 4/29.

¹⁹ Bakara, 2/275.

²⁰ Buhârî, Büyû', 15.

²¹ Tirmizî, Büyû', 4; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, **es-Sünen**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Ticârât, 1.

²² Mevsîlî, a.g.e., II, 3.

1.1.3. Alışveriş Akdinin Kısımları

Alışveriş çeşitlerini farklı yönlerden taksim etmek mümkündür. Klasik fıkıh kaynaklarında şu şekilde taksim edilmektedir.

A- İvaz (Karşılık) Açısından

- **Sarf:** Nakdi nakitle satın almaktır²³. İvazların her ikisi de para altın ve gümüş gibi nakit olursa bu alışveriş sarf akdidir. Bu işleme “akçe (para) bozma” da denir²⁴.
- **Mukâyeda:** Aynın ayn ile satımı, aynî mübâdeledir²⁵. İvazların her ikisi de nakit dışında buğday, kumaş veya araba gibi bir aynî mal olursa bu alışveriş mukâyeda (trampa) olur.
- **Mutlak alışveriş (bey’):** Malı parayla satmaktır. Bu, alışverişin en yaygın olan şeklidir²⁶.

B- Semen Miktarı Açısından

- **Murâbaha:** Satıcının, malı ilk aldığı fiyata bir miktar kâr ekleyerek satmasıdır.
- **Vadîa:** Satıcının, malı ilk aldığı fiyattan bir miktar eksilterek zararına satmasıdır.
- **Tevliye:** Satıcının, malı ilk aldığı fiyata ekleme ya da çıkarma yapmadan satmasıdır.
- **Müsâveme:** Satıcının, malı hiç alış fiyatı zikretmeden pazarlık üzere satmasıdır.

C- Semen Peşin Ya da Vadeli Olması Açısından

- **Her iki bedel de peşin:** Bu mutlak alışveriştir. Semen ve mebî‘ peşin olarak karşılıklı verilir.
- **Her iki bedel de vadeli:** Bir kişinin evini bir sene sonra parasını almak şartıyla ve parasını aldığı anda teslim etmek şartıyla satmasıdır. Buna nes’e satışı da denir²⁷.

²³ Türkî, Süleyman b.Türkî, **Bey’u’t-Taksit ve Ahkâmühü**, 1. Baskı, Riyad: Daru İşbilia, 2003, s. 24; Heyet, **el-Mu’cemü’l-Vasît**, s. 513.

²⁴ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 4. Baskı, İstanbul: Ensar, 2013, s. 56.

²⁵ Mehmet Erdoğan, a.g.e., s. 397; Heyet, **el-Mu’cemü’l-Vasît**, s. 770; Mecelle, md. 122.

²⁶ Türkî, a.g.e., s. 24.

²⁷ Türkî, a.g.e., s. 26.

- **Bedellerden birinin vadeli olması:** Bu da iki şekilde olur. Semen vadeli, mebî‘ peşin olursa bu tür alışveriş vadeli alışveriş olur. Mebî‘ vadeli semen hemen verilirse bu tür alışveriş de selem alışverişidir. Bu alışverişe selef de denmektedir.

1.1.4. Alışveriş Akdinin Rükünleri

Rükün, bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan ve onun yapısından bir parça teşkil eden unsurdur²⁸. Namazın geçerli olabilmesi için kıyam, kıraat, rükû ve secde gibi ana unsurların o namazda bulunması gerekir. Bu unsurlardan birisi terk edildiği durumda namaz geçerli olmamaktadır.

Alışveriş akdinde meselenin özü, iki tarafın mallarını karşılıklı olarak değiştirmek için, hukukî bir sonuç doğuracak şekilde iradelerini birleştirmeleridir. Bundan dolayı da akit için, akdi yapacak kişiler, bu kişilerin irade beyanları ve akdin konusu gibi ana unsurların bulunması zorunludur.

Hanefîler’e göre alışveriş akdinin rükünü tarafları hukukî sonuca götüren irade beyanları anlamındaki icap-kabuldür²⁹. Cumhura göre ise satıcı (bâyi‘), alıcı (müşteri), tabir (siga) ve akdin konusu (mahallü’l-akd), akdin rükünleri kapsamında değerlendirilmektedir³⁰. Hanefîler ile cumhurun genel olarak üzerinde durdukları rükünleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

1.1.4.1. Taraflar

Akdi yapanlardan her birine “âkid” denir. Taraflardan her ikisine birden “âkideyn” tabiri kullanılır³¹. Akdi yapanlar gerçek kişiler olabileceği gibi tüzel kişiler de olabilir. Yine vasî, velî ve hâkim gibi kişiler akdin iki tarafını, icap ettiği durumda kendi şahıslarında toplayabilmektedirler³².

Fıkıh âlimleri, taraf olabilme ve kendisinden sadır olan icap-kabulün makbul sayılabilmesi için bazı kıstaslar ortaya koymuşlardır. Ayrıca herkesin âkid olabilme

²⁸ Zekiyüddîn Şa‘bân, **İslâm Hukuk İlminin Esasları** (Çev: İ. Kafi Dönmez), 14. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2011, s. 265.

²⁹ Mevsilî, a.g.e., II, 4; Mecelle, md. 149.

³⁰ eş-Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, **Muğni’l-muhtâc ilâ ma’rifeti meânî elfâzi’l-Minhâc**, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1997, II, 6.

³¹ Mehmet Erdoğan, a.g.e., s. 20.

³² Ali Bardakoğlu, “Bey” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, VI, 13-19.

ehliyet ve selâhiyeti olamayacağı ve her icap-kabulün de makbul olmayabileceği ifade edilmiştir³³. Bir kısım insanlar, hiçbir akdi yapamazken, bazıları yalnızca bazı akitleri yapabilir, bir kısmı da bütün akitleri yapmaya ehildir³⁴. Akit yapanın kendi adına asâleten akit yapabilmesi için ehliyetinin bulunması gerekir.

Şâfiîler, tarafları akdin rüknü saymışlardır³⁵. Dolayısıyla Şâfiîler'in tarafları akdin rüknü olarak kabul etmeleri, velîsinden izinli olsa da olmasa da ehliyeti olmayan çocuk ve delinin alışverişinin bâtil olduğu sonucuna götürmektedir³⁶. Tarafları alışverişin rüknü değil de unsuru olarak gören Hanefîler'de ise tasarrufu velînin iznine bağlı olan kişilerin izinleri olduğu sürece akitlerinin geçerli olacağı görüşü öne çıkmaktadır.

1.1.4.2. İcap Kabul

Bir alışverişte ilk söylenen “sattım” ya da “aldım” sözleri icap, karşı tarafın da buna bağlı olarak “aldım” veya “sattım” sözleri kabul yerine geçmektedir³⁷. İcap kabul rızâya delâlet eden bir fiil olması şartıyla sözle ya da fiille olabilmektedir³⁸. Çünkü icap-kabul, alışveriş hükmünün kendisine taalluk ettiği rızâya delâlet eder. İcap kabul mânasında olan lâfızlar da bu hükme tabidirler³⁹.

Hanefîler'e göre icap-kabul, “sattım” ve “aldım” gibi di'li geçmiş zaman (mâzî) sigası kullanılarak yapılır. İcap niyetiyle beraber “satıyorum” ve kabul niyetiyle beraber “alıyorum” gibi hâl (muzârî) sigasıyla da mümkündür⁴⁰.

Bâyî' ve müşteri arasında hiçbir şey söylemeden ya da işaret olmaksızın müşterinin malı alıp semeni satıcıya ödemesi şeklinde önceden fiyatı konusunda ittifak edilmiş satış türüne de “teâtî satışı” denmektedir. Örneğin her gün alınan ekmeğin parasının verilip konuşma ve yazma gibi icap-kabule delâlet eden hiçbir şey yapmadan ekmeğin alınması gibi. Bu yönüyle teâtî satışı rızâya delâlet ettiğinden icap-kabul yerine geçmektedir⁴¹.

³³ Abdülkerim Zeydan, a.g.e., s. 417.

³⁴ Vehbe ez-Zuhaylî, **İslâm Fıkhi Ansiklopedisi**, İstanbul: Risale, 1994, V, 92.

³⁵ Şirbînî, a.g.e., II, 6.

³⁶ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, **el-Vasît fi'l-Mezheb**, 1. Baskı, Dâru's-Selâm, 1997, III, 12.

³⁷ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 106.

³⁸ Kâsânî, a.g.e., V, 133.

³⁹ Mevsilî, a.g.e., II, 4.

⁴⁰ Kâsânî, a.g.e., V, 133.

⁴¹ Mehmet Erdoğan, a.g.e., s. 20.

Bardakoğlu icap ve kabulün önemini ve günümüze yansımaları şu şekilde vurgular⁴²:

“İcap kabulün fiilen veya hükmen aynı mecliste olması şartı, araya tarafların rızasını haleldar edebilen fasılaların girmesini önleme gayesine mâtuf olup günümüzdeki modern haberleşme ve yazışma vasıtalarıyla akdin kurulabilmesine engel teşkil etmez. Bilhassa ilk devir İslam hukukçularının, meselâ ikinci bir satımın veya şartın ileri sürüldüğü, icap-kabul bütünlüğünün bozulduğu satım akitlerine karşı çıkıp akdin sadeliğini, teklik ve bütünlüğünü korumaya çalışmaları, biraz da İslam hukuk doktrininin tarihi gelişimiyle ilgilidir”.

1.1.4.3. Konu

Alışveriş akdinin konusu eşya (ayn) dır⁴³. Alışverişin konusu ile ilgili şartlar in‘ikat şartlarının detayında gelecektir.

1.1.5. Alışveriş Akdinin Şartları

Klasik fıkıh kaynaklarında alışveriş akdiyle ilgili dört çeşit şartın bulunduğu görülmektedir. Bunlar; in‘ikat (kuruluş), sıhhat (geçerlilik), nefâz (yürürlülük) ve lüzum (bağlayıcılık) şartları şeklinde sıralanmaktadır. Bu türlerin her birinin doğurduğu sonuçlar farklıdır. Örneğin Hanefîler’e göre bir alışverişin in‘ikat şartları yerine getirilmez ise alışveriş bâtıl olur. Sıhhat şartları yerine getirilmez ise fâsit, nefâz şartlarından birisinin eksikliğiyle akit mevkûf olmaktadır. Lüzum şartları da doğrudan âkitlerin muhayyerlik hakkıyla ilişkilendirilmektedir⁴⁴.

1.1.5.1. İn‘ikat Şartları

Şer‘an bir akdin tam olabilmesi için gerekli olan şartlara in‘ikat şartları denir. Hanefîler’e göre bu şartlar, akdi yapanlar, akdin kendisi, akdin meclisi ve akdin konusuna taalluk eden şartlardır⁴⁵.

⁴²Ali Bardakoğlu, a.g.e., s. 15.

⁴³ Komisyon, **Türkiye Diyanet Vakfı İlmihali**, 10. Baskı, Ankara, TDV Yayınları, 2006, II, 345.

⁴⁴ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 114.

⁴⁵ Kâsânî, a.g.e., V, 135; Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 114.

1.1.5.1.1. Âkitlerle (Taraflar) İlgili Şartlar

1- Akdi Yapan Kişiler Akıllı Yani Mümeyyiz Olmalıdır

İslâm hukukuna göre akit yapacak kişilerin ehliyet kazanabilmesi için mümeyyiz olması şartı vardır. Ayrıca insanın fiillerinin şer'an muteber olması için ehliyetinin olması gerekmektedir. Hukuk kullanımında ehliyet iki kısımdır: "Haklardan yararlanma" anlamına gelen vücup ehliyeti ve "hakları kullanma" anlamında eda ehliyetidir⁴⁶. Vücup ehliyetini kazanabilmenin esası sağ doğmaktır. Dolayısıyla sağ olarak doğan herkesin haklardan yararlanma ehliyeti vardır⁴⁷. Eda ehliyetinde ise esas olan sağ doğmak değil insanın aklının olması ve temyiz yeteneğidir. Temyiz ise sözleşmeleri meydana getiren sözlerin mânalarını, hüküm ve neticelerini, aşırı aldanma ve az aldanma durumlarını bilmektir⁴⁸.

Ehliyetin gelişme aşamalarına kısaca değinecek olursak; insanın ana rahmine düşmesiyle başlayıp doğmasıyla biten süreye cenin dönemi denmektedir. Bu dönemde cenin, canlı olması sebebiyle annesinden ayrı bir varlık, annesi olmadan varlığını devam ettiremediğinden de annesinden bir cüz olarak değerlendirilmiştir. Bunun neticesinde cenine eksik vücup ehliyeti hakkı tanınmıştır. Bu dönemde kabule ihtiyaç duymayan ve lehine olan nesep, miras, vasiyete hak sahibi olma ve vakfedilen şeyde hak sahibi olma gibi tüm tasarruflardan istifade edebilir. Bu dönemde eda ehliyetinden söz edilemez⁴⁹.

İnsanın doğmasıyla başlayıp temyiz yaşı olarak kabul edilen yedi yaşına gelmesiyle tamamlanan zaman dilimi de çocukluk dönemidir. Bu sürede insan yararına ve zararına olabilecek tüm haklardan istifade eder. Tam vücup ehliyeti devreye girer ama idrak ve muhakeme tam olarak gelişmediğinden eda ehliyetinden yine bahsedilemez. Ceninlik döneminde aleyhine hakların sübûtundan bahsedilemezken bu dönemde ise çocuğun malından fıtır sadakası, akraba nafakası ve öşür ödenir⁵⁰.

İnsanın yedi yaşından bülûğ zamanına kadar olan zaman dilimi de temyiz dönemi olarak adlandırılmaktadır. Yedi yaşından önce üzerinde temyiz emâreleri görülen çocuk mümeyyiz sayılamayacağı gibi yedi yaşından sonra akitleri meydana getiren sözlerin mânalarını kavrayamıyor ve aleyhine ve lehine olan şeyleri

⁴⁶ Abdülkerim Zeydan, a.g.e., s. 418.

⁴⁷ Abdülkerim Zeydan, a.g.e., s. 418.

⁴⁸ Abdülkerim Zeydan, a.g.e., s. 419.

⁴⁹ Abdülkerim Zeydan, a.g.e., s. 420; Zekiyüddîn Şa'bân, a.g.e., s. 296.

⁵⁰ Zekiyüddîn Şa'bân, a.g.e., s. 297.

ayıramıyorsa onun da mümeyyiz sayılabilmesi mümkün değildir⁵¹. Bu dönemde eksik eda ehliyeti başlamaktadır. Tasarrufları tamamen menfaatine ise derhal geçerli, hem zararına hem de faydasına ise velîsinin icazetine bağlıdır.

Mümeyyiz çocuğun Hanefî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre velîsinin izniyle alışverişleri de geçerlidir. Velîsi izin vermediği durumda yaptığı alışveriş mevkuf (beklemede) kalır. Şâfîiler'de ise çocuğun ehliyeti bulunmadığından alışverişi hiç meydana gelmez⁵².

İnsanın bütün fiillerinden sorumlu olacağı bülûğ dönemi ise fiilen ya da yaşla sabit olmaktadır. İhtilam olan, hamile bırakan ya da hamile kalan herkes bâliğdir. Fiilen bâliğ olamayan kişiler için fakihler bir yaş belirlemesi yapmaya çalışmıştır. Cumhura göre erkek ve kız on beş yaşında, Ebû Hanîfe'ye göre ise kız on yedi erkek on sekiz yaşında bâliğ sayılmaktadır⁵³. Bu dönemde kişinin eda ehliyeti tam sübûta ulaşır ve herhangi birinin izni aranmaksızın yaptığı bütün sözleşme ve işlemleri muteberdir.

Bülûğ ile rüşd farklı şeylerdir ve her bülûğa ulaşan raşit değildir. Rüşd, malında güzel bir şekilde tasarrufta bulunmaktır. Rüşd için belli bir yaş yoktur. Kişi bulûğa erdiğinde aynı zamanda reşit olabilirken bazen rüşde erme gecikebilmektedir⁵⁴. Bu dönemde kişi sınanır, eğer raşit değilse Ebû Hanîfe'ye göre malı kendisine yirmi beş yaşına kadar verilmez.

Genel anlamda Hanefîler'e göre bir çocuğun alışveriş yapabilmesinin şartı temyizdir. Onlar mümeyyiz çocuğun tasarruflarını, sırf menfaati bulunan tasarruflar, sırf zararı bulunan tasarruflar ve zararlı da faydalı da olabilen tasarruflar şeklinde kısımlara ayırarak değerlendirirler. Hibe ve sadakayı kabul etmek gibi sırf menfaatine olan tasarruflarda velîsinin iznine bile gerek yoktur. Sadaka, borç vermek ve kefil olmak gibi sırf zararına olan tasarruflarda mümeyyiz çocuğun tasarrufu geçerli değildir. Zararlı olduğu için velîsinin de izin verme yetkisi yoktur. Mal satmak, satın almak veya kiraya vermek gibi hem zarar hem de fayda ihtimali olan tasarruflarda mümeyyiz çocuk velîsinin iznine bağlıdır⁵⁵.

⁵¹ Abdülkerim Zeydan, a.g.e., s. 422.

⁵² Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 115.

⁵³ Zekiyüddîn Şa'bân, a.g.e., s. 298.

⁵⁴ Abdülkerim Zeydan, a.g.e., s. 423.

⁵⁵ Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 228; Zekiyüddîn Şa'bân, a.g.e., s. 298.

2. Akdi Yapanlar Birden Çok Kişi Olmalıdır.

Bir akitten bahsedilebilmesi için en az iki kişinin bulunması gerekmektedir. Hanefî mezhebinde sadece nikâh akdinin yetkili tek kişi tarafından yapılabileceği mümkünken, karşılıklı borç yükleyen muâvazalı akitlerde teslim, tesellüm ve mutâlebe gibi akdin hakları müvekkile değil de direkt akdi yapana râci olduğundan tek kişinin iki tarafı temsilen akit yapması mümkün görülmemiştir⁵⁶. Fakat baba, babanın vasîsi, hâkim veya her iki tarafın gönderdiği elçi her ne kadar kıyasa aykırı olsa da bu kuralın dışındadır. Çünkü babanın evladına şefkati fitrîdir ve oğlunun malını misli ya da kıymetinden daha fazla bir değere satmak isteyecektir. Mesela bir baba bir oğlunun malını diğer oğlunun adına satın alabilmektedir⁵⁷.

1.1.5.1.2. Akdin Kendisi İle İlgili Şartlar

Akdin kendisi ile ilgili şarta gelince o da icap-kabul uygunluğudur⁵⁸. Yani müşterinin satıcının söylediğine ya da satıcının müşterinin söylediğine uygun şekilde cevap vermesidir⁵⁹. Birisi diğerine “sana şu iki elbiseyi beş yüz bin liraya satıyorum” dese, diğeri de bir tanesini alıyorum dese bu kabul icaba uygun olmadığından akit muteber değildir. Çünkü bu durumda satıcının tek icapla satmak istediği iki elbise birbirinden ayrılmaktadır. Müşterinin de böyle bir hakkı yoktur⁶⁰.

Yine miktarlarda değil de semenin niteliği konusunda da farklılıklar olursa akit gerçekleşmez. Örneğin satıcı peşin satış ile teklif eder de alıcı da vadeli aldığını söylerse icapla kabul arasındaki mutabakat gerçekleşmediğinden bu satış gerçekleşmez.

Mûcibin icabından sonra karşı tarafın kabul etmeme (kabul) muhayyerliği, karşı taraf kabul etmeden önce de mûcibin vazgeçme (rücû) muhayyerliği vardır. Mûcibin icabından dönmeden önce karşı taraf kabul ederse akit kesinleşmiş olur ve her ikisi içinde dönüş imkânı ortadan kalkar⁶¹.

⁵⁶ Komisyon, **İlmihal**, II, 347.

⁵⁷ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 117; Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 229.

⁵⁸ Kâsânî, a.g.e., V, 136.

⁵⁹ Kâsânî, a.g.e., V, 136; Şîrbînî, a.g.e., II, 7.

⁶⁰ Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 235; Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 119.

⁶¹ H.Yunus Apaydın, “İrade Beyanı” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, XXII, 387-391.

1.1.5.1.3. Akdin Meclisi İle İlgili Şartlar

Akdin meclisi ile ilgili öngörülen şart, icapla kabulün aynı mecliste gerçekleşmesidir. İcap ve kabul, tarafların her ikisinin de hazır bulunduğu bir mecliste ya da mecliste bulunmayan tarafın duyduğu yerde kabul etmesiyle gerçekleşir⁶². Taraflardan birisi kabulden evvel meclisten kalkar giderse icap bozulur. Çünkü bu hareket alış veriş akdinden yüz çevrildiğine ve bu akde razı olunmadığına işarettir. Ayrıca taraflardan her birinin bunu yapma hakkı vardır⁶³. Yine taraflardan birisi meclis birliğine engel olacak bir başka işle uğraşsa satış işlemi gerçekleşmez. Bu, karşı tarafın cevabı için kendisine hiç süre verilmeyeceği anlamına da gelmemektedir⁶⁴.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.): "Alış verişi yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe alış verişi kesinleştirip kesinleştirmeme hususunda muhayyerdirler⁶⁵" hadîs-i şerîfi her ne kadar mezheplerce farklı yorumlansa da genel anlamda akdin yapıldığı mecliste kabul muhayyerliği mânasında değerlendirilmektedir. Hadîs-i şerîfte "alış veriş yapanlar" ibaresinden maksat, "yapmakta olanlar", "birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe" ibaresi ile de "söz ile birbirlerinden ayrılmadıkları" mânasının kastedildiği Hanefî mezhebinde kabul edilmektedir⁶⁶.

1.1.5.1.4. Akdin Konusu İle İlgili Şartlar

Akdin konusunda dört şart aranmaktadır:

a- Mebî' Mevcut Olmalıdır

Akde konu olan mebî'in akit esnasında bulunması gerekmektedir. Yani "var olması" ve "yok olma tehlikesinin bulunmaması" gerekmektedir. Mesela devenin karnındaki yavrunun yavrusunun satılmasında var olmayan bir şeyin satılması söz konusudur. Dolayısıyla câiz değildir. Yine anne karnındaki yavrunun ve memedeki sütün de yok olma tehlikesi bulunması nedeniyle satışı câiz değildir⁶⁷. Bu kuraldan selem ve istisna' akitleri istihsan gereği istisna edilmiştir.

⁶² Kâsânî, a.g.e., V, 137; İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VI, 236.

⁶³ Mevsilî, a.g.e., II, 4.

⁶⁴ Kâsânî, a.g.e., V, 137; İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VI, 235.

⁶⁵ Buhârî, Büyû', 19; Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, **el-Câmiu's-Sahîh**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Büyû', 43.

⁶⁶ Mevsilî, a.g.e., II, 5.

⁶⁷ Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 230.

b- Mebî‘ Mütakavvim Olmalıdır

Müctehidlerin mal tariflerinde ifade ettikleri gibi akde konu olan mal kendisinden faydalanılması mübâh olan ve değer ifade eden bir şey olmalıdır. Domuz, içki, leş ve kan gibi müslümanlarca faydalanılması zaruret dışında mübâh olmayan malların satışı câiz değildir⁶⁸. Mütakavvim olmayan mallardan bahsedilirken sıklıkla içki ve domuzun zikredildiği görülmektedir. Fakat Hanefî mezhebinde çalgı aletlerinin de değer ifade edip etmeyeceği konusu tartışılmıştır. Ebû Hanîfe çalgı aletleri ile bunların parçalarının satışını câiz görürken, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre çalgı aletleri ve parçaları fesat maksatlı olduğundan bunların satışı doğru değildir⁶⁹.

c- Mebî‘ Mülkiyet Altında Olmalıdır

Akde konu olan mebî‘in bir mâlikin mülkünde olması gerekir. Dolayısıyla havada uçan kuşun, denizdeki avlanmamış balığın satışı câiz değildir.

d- Mebî‘ Teslim Edilebilir Olmalıdır

Satan kişinin mülkiyetinde olsa bile teslimine muktedir olamadığı bir şeyi birisinin satması câiz değildir. Mesela kişinin, kendisine ait kaçmış bir hayvanı ya da avlamadığı balığı satması gibi⁷⁰.

Bütün bu ini‘kat şartları neticesinde; akdi yapanların mümeyyiz ve birden fazla olmaları, akitte icap ve kabulün birbirine uygun ve aynı mecliste olması, bir de akde konu olan malın, mevcut, mütakavvim, mülkiyet altında ve teslim edilebilir olması şartları karşımıza çıkmaktadır.

1.1.5.2. Sıhhat Şartları

Alışverişin sıhhat şartları genel ve özel olmak üzere iki başlık altında sıralanmaktadır.

⁶⁸ Kâsânî, a.g.e., V, 140.

⁶⁹ Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 231.

⁷⁰ Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 232.

1.1.5.2.1. Genel Şartlar

a- Alışverişte Cehalet Olmamalıdır

Cehaletten maksat ileri derecede çekişmeye götüren, koyun sürüsünün içinde belli olmayan bir koyunu satmak gibi çözümünü çok zor olan cehalettir. Buradaki sıkıntı, sürü içinde satılan koyun belirsiz olduğundan dolayı satıcının bu belirsizliği kullanarak kötü koyun vermeye ve alıcının da aynı cehaleti kullanarak daima en iyi koyunu almaya yönelmesidir⁷¹.

b- Alışveriş İkraha Gerçekleşmemelidir

İkraha, bir şahsı tehdit etmek suretiyle hukuken yapmakla mükellef olmadığı bir işi yapmaya zorlamaktır⁷². İkraha her durumda alışveriş akdine etki eder ve Hanefîler'e göre alışveriş fâsit kılar.

c- Alışverişte Tevkî Olmamalıdır

Tevkî, alışverişte satış için süre tayin etmektir. Mesela satıcının “sana bu elbiseyi bir ay için sattım” demesi gibi. Buradaki sakınca ise, bir malın temlik ya da temellükünün şart kabul etmemesidir.

d- Alışverişte Garar Olmamalıdır

Garardan maksat, vasıftaki aldanmadır. Mesela bir ineği “şu kadar süt verir” diyerek satmak gibi. Burada ineğin süt verip vermeyeceği ve ne kadar vereceği gerçekleşme ihtimali belirsizdir. O yüzden bu teklif alışveriş fâsit kılar⁷³. Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadîs-i şerifte: “Sudaki balığı satın almayınız çünkü bu garardır⁷⁴” buyurmaktadır.

e- Alışverişte Zarar Olmamalıdır

Alışverişte satıcının, evinin tavanından bir kiriş satarak, o kirişi teslim ederken kendi evine de zarar vermesi gibi bir zarar ihtimalinin bulunmaması gerekmektedir.

⁷¹ Ez-Zerkâ, Mustafa Ahmet, **Akdü'l-Bey'**, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2012, s. 36.

⁷² Zekiyüddîn Şa'bân, a.g.e., s. 302.

⁷³ Zerkâ, a.g.e., s. 37.

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992. I, 288.

f- Alışverişte Müfsit Şart Koşulmamalıdır

Şeriatta bulunmayan, örfte hiç görülmemiş, akdin gerektirmediği ve taraflardan birine menfaat sağlayan bir şart müfsit şarttır ve akdi fâsit kılar. Mesela bir insanın birisine “sana bu ineği satarım ama bir ay sütü benim olacak” demesi gibi.

1.1.5.2.2. Özel Şartlar

Alışveriş akitlerinin bir kısmında bulunup da diğerlerinde bulunmayan bir takım şartlar vardır. Bu şartları da şu şekilde sıralamak mümkündür:

a- Menkullerde Kabzdan Önce Satış Yasağı

Bir kişi başkasından satın aldığı bir şeyi satmak istediği zaman o şeyi kabzetmiş olması gerekmektedir. Çünkü kabzetmeden sattığı şey ilk aldığı kişinin elinde telef olursa, o malın teslimi mümkün olmayacaktır⁷⁵. Hz. Peygamber (s.a.s.): “Bir gıda maddesini satın alan kimse, onu kabzetmedikçe başkasına satmasın⁷⁶” buyurmaktadır. Kabz konusu tezimizin ana konusuyla da ilişkili olduğundan ikinci bölümde detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

b- Güvene Dayalı Satış Akitlerinde Fiyat Bilgisi

Alışverişin kısımları konusunda belirtilen şekliyle güvene dayalı murâbaha (kârlı), tevliye (alınan fiyata) ve vadîa (zararına) gibi satışlarda ilk alınan fiyatın belli olması gerekmektedir⁷⁷.

c- Sarf Akdinde Bedellerin Peşin Olması

Yine alışverişin kısımlarında belirtilen sarf akitlerinde, âkitler meclisten ayrılmadan bedelleri kabzetmeleri gerekmektedir. Sarf akitleri iki nakdin birbiriyle değişimi olduğundan aynı anda değişilmez ise faiz işlemi tahakkuk eder. Faiz konusu da tezimizin ileriki bölümlerinde detaylı bir şekilde incelenecektir.

⁷⁵ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 128.

⁷⁶ Buhârî, Büyû‘, 54, 55; Müslim, Büyû‘, 30, 35; Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, **es-Sünen**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Büyû‘, 65.

⁷⁷ Zerkâ, a.g.e., s. 40.

d- Selem Akdinin Kurallarına Uygun Olarak Yapılması

Selem, bedelin peşin ödenip, malın ise daha sonra teslim alındığı bir akittir. Bedelin peşin olarak ödenmesi gereğini içerdiğinden dolayı bu adı almıştır⁷⁸. Parayı önden ödemek, daha sonra alınacak malın sıfatını belirlemek, normal alışveriş akdindeki mebi' için belirlenen şartlara uymak ve miktarı bilinebilen mallarda selem akdini uygulamak gibi selem akdinin bir takım gereklerine uymak gerekmektedir.

e- Ribevî Malların Mübâdelesinin Peşin Olması

Hız. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla, tuz tuzla misli misline, birbirine eşit olarak ve peşin satılırlar. Ancak bu cinsler farklı olunca istediğiniz gibi satış yapınız⁷⁹”. Burada zikredilen aynı cins mallar birbirleriyle değişilirken, miktarları eşit ve peşin olmalıdır. Cinsleri değişik mallar ise peşin olmak şartıyla, miktarları farklı olarak değişime konu olabilmektedir.

f- Para Dışındaki Alacakların Kabzı

Paranın peşin, malın veresiye olduğu selem alışverişinde alacaklının henüz malını kabzetmeden satması uygun değildir.

1.1.5.3. Lüzum Şartları

Akit esnasında ya da alışverişten sonra akdin feshedilmesine imkân veren ayıp, görme ve şart muhayyerliği gibi bir takım unsurlar vardır. Alışveriş akdinde akdin “lâzım” olabilmesi için, satıcı ya da alıcının kullanabileceği şart, görme, tayin ve ayıp gibi hiçbir muhayyerliğin kalmamış olması gerekir.

1.1.5.4. Nefâz Şartları

Nefâz sözlükte câiz olmak, geçerli olmak anlamlarına gelmektedir⁸⁰. Bir fıkıh terimi olarak da bir akdin başkasının iznine bağlı olmaksızın yürürlük kazanması demektir⁸¹. Akdin nefâz şartları iki tanedir.

⁷⁸ Mevsilî, a.g.e., II, 33.

⁷⁹ İbn Mâce, Ticârât, 26; Ebû Dâvûd, Büyû', 52; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 252.

⁸⁰ İbn Manzûr, a.g.e., VI, 4496.

⁸¹ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 130.

A- Mülk Veya Velâyet

Satılan mal, satanın ya da velâyet hakkına sahip bulunan kişinin mülkünde olmalıdır. Mülk, kişinin, şer'î bir engel bulunmadığı zaman tek başına tasarrufta bulunmak üzere mâlik sıfatıyla sahip olduğu şeydir. Eksik ehliyeti bulunan kimselerin kendilerine ait mülklerde tasarruf ve yararlanma hakları vardır. Fakat velâyet altında olmak gibi şer'î bir engel yüzünden bu tasarruf yetkisini onlar adına kayyım veya vasîleri kullanır⁸².

Kendi mülkünde olmayan bir malı satan kişinin (fuzûlî) satışı geçerlilik kazanmamaktadır. Hanefîler'e göre malın sahibi satışa icazet verirse satış geçerli olur. Şâfiîler bu durumu in'ikat şartlarıyla ilişkilendirdiğinden, bu tür satış onlara göre bâtıldır⁸³.

B- Satılan Malda Başkasının Hakkının Bulunmaması

Satılan malda başka bir şahsın hakkı bulunmamalıdır. Rehin olarak verilen ya da kiralanmış bir şeyin satışı buna örnek verilebilir⁸⁴. Bunların satılmasının geçerliliği sahibinin iznine bağlıdır ve bu akit mevkuftur. Eğer hak sahibi bunların satışına izin vermezse satış işlemi geçerli olmaz⁸⁵.

1.1.6. Alışveriş Akdinin Sonucu

Alışveriş akdinin sonucundan kasıt, alışverişin hükmüdür. Lâzım bir alışveriş akdinde hüküm, satılan malın mülkiyetinin alıcıya, satış bedelinin (semen) mülkiyetinin satıcıya geçmesidir⁸⁶. Kira akdinde ise kiraya verilen aynın menfaatinin kiracıya, kira bedeli mülkiyetinin de ayn sahibine geçmesidir⁸⁷.

Akdin lüzumuna engel bulunmayan durumlarda akdin son bulması için tarafların akitten doğan borçlarını ifa etmeleri gerekmektedir. Yine fâsit bir akit, fesadı ortadan kaldırmanın mümkün olmadığı durumda kendiliğinden feshe tabi olur. Bir de taraflarda muhayyerlik hakkının bulunması durumunda taraflardan birisi bu hakkını kullanarak akdi feshedebilmektedir.

⁸² İbnü'l-Hümâm, a.g.e., V, 247; İbn Rüşt, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, **Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid**, 6. Baskı, Beyrut: Dâru'l Ma'rife, 1982, II, 141.

⁸³ Kâsânî, a.g.e., V, 148; Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 130-132.

⁸⁴ Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 256.

⁸⁵ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 130; Kâsânî, a.g.e., V, 155.

⁸⁶ Zerkâ, a.g.e., s. 101.

⁸⁷ Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 267.

1.2. Faiz

1.2.1. Faizin Tanımı

Türkçede kullanılan faiz kelimesi Kur'an, Sünnet ve klasik fıkıh kaynaklarında yer almakla beraber, bu ifadeden, bilindiği şekliyle ribâ kastedilmemektedir. Buna karşılık faiz kavramı İslâmi kaynaklarda “ribâ” kelimesiyle karşılık bulmaktadır.

Ribâ, sözlükte artmak ve çoğalmak mânalarına gelir. Sülâsî fiil olarak kullanıldığında, artmak, çoğalmak, bitkinin bitmesi, kabarması, yükselmesi ve kazanmak anlamlarında; tef'îl babında fiil olarak kullanıldığında, çocuğa bakmak ve terbiye etmek anlamlarında; if'âl babında fiil olarak kullanıldığında, bir şeyi artırmak anlamında kullanılmıştır. Yine “ribâ” kelimesi tepe, yüksek yer, kalabalık ve fazlalık gibi mânalarda kullanılmıştır⁸⁸. Cenâb-ı Hak Kur'an-ı Kerîm'de: “Bir topluluk diğer bir topluluktan daha (güçlü ve) çoktur diye...⁸⁹” buyururken buradaki “daha çok” anlamında “erbâ” kelimesini kullanmıştır.

İslâm hukukçularının ribâ kavramının muhtevası konusundaki içtihat farklılıkları, birbirinden farklı birçok tarifi ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bu tariflerden, Mevsilî'nin: “Ribâ, akid yapılırken şart koşulan fazlalık demektir⁹⁰” şeklindeki tanımı “şart koşma” konusuna vurgu yapması yönüyle önemlidir”. Bu durum, aynı cins malların birbirleriyle karşılıklı takaslarında söz konusu olur.

Faizi, “karşılıklı faydaya yönelik bir sözleşmede karşılıksız kalan herhangi bir fazlalık” olarak tanımlayan Elmalılı Hamdi Yazır'a göre ribâ, bir muamelede, hem karşılık maksadıyla, hem de karşılıksız suretinde kendini gösteren bir yalancılık, bir çelişkidir⁹¹.

Günümüzde ribâ, “borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adıdır⁹²” şeklinde de tanımlanmaktadır.

⁸⁸ İbn Manzûr, a.g.e., III, 1572; Heyet, **el-Mu'cemü'l-Vasît**, s. 326.

⁸⁹ Nahl, 16/92.

⁹⁰ Mevsilî, a.g.e., II, 30.

⁹⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul: Azim Dağıtım, II, 236.

⁹² İsmail Özsoy, “Faiz” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, XII, 110-126.

1.2.2. Faizin Çeşitleri

İslâm hukukunda faiz, câhiliye dönemindeki kullanımıyla o günkü insanlar tarafından bilinen, ödünç işlemlerinden kaynaklanan nesîe faizi ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yasaklamasıyla yine o günkü muhatapların aslında hayatlarında câri ama faiz olarak yorumlamadıkları alışveriş faizi olmak üzere iki çeşidiyle ele alınmıştır.

1.2.2.1. Fazlalık Faizi (Ribe'l-Fadl)

Fazlalık faizi, ribevi mallardan aynı cins iki malı peşin olarak biri diğerinden fazla olması şartıyla değiştirmek demektir⁹³. Bir gram altınla bir buçuk gram altını ya da bir teneke buğdayla iki teneke buğdayı değişmek gibi.

Bütün bu bilgiler ışığında bir mübâdelede fazlalık faizinin cereyan ettiğinden bahsedebilmek için şunların gerçekleşmesinin gerektiği ortaya çıkmaktadır⁹⁴:

- Mübâdelenin aynı cinsten iki mal veya para arasında yapılması.
- Mübâdelede konu olan malların, ribevi mallardan veya bu mallarla aynı kategoride olan mallardan olması. Ribevi malları Hz. Peygamber (s.a.s.) şu hadîs-i şerifte ifade etmiştir: "Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz, misli misline birbirine eşit ve peşin olarak satılırlar. Malların sınıfları değişirse, peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın⁹⁵".
- Bedellerden birinde baştan şart koşulan bir fazlalığın bulunması.
- Muâmelenin peşin olarak yapılması.

1.2.2.2. Vade Faizi (Ribe'n-Nesîe)

Nesîe faizi, vade karşılığında şart koşulan fazlalık anlamında olup, ister aynı ister farklı cinsten olsun faize konu teşkil eden iki malın mübâdelesinde bedellerden birinin veya her ikisinin vadeli olması halinde gerçekleşir. Karşılıklı bedeller eşit tutulmuş olsa bile vade halinde veresiye faizi doğar. Mesela on gram altın, vadeli on gram altın veya yüz gram gümüş karşılığında satılırsa veresiye faizi ortaya çıkar⁹⁶.

⁹³ Orhan Çeker, **Fıkıh Dersleri**, 4. Baskı, Konya: Ensar Yayıncılık, 2005, s. 106.

⁹⁴ İsmail Özsoy, a.g.e., s. 114.

⁹⁵ Müslim, Müsakat, 81; Tirmizi, Büyû', 23.

⁹⁶ İsmail Özsoy, a.g.e., s. 114.

Bu tür faiz, câhiliye devrinde bilinen ve yaygın olan faiz şeklidir. Câhiliye Arapları birisine verilen anapara aynı kalmak şartıyla, her ay belli bir miktar almak üzere borç para verirlerdi. Borcun vakti geldiği zaman da, borçlu olandan, verdikleri parayı aynen isterlerdi. Eğer borçlu bu parayı veremez ise, alacaklı, hem borcun müddetini uzatır hem de alınacak para veya malın miktarını artırırlardı⁹⁷.

Nesfe faizi, ya akdin başında şart koşulur, ya da akdin başında şart koşulmadığı halde, vadesinde ödenmeyen borçtan dolayı belirli bir fazlalık talep edilmek suretiyle ortaya çıkar.

Sonuç olarak aynı cins para veya malların birbiriyle peşin mübâdelesinde bedellerden birindeki fazlalık faizdir; buna fazlalık faizi (ribe'l-fadl) denir. Bedellerden birinin parayla alınıp satıldığı durumlar hariç bu malların birbiriyle vadeli olarak mübâdelesinde de ister tek bedel, ister iki bedel de vadeli olsun yine faiz cereyan eder. Cinsler ister aynı ister farklı ve miktarlar da ister eşit olsun ister farklı olsun fark etmez. Buna da ribe'n- nesfe (veresiye faizi) denir. Bedellerden birinin para olması durumunda; para peşin mal veresiye (selem) veya mal peşin para veresiye (vadeli satış) olursa, İslâm buna izin vermiştir.

1.2.3. Faizin Hükümü

İslâm herhangi bir zarar ve mağduriyete yol açmayan ve temel ilkelerine ters düşmeyen insan ilişkilerine, onların her an karşı karşıya oldukları hukukî ve ticarî hayata kural olarak müdahale etmemiş, sadece yanlış ve haksız uygulamalar konusunda insanları uyarmış, bu yönde bazı sınırlama ve kısıtlamalar getirmiştir. Faiz yasağı da bir tarafta haksız kazanç, diğer tarafta da mağduriyet olması açısından yasaklanmış işlemlerdendir⁹⁸.

Faizin haramlığı Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabittir. İslâm âlimleri arasında tartışılan kısım, daha çok faizin tanımı, ayırıcı özellikleri ve kapsamıyla ilgilidir.

Kur'ân, içkinin haram kılınmasında takip ettiği tedrici yasaklama yöntemini faizde de kullanmıştır. Zira Kur'ân-ı Kerim'e baktığımızda faizle ilgili âyetlerin önce faize karşı sitem ve ta'rizde bulunduğunu görmek mümkündür⁹⁹. Bu sitem şöyle ifade

⁹⁷ er-Râzi, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, **Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)**, 3. Baskı, Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Türâsi'l-Arabî, 1999, III, 72.

⁹⁸ Komisyon, **İlmihal**, II, 411.

⁹⁹ İsmail Özsoy, a.g.e., s. 112.

edilmektedir: “İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz Allah katında artmaz. Allah’ın rızâsını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, bunu yapanlar – sevaplarını ve mallarını – kat kat arttıranlardır¹⁰⁰”.

Nüzul tarihleri daha sonraya denk düşen âyetlerde ise Cenâb-ı Hak faizi şu ifadelerle açık ve kesin bir şekilde yasaklamış ve faizde ısrar etmenin Allah’a ve Resûlü’ne bir nevi savaş açma olduğunu bildirerek bu yasağı teyit etmiştir.

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz¹⁰¹”.

“Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların: “Alım-satım tıpkı faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisindir ve artık onun işi Allah’a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemlidir, orada devamlı kalırlar¹⁰²”.

“Allah faizi tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez¹⁰³”.

Fahrettin Râzî bu âyeti kerimede ribâ ile sadaka arasında, zıt yönden bir münasebet olduğuna vurgu yaparak, sadakanın, Allah’ın emri sebebiyle, kişinin malını noksanlaştırmaması; ribânın ise Allah’ın yasakladığı bir şekilde kişinin malını arttırma isteğinden ibaret olduğunu söyler. Bu bakımdan, bu iki şey birbirinin zıddıdır. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak: “Allah ribânın bereketini tamamen giderir, sadakaları ise arttırır” buyurmuştur¹⁰⁴. Binaenaleyh ribâ ile sadaka arasında işte bu yönden bir ilgi bulunduğu için, Cenâb-ı Hak sadakanın hükmünden sonra, ribânın hükmünü zikretmiştir¹⁰⁵.

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terk edin¹⁰⁶”.

Bu âyetlerden anlaşılıyor ki faiz Kur’ân âyetleriyle net bir şekilde yasaklanmıştır.

¹⁰⁰ Rûm, 30/39.

¹⁰¹ Âli İmrân, 3/130.

¹⁰² Bakara, 2/275.

¹⁰³ Bakara, 2/276.

¹⁰⁴ Bakara, 2/276.

¹⁰⁵ Râzi, a.g.e., III, 72.

¹⁰⁶ Bakara, 2/278.

Sünnet'e bakıldığında Kur'ân'da yer alan ve Araplar arasında çok yaygın olan hatta bu yaygınlıktan dolayı aynı zamanda "câhiliye faizi" olarak da tabir edilen borç faizi ve sonraları Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yasaklamasıyla insanların öğrenmiş olduğu alışveriş faizi olmak üzere iki tür faizden bahsedildiği görülmektedir. Alışveriş faizi daha önce ifade edilen fazlalık faizi (ribe'l-fadl) ve vade faizini (ribe'n-nesîe) kapsamaktadır.

Borç faizi hakkında Hz. Peygamber'den (s.a.s.) vârid olan hadislerin çok az olması borç faizi mefhumunun açık olup muhataplar tarafından bilindiğini, dolayısıyla fazla açıklamaya gerek olmadığını göstermektedir¹⁰⁷.

Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından ilk açıklama, Sakîf kabilesinden Amroğulları'nın, Mekke'li Muğîreoğulları'ndan borçlarına karşılık ödenmemiş durumdaki faizleri talep etmeleri üzerine yapılmıştır. Faizlerden arta kalanı bırakmayı emreden âyetin inmesiyle Hz. Peygamber (s.a.s.) Mekke'deki valisi Attâb b. Üseyd'e mektup yazarak şöyle buyurdu:

"Ya razı olurlar ya da onlara harb ilan et¹⁰⁸".

Bu türden bir faiz ile ilgili olarak Hz. Peygamber'den (s.a.s.) gelen diğer bir açıklama ise Vedâ Haccı'ndaki şu ifadeleridir:

"Dikkat ediniz! Câhiliye faizinin her çeşidi tamamen kaldırılmıştır. Anaparanız sizindir; böylece ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz¹⁰⁹".

Alışveriş faiziyle ilgili olarak da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu hadîs-i şerifi, her iki faiz türünü de kapsamaya yönüyle meşhurdur:

"Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz, misli misline (cinsi cinsine) birbirine eşit ve peşin olarak satılırlar. Malların sınıfları değişirse, peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satın¹¹⁰".

Tarif edilen şekle uygun olarak yapılmayan uygulamaların net olarak faiz olduğunu da şu hadîs-i şerif ifade etmektedir:

"Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz, misli misline ve peşin satılır.

¹⁰⁷ İsmail Özsoy, a.g.e., s. 113.

¹⁰⁸ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Bağdâdî, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an**, Dâru'l-Meârif, Mısır, ty., VI, 23.

¹⁰⁹ Ebû Dâvûd, Büyû', 5; Müslim, Hac, 147; İbn Mâce, Menasik, 76, 84.

¹¹⁰ Müslim, Müsakat, 81; Tirmizî, Büyû', 23.

Her kim fazla verir veya alırsa muhakkak faiz muamelesi yapmış olur. Alanla veren bu hususta aynıdır¹¹¹’.

Bu kadar net delillerden sonra İslâm âlimleri de faizin haramlığı konusunda icmâ etmişlerdir. Ancak faizin nerelerde cereyan ettiği hususunda değişik fikirler ileri sürülmüştür. Bu da mezheplerin faizin illeti noktasındaki farklı değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır.

Nevevî, müslümanların faizin haramlığı konusunda icmâ ettiklerini, faizin büyük günahlardan olduğunu ve bütün şeriatlarda haram kılınmış olduğunu ifade eder¹¹².

1.2.4. Kâr Faiz İlişkisi

Faizle ilgili âyetlerin bir kısmının nüzul sebebi müşrik Arapların alışveriş ile faizi aynı kabul etmeleridir. Müminlerin daha önceden yasaklanmış bulunan faiz için bunu düşünmeleri mümkün değildir¹¹³. Müşriklerin düşünceleri, alışverişteki kâr mantığıyla faizli işlemlerdeki kâr mantığının aynı olduğuydu. Onlar: “birisi, bir elbiseyi on dirheme satın alıp, sonra onu on bir dirheme satarsa bu helâl olmaktadır. Aynen bunun gibi, on dirhemi, on bir dirheme sattığı zaman da bunun helâl olması gerekir. Çünkü aklen bu iki durum arasında herhangi bir fark yoktur¹¹⁴” düşüncesindeydiler.

Kaffâl, Râzî’nin naklettiğine göre şöyle der: “Birisi on dirhem değerindeki bir elbiseyi yirmi dirheme sattığında, elbisenin bütünüyle yirmi dirhem tamami arasında bir denklik kurulmuş, buna da taraflar rızâ göstermiş oluyorlar; yani mal olarak elbise, para olarak yirmi dirhem değerinde ve karşılığında oluyor, ortada bir fazlalık kalmıyor. On dirhemi yirmi dirhem karşılığında satan kimse ise karşı taraftan on dirhem fazla almış oluyor ve bu fazlalığın karşılığı bulunmuyor. “On dirhem borca karşı ödenen yirmi dirhem on anapara, onu da erteleme ve beklemenin karşılığıdır” denilecek olursa, “verilen süre ve vade mal veya işaret edilebilecek bir şey (madde) değil ki onu ödenen on dirhem karşılığı kılalım” denir¹¹⁵.

¹¹¹ Müslim, Müsakat, 82.

¹¹² Nevevî, **el-Mecmu’**, IX, 487; el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân** (Çev: M. Beşir Eryarsoy), 1. Baskı, İstanbul: Buruc Yayınları, 1997, III, 596.

¹¹³ Komisyon, **Kur’an Yolu Tefsiri**, Ankara, TDV Yayınları, 2003, I, 301.

¹¹⁴ Râzî, a.g.e., III, 76.

¹¹⁵ Râzî, a.g.e., III, 76.

Müşriklerin yukarıda bahsedilen düşüncelerine karşılık Cenâb-ı Hak onlara cevap olarak: “Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır¹¹⁶” buyurarak bir yandan faizi haram kılarken diğer yandan da alışveriş ile faizin mutlak şekilde farklılığına vurgu yapmaktadır.

Müşriklerin bu kıyaslamasının akıl ve mantıkla hiç alakasının olmadığını Mevdûdî şu şekilde ifade eder: “Parasını kârlı bir işte kullanılmak üzere belli bir faiz oranıyla borç veren kimse ile başka tür yatırım ve girişimlerle meşgul olan kimseyi karşılaştıralım. Herhangi bir girişimde bulunan kişi veya kişiler tüm zaman, işgücü, kafa ve sermayelerini kullanırlar ve işlerinin başarılı olabilmesi için ellerinden geleni yaparlar. Fakat yine de sabit bir kâr oranını garantilemiş değillerdir ve birçok riskle karşı karşıyadırlar. Tam tersine, sadece sermayesini veren kredici ise, üzerine hiçbir risk almaksızın sabit bir kâr oranını garantilemiştir. Hangi mantıkla, hangi adalet ve ekonomi düşüncesine göre onun sabit bir kâr oranını garantilemesi doğrudur? Bir kimse, bir fabrikaya, yirmi yıl içinde hangi fiyat oyunlarının olacağını hesaba katmaksızın, nasıl yirmi yıllık sabit bir faiz oranıyla borç verebilir¹¹⁷”?

Ayrıca faiz ile meşrû alışveriş sonucu elde edilen kâr arasında da bazı ayrılıklar vardır¹¹⁸.

- Meşrû bir alışverişte satıcı, zaman ve emek harcayarak sağlamış olduğu değeri teslim ederken, alıcı da ihtiyaç duyduğu karşılığı almaktadır. Dolayısıyla aradaki kâr anlaşması eşit olmaktadır. Fakat faizli işlemlerde borçlu, konumu gereği kredi verenle aynı şartlarda olamaz.
- Ticarete kâr miktarı, hatta kâr edilebileceği bile garantili değilken faiz işlemlerinde bu oran baştan bellidir.
- Meşrû ticaret yapan kimse miktarı fazla bile olsa bir kez kâr talep edebilirken, kredi veren kimse zaman zaman faizi artırabilmektedir.
- Bir madde el değiştirdiği zaman meşrû ticarete alışveriş sona erer ve alıcının satıcıya ödeyeceği bir şey kalmaz. Fakat alınan borç para olduğunda alan kişi önce bu sermayeyi tüketir sonra da alacaklıya üzerine miktar ekleyerek öder.

¹¹⁶ Bakara, 2/275.

¹¹⁷ Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, **Tefhîmü'l-Kur'an**, (Çev: Komisyon), İstanbul: İnsan Yayınları, 1997, I, 218.

¹¹⁸ Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, a.g.e., I, 218.

- Meşrû alışverişle meşgul olanlar zaman, işgücü ve beyin gücü harcayarak kâr elde ederlerken, faizli borç veren kimse hiç emek harcamaz ve onun için risk de yoktur. Hiç emek sarf etmeden borçlunun emeğine haksızca ortak olur.
- Meşrû ticaretin toplumda yapıcı etkisi varken, faizin daima yıkıcı etkisi bulunmaktadır.

Bu bariz ayrılıklar ışığında değerlendirildiğinde, müşriklerin iddia ettikleri gibi alışveriş ile faizi aynı açıdan değerlendirip her ikisinin de aynı sonuçlara götürdüğünü düşünmenin doğru olmadığını belirtmeliyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İNE SATIŞININ İSLAM HUKUKUNDAKİ YERİ

2.1. İne Satışı

2.1.1. İne Satışının Sözlük Anlamı

İne satışı (Beyu‘l-îne “بيع العينة”), bey‘ (بيع) ve el-îne (العينة) sözcüklerinden oluşmaktadır. Bey‘ (بيع), birinci bölümde de izah edildiği üzere sözlükte “mübâdele etmek, satmak ve satın almak¹¹⁹” mânalarına gelir. Terim olarak, “bir malı başka bir mal ile değiştirmek¹²⁰” anlamında kullanılır. el-Îne (العينة) sözlükte “malın makbulü, kalitelisi, ribâ ve selef” anlamlarına gelir¹²¹. Yine “العينة” kelimesi, nakit para anlamına gelen “عين” kökünden türetilmiş olup, malı satın alan kişi, aldığı malı satarak peşin para elde ettiğinden bu akde “عينة” denilmiştir¹²².

“Malın makbulü, kalitelisi” anlamında “عينة المال”¹²³, “ribâ” anlamında tâcirin almış olduğu fazlalığa işaretle “عين التاجر”¹²⁴, bir de “selef” anlamında malı vadeli alan kişiye işaretle “اعتان الرجل”¹²⁵ ifadesi kullanılmaktadır.

Sözlükte bu kelimenin birçok anlama gelmesi, bu türden bir alışverişin tanımı ve sonucu, âlimler tarafından farklı ele alındığından, bu kelimenin hangi kökten türetildiği

¹¹⁹ İbn Manzûr, a.g.e., I, 401.

¹²⁰ Kâsânî, a.g.e., V, 133; Heyet, **el-Mu‘cemü’l-Vasît**, s. 79.

¹²¹ İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613; H.Yunus Apaydın, “İne” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, XXII, 283-285; Servet Bayındır, Şâfiî Fukahasının Beyu‘l-Îne Hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslami Finans Piyasalarına Yansıması, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013 sy. 28, s. 119-140; Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî, **Avnü'l-Ma‘bud Şerhu Süneni Ebi Dâvûd**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998 IX, 242; Heyet, **el-Mu‘cemü’l-Vasît**, s. 641; İbn Manzûr, a.g.e., IV, 3199; Feyyûmî, a.g.e., s. 167.

¹²² İbn Manzûr, a.g.e., IV, 3199; Feyyûmî, a.g.e., s. 167; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613; Nevevî, **el-Mecmu‘**, X, 141.

¹²³ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 3199.

¹²⁴ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 3199.

¹²⁵ Feyyûmî, a.g.e., s. 167; İbn Manzûr, a.g.e., IV, 3199.

ve bu akitle ilişkisi tartışılmıştır. Bunun sonucunda da şu farklı görüşler ortaya çıkmıştır:

Bu şekilde yapılan alışverişe îne denilmesinin sebebi, akde konu edilen malın tekrar satıcıya dönmesi ve müşterinin arzu ettiği nakit parayı (عين) elde etmesidir.¹²⁶

Bir diğer görüşe göre, kendisinden borç istenen kişinin, borç vermeye yanaşmayıp isteyen kişiyi mala (عين) yöneltmesinden dolayı bu isim verilmiştir¹²⁷.

İne kelimesinin aslı “عونة” olup vav (و), kesranın sonunda sakin geldiği için ya (ي)’ya dönüşmüştür. Satıcı borç isteyen kişiye yardım ettiğinden bu isimle isimlendirilmiştir¹²⁸.

2.1.2. İne Satışının İstilah Anlamı

Türetildiği kelime ve sözlük anlamı konusunda bulunan ihtilaf, aynı şekilde îne satışının istilah anlamında da ortaya çıkmıştır. Ancak meşhur olan şekliyle îne satışını şu şekilde tanımlamak mümkündür:

“Bir kimsenin bir malı, belli bir fiyat karşılığında vadeli olarak satıp, aynı malı peşin parayla, sattığı fiyattan daha ucuza, sattığı kişiden geri satın almasıdır¹²⁹”. Zâhirde her ne kadar normal bir alışveriş akdi gibi görünse de, burada malı vadeli alıp peşin satan kişinin asıl maksadı nakit para temin etmek, müşteriye vadeli satıp da peşin daha ucuza ondan geri alan kişinin maksadı da, faize bulaşmadan fazlalık elde etmektir. Dolayısıyla bu akit, akde konu olan mal tekrar satıcıya döndüğünden ve müşteri de nakit parayı elde ettiğinden bu ismi almıştır¹³⁰.

Hanbelîler’de “teverruk” diye adlandırılan araya üçüncü kişinin girdiği satış türü de bazen îne kapsamına dahil edilmiş ve: “İne, bir kimsenin bir malı değerinden daha

¹²⁶ İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613; H.Yunus Apaydın, İne, s. 283; İbnü’l-Esîr, Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed, **en-Nihâye fi Garîbi’l-Hadîs ve’l-Eser**, 1. Baskı, yy. 1963, III, 334; Feyyûmî, a.g.e., s. 167; İbn Manzûr, a.g.e., III, 3199; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613.

¹²⁷ İbnü’l-Hümâm, a.g.e., VII, 196; İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, **el-Bahru’r-Râik Şerhu Kenzi’d-Dekâik**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997, VI, 394; Zeylaî, **Tebyînü’l-Hakâik**, IV, 163.

¹²⁸ Desûki, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arefe, **Haşiye alâ Şerhi’l-Kebir**, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-İlmiyye, ty. III, 88.

¹²⁹ İbnü’l-Esîr, a.g.e., III, 334; Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed, **Nasbu’r-Râye li Tahrîci Ehâdisi’l-Hidâye**, 1. Baskı, Beyrut, 1997 IV, 16; H.Yunus Apaydın, İne, s. 283; Azîmâbâdî, a.g.e., IX, 242; Servet Bayındır, Şâfiî Fukahasının Beyu’l-İ’ne Hakkındaki Yaklaşımı... s. 121; Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, **Ravdatü’t-Tâlibîn**, Özel Baskı, Riyad: Dâru Alemlî’l-Kütüb, 2003, III, 86; İbnü’l-Hümâm, a.g.e., VII, 197; İbn Kudâme, a.g.e., VI, 260; Feyyûmî, a.g.e., s. 167; Zeylaî, **Tebyînü’l-Hakâik**, IV, 163; Heyet, Hükmü Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l-İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

¹³⁰ H.Yunus Apaydın, İne, s. 283.

fazla bir fiyata vadeli olarak alıp, bir başkasına peşin parayla satmasıdır” şeklinde tarif edilmiştir¹³¹.

Zeylaî, îne satışını: “Sattığın bir malı, sattığın fiyattan daha düşüğe satın almandır¹³²” şeklinde tanımlar.

Bu konuyu değişik başlıklar altında ele alan ve bey‘u’l-âcâl olarak isimlendiren¹³³ Mâlikîler’de, İbn Rüşd’ün tasnifinde de yer aldığı şekliyle şöyle bir tanım bulunmaktadır: “Elinde malı olmayan bir tüccarın, kendisinden mal talep edilmesi üzerine, malı temin ettikten sonra müşteriye satmasıdır¹³⁴”.

Şâfiîler’den Nevevî’nin malın teslim edilmesine vurgu yapan tanımı ise şu şekildedir: “Başkasına vadeli bir bedelle bir malı satıp teslim ettikten sonra, ücreti kabzetmeden daha ucuza peşin satın almaktır¹³⁵”.

Ahmed b. Hanbel’den: “Tüccarın ticaret esnasında daima peşin satımdan uzak durup, sadece vadeli satım yapmasıdır¹³⁶” şeklinde bir nakil vardır.

Hanbelî fakih İbn Kudâme îneyi: “Vadeli bir bedelle bir malı satıp, bu satış bedelinden daha ucuza geri satın almaktır¹³⁷” şeklinde tanımlar.

Rafîî: “İne satışı, bir şeyi vadeli bir şekilde başkasına satıp teslim ettikten sonra, para teslim edilmeden bu satış bedelinden daha ucuza geri satın almaktır¹³⁸” şeklinde tanımlar.

Tanımında doğrudan faize vurgu yapan Feyyûmî ise îne satışını: “Bir şahsın faiz elde etmek amacıyla malını vadeli olarak satıp, aynı mecliste peşin olarak geri satın almasıdır¹³⁹” şeklinde tarif etmiştir.

Çatalcalı Ali Efendi, bir fetvasında îne’yi şöyle açıklar: “Ödünç veren, ödünç alana, bir malını vadeli bir bedelle satar ve malı ona teslim eder. Sonra ödünç alan, malı aldığı fiyattan daha azı ile üçüncü bir şahsa satar. Bu üçüncü şahıs da onu, ödünç verene, malın ona ulaşmasını sağlamak için, aldığı fiyatla satar ve satış bedelini alır,

¹³¹ İbnü’l-Kayyim, Şemseddin Muhammed el-Cevziyye, **İ’lâmu’l-Muvakkîin an Rabbi’l-Âlemin**, 1. Baskı, Riyad: Dâru İbni’l-Cevziyye, h1423, V, 86.

¹³² Zeylaî, **Tebyînü’l-Hakâik**, IV, 163; Zeylaî, **Nasbu’r-Râye**, IV, 16.

¹³³ İbn Rüşd, a.g.e., II, 141.

¹³⁴ Desûki, a.g.e., III, 89.

¹³⁵ Nevevî, **Ravdatü’t-Tâlibîn**, III, 86.

¹³⁶ İbn Kudâme, a.g.e., VI, 262; İbnü’l-Kayyim, Şemseddin Muhammed el-Cevziyye, **Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd**, 1. Baskı, Riyad: Mektebetü’l Meârif, 2007, s. 1652.

¹³⁷ İbn Kudâme, a.g.e., VI, 260.

¹³⁸ Azîmâbâdî, a.g.e., IX, 242.

¹³⁹ Feyyûmî, a.g.e., s. 167.

parayı ödünç isteyen şahsa verir. Böylece ödünç isteyen, ödünce nâil olurken, ödünç veren için de kâr meydana gelmiş olur¹⁴⁰”.

Bütün bu tanımların ortak noktasına vurgu yapan Şîrbînî'nin tanımı kapsamlıdır: “Kişinin bir malı başkasına yüksek fiyattan vadeli olarak satıp onu teslim ettikten sonra, yüksek olan bedel müşterinin borcu olarak kalmak kaydıyla, aynı malı daha düşük fiyattan peşin olarak geri satın almasıdır¹⁴¹”.

Tezimizin ana konusuna ışık tutması yönüyle el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye'nin güncel tanımı da önemlidir. Burada îne satışı şu şekilde tarif edilir: “Fazlalığı mubah kılmak için, alışveriş görünümünde borç ilişkisidir¹⁴²”.

Sonuç olarak bu tür bir alışverişte paraya ihtiyacı olup, bunu ilk başta borç isteyerek çözmek isteyen bir şahıs vardır. Bu kişi “borç isteyen” anlamında “müstakriz” olarak isimlendirilmektedir. Yine bu alışverişte bir de müstakrizin borç istediği şahıs konumunda, “mukriz” bulunmaktadır. Fakat bu iki şahıs, direkt olarak îne muamelesini sakıncalı görüp de, -bazı mezheplerde câiz görüldüğünden dolayı- araya üçüncü kişinin girdiği şekil anlamına gelen teverruka başvurmak istediklerinde, üçüncü kişiyi bazen kendileri belirlerler. Bu belirledikleri kişi, onların kanaatine göre bu kişileri haramdan koruyup helâle götürdüğünden, kendisine, helâle çeviren anlamında “muhallil” denmiştir. Dolayısıyla bu alışverişte “müstakriz”, “mukriz” ve gerek duyulması halinde “muhallil” bulunmaktadır.

2.1.3. Îne Satışının Tarihçesi

Îne satışı ile ilgili İbn Ömer'den rivayet edilen hadis ve Hz. Âişe'den (r.a.) rivayet edilen haberin sahih kabul edilmesi durumunda, bu şekilde yapılan alım satımın o dönemlerde mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır¹⁴³.

Müçtehid imamlar döneminde îne satışının cârî olduğu, kendi sözlerinden ortaya çıkmaktadır. Zira İmam Ebû Yûsuf, îne satışının mekruh olmadığını söylerken, bu akdi sahâbeden birçok kimsenin yaptığını, hatta bu alışverişini övüp faizden saymadıklarını ileri sürer¹⁴⁴. İmam Muhammed ise îne satışının câiz olmadığına vurgu yaparken, bu

¹⁴⁰ Aktaran: Hamdi Döndüren, Karz-ı Hasen, **Altınoluk Dergisi**, 1991 sy. 63, s. 31.

¹⁴¹ Şîrbînî, a.g.e., II, 54; Servet Bayındır, Şâfiî Fukahasının Beyu'l-İ'ne Hakkındaki Yaklaşımı... s. 121.

¹⁴² Heyet, **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye**, 2. Baskı, Kuveyt: Vizeratü'l-Evkâf ve Şûûnü'd-Dîniyye, 1983, IX, 95.

¹⁴³ H.Yunus Apaydın, Îne, s. 284.

¹⁴⁴ İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VII, 198; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613.

satışın sıkıntısının kalbinde dağ gibi olduğunu ve bu zemmedilmiş işlemi faiz yiyicilerinin icat ettiğini söylemiştir¹⁴⁵.

Osmanlı döneminde de faizli uygulamalardan sakınmak maksadıyla bazı formüller düşünülmüş, âlimlerden bir kısmının karşı çıkmasına rağmen diğer bazı âlimlerin icâzetiyle “para vakıfları” müesseseleri kurularak “muamele-i şer‘iyye” adı altında îne satışından istifade edilmiştir.

Günümüzde de finans kurumlarında belli kalemler altında îne satışı ve teverruktan istifade edilmekle beraber, bu işlem daha çok tüccar, esnaf ve halk arasında uygulanmaktadır. Tezimizin son bölümünde, înenin uygulama alanları olmaları açısından para vakıfları ve günümüzde uygulanan şekilleri, detaylı bir şekilde işlenecektir.

2.1.4. İne Satışının Şekilleri

Yukarıda yapılan çeşitli tanımlardan, îne satışı ile ilgili dört ana şeklin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Şimdi bu şekilleri açıklayalım ve daha iyi anlaşılması için örneklendirelim:

2.1.4.1. Birinci Şekil

Bir malı vadeli ve genelde değerinden fazla bir fiyata satıp, aynı malı peşin ve önceki satıştan daha ucuza ilk satılan kişiden geri satın almak. Şimdi bu şekli bir örnekle somutlaştıracak olursak¹⁴⁶:

Paraya ihtiyacı olan Ahmet, tâcirlik yapan Hasan’dan on lira borç ister, Hasan bu borcu vermek istemez ve piyasa değeri on lira olan elbiseyi Ahmet’e fazlalık elde etmek için on beş liraya vadeli bir şekilde satar. Daha sonra Ahmet aynı elbiseyi, Hasan’a on liraya peşin geri satar. Çünkü baştan Hasan bu satışı, aynı elbiseyi on liraya peşin geri almak ve bu alışverişten beş lira kâr etmek, Ahmet de kendisine lazım olan on liraya ulaşmak için yapmıştır. Bunun sonucunda Hasan beş lira kâr etmiş, Ahmet de istediği paraya ulaşmıştır. Fakat baştan planlandığı üzere Hasan’a on beş lira borcu vardır¹⁴⁷.

¹⁴⁵ İbnü’l-Hümâm, a.g.e., VII, 198; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613.

¹⁴⁶ Bütünlük sağlanması ve sûretlerin zihinlerde daha kolay canlanması amacıyla, bütün örneklerde borç isteyen kişiyi (mustekriz) Ahmet; kendisinden borç istenen kişiyi (mukriz) Hasan ve araya giren diğer şahsı da (muhallil) Veli olarak zikredeceğimizi belirtmekte fayda olacağını düşünmekteyiz.

¹⁴⁷ İbn Nüceym, a.g.e., VI, 395; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613.

2.1.4.2. İkinci Şekil

Bir malı vadeli alıp, aynı malı peşin ve genelde daha ucuza, yukarıdaki birinci şeklin aksine, ilk alınan kişi dışında bir başkasına satmak.

Hanbelî fıkında daha çok “teverruk” olarak bilinen araya üçüncü kişinin girdiği “borç vermek istemeyen kişinin, borç isteyen kişiye vadeli olarak piyasa değerinin üstünde bir malı satıp, onu başkalarına satmasını istemesi ve borç isteyen kişinin onu aldığı fiyattan daha ucuza başkalarına peşin satarak nakit para elde etmesi” olarak tanımlanan yukarıdaki ikinci şekli de şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

Paraya ihtiyacı olan Ahmet, Hasan’a gelir ve ondan on lira borç ister. Hasan vermek istemez ve borç vererek elde etmesi mümkün olmayan bir fazlalığı isteyerek şu teklifte bulunur: “Benim borç vermem kolay olmaz, fakat istersen çarşıda kıymeti on lira olan şu elbiseyi sana on iki liraya satarım, sen de onu çarşıda on liraya satarsın”. Ahmet buna razı olur ve on iki liraya vadeli aldığı elbiseyi, çarşıda on liraya peşin satar. Bunun sonucunda Hasan’ın eline iki lira kâr, Ahmet’in eline de istediği on lira nakit para geçmiş olur¹⁴⁸.

2.1.4.3. Üçüncü Şekil

Bir malı vadeli alıp, aynı malı peşin ve daha ucuza ilk alınan kişi dışında, ama bu iki kişinin belirlediği ve genelde huzurda bulunan birine satmak¹⁴⁹.

İne satışı, üçüncü şekilde de ikinci şekildeki gibi işlemin araya üçüncü bir kişi sokularak yapılması olarak tanımlanmıştır. Ancak bu üçüncü şeklin ikinci şekilden farkı, ikinci şekilde araya giren üçüncü kişi herhangi birisi olabilecekken, üçüncü şekilde araya giren üçüncü kişi, alım satım yapan iki kişinin beraber belirledikleri ve genelde akit esnasında orada hazır bulunan kişi olmaktadır. Bu türde üç kişi bulunduğundan “sülâsî” diye adlandırılmaktadır. Anlaşmalı olan iki kişi, aralarına kendilerince bu satışı helâl kılacak bir üçüncü kişiyi dahil ederler. Tıpkı nikâhta bulunan “muhalil” gibi burada da “ribâ muhallili” bulunmaktadır¹⁵⁰. Yine bu şekli de, araya

¹⁴⁸ İbnü’l-Hümâm, a.g.e., VII, 197; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613; H.Yunus Apaydın, İne, s. 283; Zeylâî, **Tebyînu’l-Hakâik**, IV, 163; Heyet, Hüküm Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l- İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

¹⁴⁹ İbnü’l-Hümâm, a.g.e., VII, 198; Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 325.

¹⁵⁰ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1653.

üçüncü kişi girdiğinden “teverruk” kapsamında değerlendirmek mümkündür¹⁵¹. Bu üçüncü şekli de şu şekilde örneklendirebiliriz:

Kendisinden borç istenen Hasan, elbiseyi borç isteyen Ahmet’e on iki liraya satar ve ona teslim eder. Sonra Ahmet aynı elbiseyi, araya beraber koydukları üçüncü kişi (muhallil) konumundaki Veli’ye on liraya satar ve teslim eder. Veli, bu elbiseyi tekrar Hasan’a on liraya satarak teslim eder ve bu on lirayı alır. Aldığı on lirayı Ahmet’e verir. Böylelikle Ahmet, istediği nakit on lirayı, Hasan da baştan umduğu iki lira kârı elde eder¹⁵².

Araya üçüncü kişinin dahil edilmesinin pratiği bir de şu şekilde cereyan etmektedir:

Ahmet, Hasan’dan borç ister. Hasan, Ahmet’in yanında Veli’den belli bir fiyata bir mal satın alır ve kabzeder. Ardından bu malı daha yüksek bir fiyata Ahmet’e vadeli olarak satar. Ahmet de aynı malı tekrar ilk sahibi Veli’ye, daha ucuz fiyatla (Veli’nin Hasan’a sattığı fiyatla) satar¹⁵³. Bu işlem sonucunda Veli, hiçbir kârı veya zararı olmaksızın malına kavuşmuş, Ahmet istediği borç parayı temin etmiş ve Hasan da verdiği borçtan daha fazlasını vadeli olarak kazanmış olmaktadır.

Bu işlemlerde araya üçüncü bir kişinin sokulmasının göstermelik olduğu ve tarafların asıl maksadının alım satım yapmak değil faizli borçlanmayı meşrû bir şekilde gerçekleştirmek olduğu açıktır¹⁵⁴.

2.1.4.4. Dördüncü Şekil

Bir malı peşin olarak satıp, vadeli olarak aynı kişiden geri almak. Bu şekil, “ters îne” olarak isimlendirilmektedir¹⁵⁵. Bu sureti de şu şekilde örneklendirelim:

Paraya ihtiyacı olan Ahmet, tâcirlik yapan Hasan’dan on bin lira borç ister, Hasan bu borcu vermek istemez ve Ahmet’in piyasa değeri on iki bin lira olan arabasını ondan peşin on bin liraya satın alır ve parasını verir. Daha sonra Ahmet, kendi sattığı arabasını Hasan’dan geri on iki bin liraya vadeli olarak satın alır. Sonuçta Hasan iki bin lira kâr etmiş, Ahmet de istediği on bin liraya ulaşmıştır.

¹⁵¹ H.Yunus Apaydın, *Îne*, s. 283; İbnü’l-Kayyim, *Tehzîb*, s. 1652; İbnü’l-Kayyim, *İ’lâmu’l-Muvakkîn* V, 86.

¹⁵² Heyet, *Hükmü Bey’i’l-Îne*, *Mecelletü’l-Buhûsi’l-İslâmî*, 1984, (14), 259-295.

¹⁵³ İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613.

¹⁵⁴ H.Yunus Apaydın, *Îne*, s. 283.

¹⁵⁵ *Buhûtî*, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Hanbelî, *Keşşâfu’l-Kınâ*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye, 1997, III, 214.

Bütün bu şekillere bakıldığında, ne borç isteyen kişinin ne de kendisinden borç istenen kişinin maksatları arada dönen mal değildir. Her ikisinin de maksatları farklıdır ve bu alışverişi o maksatlarına ulaşmak için kullanmaktadırlar.

2.1.5. İne Satışının Gerçekleşme Şartları

Tanım ve şekiller incelendiğinde, bir alışverişin, tartışılan İne satışına dahil olabilmesi için şu şartlar gerektiği görülmektedir:

a- İşlemi yapanlar baştan bu konuda anlaşmış olmalıdır.

Zira bu akitteki ikinci satış, pişmanlık ya da diğer bir takım sebeplerden dolayı kendiliğinden gelişmesi durumunda, bu işlem ya ikâle ya da ikinci bir alışveriş hükmünde olacaktır¹⁵⁶. Bazı âlimler, ileride gelecek olan Zeyd hadisesinde, aslında olayın bu şekilde gerçekleştiği iddia etmektedir¹⁵⁷. Yani bir anlaşma olmaksızın kendiliğinden gelişmiştir.

b- Bilinen ve tariflerde daha çok bahsedilen İne satışına göre, birinci satış vadeli, ikincisi ise peşin olmalıdır.

Yukarıdaki dördüncü şekilde tarif edilen ters İne'de ise, birinci satış peşin, ikincisi ise vadeli olmalıdır. Bu iki şekil, her iki bedelin de peşin ya da vadeli olması durumunu dışarıda bırakmaktadır.

c- Bir satış İne kapsamında değerlendirmek için, birinci satışın bedeli kabzedilmeden ikinci satışın gerçekleşmiş olması gerekmektedir¹⁵⁸.

Bu durum ters İne'de tam aksinedir. Yani ters İne'de birinci satış peşin olduğundan dolayı birinci satışın bedeli hemen tahsil edilmiştir.

¹⁵⁶ İbn Rüşd, a.g.e., II, 141; Buhûtf, a.g.e., III, 214.

¹⁵⁷ H.Yunus Apaydın, İne, s. 284.

¹⁵⁸ Heyet, Hükmü Bey'i'l-İne, Mecelletü'l-Buhûsi'l- İslâmî, 1984, (14), 259-295.

d- Yine bilinen anlamdaki îne şeklinde, malın ilk sahibine dönmesi gerekmektedir¹⁵⁹.

Mal ilk sahibine dönmemiş ise bu işlem, Hanbelîler’de “teverruk” kapsamına girmektedir. Fakat bu şekli îne kapsamında değerlendirenler de vardır.

e- Kendisinden borç istenen kişinin vermiş olduğu peşin olan bedel, borç isteyen kişinin borçlandığı vadeli olan bedelden daima daha az olmalıdır.

Çünkü peşin bedeli veren taraf, fazlalık arzu eden kişi; vadeli alımı yapan da borçlanan kişidir¹⁶⁰.

f- Malı ilk defa satan kişi, ilk satışta sattığı malı geri almalıdır.

Dolayısıyla ilk mal, başka bir mal ile değiştirilir, eksiltilir veya kendisine bir takım ilaveler yapılırsa¹⁶¹ bu mal ilk mal olmayacaktır ve îne satışı gerçekleşmeyecektir. Çünkü buradaki fiyat farklılığı satılan malın farklılaşmasından dolayıdır¹⁶².

g- İlk satılan mal geri alınırken, karşılığında bedel olarak nakit verilmelidir.

Karşılık başka bir mala dönüşürse, faiz şüphesinden bahsetmek mümkün olmayacağından îne kapsamına girmeyecektir¹⁶³.

İne satışı, bu dört ana şekil çerçevesinde günümüzde çeşitli biçimlerde uygulanmaktadır. Bu detayları üçüncü bölümde örnekleriyle beraber detaylı bir şekilde incelemeye çalışacağız.

2.1.6. İne Satışına Götüren Sebepler

İnsan, yaratılışı itibariyle toplum halinde yaşama zorunluluğu olan bir varlıktır. Bunun sebebi, varlığını devam ettirebilmesi için başkalarına ihtiyacının olmasıdır. Şâri‘, insanın bu ihtiyaçlarını meşrû bir şekilde temin edebilmesi için, bazı kurallar ortaya

¹⁵⁹ Buhâtî, a.g.e., III, 213; Heyet, Hükmü Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l- İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

¹⁶⁰ Heyet, Hükmü Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l- İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

¹⁶¹ Diğer ayıp örnekleri için bkz. İbn Kudâme, a.g.e., VI, 261.

¹⁶² Kâsânî, a.g.e., V, 199; İbn Kudâme, a.g.e., VI, 261; İbn Rüşd, a.g.e., II, 141; Heyet, Hükmü Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l- İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

¹⁶³ İbn Kudâme, a.g.e., VI, 261; Heyet, Hükmü Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l- İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

koymuştur. Bu kurallara uyulmaması durumunda da muhatapların ceza ile karşılaşacağı bildirilmiştir.

İnsanlar, hem hukukî kurallara uyup, hem de direkt olarak kurallarla ulaşamayacakları sonuçlar için farklı yollar geliştirmişlerdir. Bu yollara başvuranlar, hukukun izin vermediği sonuca, yine hukukun izin verdiği yöntemlerle ulaşmaktadırlar. Bu işlemler karşısında beşeri hukuk, bu muameleleri; “niyete itibarla işlemi iptal etme” ya da “şekil şartları yerine getirildiğinden geçerliliğine karar verme” gibi ikilemler yaşamıştır¹⁶⁴.

Tam da burada İslâm, insanların kendi imkânlarını sonuna kadar kullandıktan sonra çözüm üretemedikleri mali ihtiyaçlarını karşılamaları için, en başta karz-ı hasen çözümünü önermiştir. Ancak bu müessesede borç veren kişiler, kaynak ihtiyacı olan kişilerin isteklerini tam anlamıyla karşılayamamış ve bunun sonucunda da insanlar için bir sıkıntı ve zorluk ortaya çıkmıştır. Bu zorlukların çözümünde de insanlar, âlimlerin de uygun görüp düzene soktuğu bir takım formüllere başvurmuşlardır.

Bu yollar, ilk zamanlarda tamamen çözüm üretme ve sıkıntıyı def etme adına geliştirilmiş olsa da, kimi zaman kanuna karşı bir hile üretme ve şeriatın tekliflerine verilen olumlu refleksi ortadan kaldırmaya kadar gitmiştir.

Karz-ı hasenin, kaynak ihtiyacını karşılayamadığı durumlarda müslümanlar, ilk dönemlerden itibaren direkt olarak haram olan faiz yasağını çiğnememek adına îne ve vefâ satışı gibi hileli çözüm yollarını kullanmışlardır.¹⁶⁵

İne satışını yapan tarafları bu hileli çözüme sürükleyen sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

a- Nakit tedarik etme isteği

Bu işlemde göze çarpan ilk faktör, nakde ihtiyacı olan bir kimsenin kendisine gerekli olan paraya ulaşmayı istemesidir. Fakat nakde ihtiyacı olan bu kişi, maksadına ulaşırken faize bulaşmak istememektedir. Bu yüzden de îne satışını bu alışverişine alet ederek, hem aslında para alışverişinden ibaret olan bu işlemin üstünü örtmek, hem de

¹⁶⁴ Saffet Köse, Hile-i Şer'iyye Konusunda İlginç Bir Risale, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2003 sy. 1, s. 231-255.

¹⁶⁵ Süleyman Kaya, 17. Yüzyıl Sonlarında Muhalif Bir Metin: Muhammed b. Hamza el-Aydî'nin Bey'u'l-İne Risalesi, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2009, sy. 26, s. 97-112.

arzu ettiği nakde ulaşmak istemektedir. Halbuki karz-ı hasen müessesesi işlemiş olsaydı, bu insan ihtiyacını doğrudan buradan tedarik edecekti.

b- Faizden kaçınarak borçtan kâr elde etme isteği

Karşı tarafta bulunan ve kendisinden borç istenen kişi de, sadece borç vererek, faiz olmaksızın maddi bir kâr elde edemeyeceğini düşündüğünden, bu akdi araç olarak kullanmakta ve îne sayesinde arzu ettiği fazlalığa ulaşmaktadır. Bu insan, işlem sonunda hem borç verdiği kişiye iyilik yaptığını düşünmekte, hem de bu iyiliği yaparken kendisinin de faize karşı hassas olduğunu düşünmektedir. Halbuki İslâm'ın önermiş olduğu karz-ı hasenden kaçarak, bir müslüman kardeşinin sıkıntılı anından istifade etmiştir.

c- Borcunu zamanında ödemeyen kişiyi cezalandırma işlemi

Bu akdi daha da fesada sürükleyen önemli bir unsur ise, bir kimsenin vadeli alacağı olduğu kişiye vadesi gelip de parayı ödeyemediğinde -Kur'ân'da zorda kalana süre verilmesi tavsiye edilmesine rağmen-¹⁶⁶, ondan fazlalık elde etmek amacıyla bu yönetime başvurmasıdır. Şöyle ki: “Hasan'ın, Ahmet'ten bin beş yüz lira alacağı vardır. Borcun vadesi geldiği halde, Ahmet zorda olduğundan ödeyememektedir. Bunun üzerine Hasan, vade uzadığından dolayı iki yüz liralık bir ilave talep etmektedir. Bunu meşrû hale getirmek için de, Ahmet'in bilgisayarını, önceki alacağı olan bin beş yüz lira karşılığında satın alır. Sonra da aynı bilgisayarı, ilave etmek istediği iki yüz lirayı da ekleyerek, geri Ahmet'e bin yedi yüz liraya vadeli satar. Bu durumda bilgisayar Ahmet'in elinde kalır, fakat daha önce Hasan'a bin beş yüz lira borcu varken, şimdiki borcu bin yedi yüz liradır. Böylece zâhirde faize düşmeden hem borcun vadesi uzar, hem de aradaki alacak artırmış olur.

İbn Teymiyye'ye göre, borçlu olan kişi şayet varlıklı ise onu ödemesi gerekir. Sıkıntı içinde ise ona süre verilmesi vaciptir; borcu muamele veya başka bir yolla çevirmek câiz değildir. Başlangıçta vadeli olan alım satıma gelince, müşterinin maksadı maldan yararlanmak yahut ticaretse ve işlem de meşrû şekilde yapılmışsa câizdir. Fakat müşterinin maksadı nakit elde etmek olup, malı vadeli olarak yüze alıp çarşıda peşin

¹⁶⁶ Bakara, 2/280.

yetmişe satarsa bu, âlimlerin tercihe şâyan görüşüne göre zemmedilmiştir. Bu uygulama yasaktır ve teverruk diye isimlendirilmiştir¹⁶⁷”.

2.1.7. İne Satışının Hükümü

2.1.7.1. İlgili Naslar ve Değerlendirilmesi

İne satışı ile ilgili, Kur’ân-ı Kerim’de bir âyet bulunmamaktadır. Bu tür satımla ilgili, genelde câiz görmeyenlerin yasağı dayandırdıkları iki haber bulunmaktadır.

Birincisi Hz. Âişe’den (r.a.) nakledilen şu haberdir: Bir kadın Hz. Âişe’ye (r.a.) gelerek: “Ey müminlerin annesi, benim bir câriyem vardı, onu Zeyd b. Erkam’a vadeli olarak sekiz yüz dirheme satıp, sonra da aynı câriyeyi Zeyd’den altı yüz dirheme peşin olarak satın aldım. Ona altı yüz dirhemi ödedim ve sekiz yüz dirhemi ona borç olarak yazdım” der. Âişe de (r.a.): “Vallahi ne kötü satış yapmışsın! Vallahi Zeyd de ne kötü satış yapmış! Söyle Zeyd’e tövbe etmedikçe Allah Rasûlu (s.a.s.) ile olan cihadını iptal etmiştir” der. Bunun üzerine kadın Hz. Âişe’ye (r.a.): “Öyleyse Zeyd’den o altı yüz dirhemi alıp da gerisini ona iade etsem ne dersin?” diye sorduğunda Hz. Âişe (r.a.): “Kime rabbinden bir öğüt gelip de bırakırsa daha öncekiler onundur¹⁶⁸” âyetini veya diğer bir rivayete göre “Eğer tövbe ederseniz anaparanız sizindir”¹⁶⁹ âyetini okur¹⁷⁰.

Bu haberi Abdurrazzâk, Musannef’inde; Ma‘mer, Sevrî, Ebû İshak ve hanımı Âliye’den rivayet etmektedir¹⁷¹.

İmam Şâfiî’ye, bu hadisin Hz. Âişe’den (r.a.) sabit olup olmadığı sorulduğunda: “Ebû İshak, bu hadisi hanımından rivayet ediyor. Hanımından daha önce bir hadis sabit olduğu biliniyor mu? Ben onun bir şey dediğini bilmiyorum¹⁷²” der, ayrıca haberin senedinin kopuk ve zayıf olduğunu söyler. Bir de bu söz Hz. Âişe’den (r.a.) sabit olmuş olsa bile onun burada “belirsiz vadeyi uygun bulmadığı” görüşünün daha isabetli

¹⁶⁷ İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, **Mecmûatü’l-Fetâvâ**, 3. Baskı, Riyad: Dâru’l-Vefâ, 2005, XXIX, 303.

¹⁶⁸ Bakara, 2/275.

¹⁶⁹ Bakara, 2/279.

¹⁷⁰ Abdurrazzâk, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm b. Nâfi` es-San`ânî el-Himyerî, **el-Musannef**, 1. Baskı, Beyrut: (yy), 1982, VIII, 187; Zeylaî, **Nasbu’r-Râye**, IV, 16; İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1624.

¹⁷¹ Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 187.

¹⁷² Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, **Ma’rifetü’s-Sünen ve’l-Âsâr**, 1. Baskı, Halep: Dâru’l-Vai, 1991, VIII, 136; Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, **el-Üm**, Riyad: Beytü’l-Efkârî’d-Devliyye, s. 461

olduğunu söyler¹⁷³. İbnü'l-Kayyim de Şâfiî'nin bu görüşünden hareketle, Hz. Âişe'ye (r.a.) böyle bir haber isnat etmenin mümkün olmayacağını ve Zeyd b. Erkam'ın da helâl gördüğü alışveriş dışında bir alışveriş yapmayacağını sabit olduğunu söylemektedir¹⁷⁴.

Ayrıca İmam Şâfiî'ye göre Zeyd de sahâbedendir ve Âişe'ye (r.a.) muhalefet etmesi mümkündür. Bu durumda iki sahâbe ihtilaf ettiğinde Şâfiî'ye göre gidilecek yol, kıyasın kendisinden yana olduğu kişidir. Bu kişi de Zeyd'dir¹⁷⁵.

İbn Hacer, Takrîbü't-Tehzîb adlı eserinde, Ebû İshak'ta bir zayıflık olduğundan bahsetmektedir¹⁷⁶.

Dârekutnî, Âliye'nin tanınmadığını ve bu kişiyle delil getirilemeyeceğini söyler¹⁷⁷.

Zeylaî ise tam tersini iddia eder ve bu kadının tanınan birisi ve kadri yüce olduğunu söyler. Ayrıca, İbn Sa'd Tabakât'ında bu kadının Âişe'den (r.a.) haber işittiğinden bahsetmektedir¹⁷⁸.

Haberin metin yönüne bakıldığında ise, genelde bu satışı câiz görmeyenler, Hz. Âişe'nin (r.a.) Hz. Peygamber'den (s.a.s) bu işlemin haramlığına dair bilgisi olmadan kendi ihtihadiyla bu net ve şiddetli sözü söylemesinin mümkün olmayacağını savunurlar¹⁷⁹.

İbnü'l-Kayyim, Hz. Âişe'nin (r.a.) bu kesin ifadesiyle ilgili: "Haram olduğuna dair şüphe duymayacağı bir bilgi olmasaydı, ihtihatla böyle söylemeyi kendisine uygun görmezdi¹⁸⁰" der. Bir de Hz. Âişe'nin (r.a.) bu kesin ifadesi, bu konunun ihtihada kapalı olduğunu gösterir. Zira eğer bu konu sahâbe arasında ihtihat ve tartışma götürür bir konu olsaydı Zeyd üzerine bu kadar net konuşmazdı. İyilikler ve sevaplar, ihtihat meselesi olan konularla iptal olmaz. Bir de "Zeyd de sahâbedir ve Hz. Âişe'ye (r.a.) muhalefet etmiş olabilir" de denilemez. Çünkü Zeyd, "bu helâldir" dememiştir ki muhalefet etmiş olsun¹⁸¹.

¹⁷³ Şâfiî, a.g.e., s. 490; Beyhaki, **Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr**, VIII, 136; İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1625; Nevevî, **el-Mecmu'**, X, 141.

¹⁷⁴ Beyhaki, **Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr**, VIII, 136; İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1625.

¹⁷⁵ Şâfiî, a.g.e., s. 491; İbn Rüşd, a.g.e., II, 142; Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 327.

¹⁷⁶ İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, **Takrîbü't-Tehzîb**, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1995 I, 79.

¹⁷⁷ Zeylaî, **Nasbu'r-Râye**, IV, 16.

¹⁷⁸ Zeylaî, **Nasbu'r-Râye**, IV, 16; İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1642.

¹⁷⁹ Zeylaî, **Nasbu'r-Râye**, IV, 16; İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1640; İbn Kudâme, a.g.e., VI, 261.

¹⁸⁰ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1640.

¹⁸¹ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1641.

Beyhaki'ye göre, Zeyd b. Erkam bu haberde zikredilen tehdidi, bu işlemi câiz görmesi sebebiyle hak etmemiştir¹⁸².

İne satışı ile ilgili bir diğer rivayet ise, Abdullah b. Ömer'in Rasûlullah (s.a.s)'tan dinlediğini haber verdiği şu hadistir: “İne yoluyla alışveriş yaptığınız, öküzlerin kuyruğuna yapıştığınız, tarımı seçtiğiniz ve cihadı terk ettiğiniz zaman Allah size öyle bir zillet musallat eder ki dininize dönünceye kadar onu üzerinizden atamazsınız¹⁸³”.

Bu hadiste yer alan râvilerin genelini Azîmâbâdî eserinde “sika” olarak takdim etmiştir. Sadece Cafer b. Müsâfir ve Abdullah b. Yahya'yı “sadûk” olarak nitelendirmiş ve Ebû Abdurrahman el-Horasanî'de biraz zayıflık olduğundan bahsetmiştir¹⁸⁴.

Sürekli ine satışının cevazı noktasına temas eden Şâfiî âlimlerinden Nevevî, bu hadîs-i şerifin sıhhatini değerlendirirken, bu hadisi sadece Ebû Dâvûd'un rivayet ettiğini ve şârihlerinden Hattâbî'nin bu hadisi, şerhinde zikretmediğini söyler¹⁸⁵.

Diğer bir hadis de Ahmed b. Hanbel'in şu rivayetidir: “İnsanlar dinar ve dirhem konusunda çok cimri olup, ine yoluyla alışveriş yaptıklarında, öküzlerin kuyruğuna yapıştıklarında ve Allah yolunda cihadı terk ettiklerinde Allah onlara bela indirir. Onlar dinlerine dönünceye kadar o belayı kaldırmaz¹⁸⁶”.

Apaydın, bu iki hadisi şu şekilde değerlendirir¹⁸⁷:

Gerek Hz. Âişe'nin gerekse İbn Ömer'in sözü, eğer rivayetler sahih kabul edilirse ine yoluyla alım satımın o dönemlerde mevcut olduğunu göstermektedir; ancak sahâbîlerin göstermelik akid yapma kastı taşımadıkları, ihtiyaca ve şartlara göre bunu yaptıkları düşünülmelidir. Olayın şöyle cereyan etmiş olması mümkündür: Zeyd b. Erkam kadından vadeli olarak bir câriye satın almış, fakat bir müddet sonra kendisine para lâzım olunca câriyeyi ilk sahibine peşin veya daha ucuza satmayı teklif etmiş ve o da kabul etmiş olabilir. Eğer kabul etmeseydi Zeyd câriyeyi başka birine satmak durumunda kalacaktı. Bu çerçevede cereyan eden akdin meşrû olduğunda kuşku yoktur. Yani bu hadisede inceleme konumuzda üzerinde durmaya çalıştığımız “ribâ” ve “ribâdan kurtulmak için göstermelik hileli işlemlerin yapıldığından bahsetmek mantıklı olmayacaktır.

¹⁸² Beyhaki, **Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr**, VIII, 136.

¹⁸³ Ebû Dâvûd, **Büyû'**, 56; Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, **es-Sünenü'l-Kübra**, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, V, 316.

¹⁸⁴ Azîmâbâdî, a.g.e., IX, 242.

¹⁸⁵ Nevevî, **el-Mecmu'**, X, 143.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, II, 42; Beyhaki, **es-Sünenü'l-Kübra**, V, 316; İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1637.

¹⁸⁷ H.Yunus Apaydın, **İne**, s. 284.

2.1.7.2. İne Satışı Hakkındaki Görüşler

İne satışı hakkında, sahâbe ve tâbiînden birçok değerlendirme bulunmaktadır. Daha sonraları mezhepler İne satışını; niyet, hile, faiz ve zerîa gibi unsurlar açısından ele alarak farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Bu konuda her ne kadar farklı hükümlere ulaşılmışsa da, genel anlamda âlimlerin ittifak ettiği hususlar da bulunmaktadır.

Âlimlere göre daha birinci akit yapılırken ikinci akit şart koşulmuş ise bu akit câiz değildir. Bu konuda ittifak edilmiştir¹⁸⁸. Çünkü bu işlemin kendiliğinden gelişmesi durumunda faiz şüphesi barınmayacağından, İne satışından da bahsedilemeyecektir¹⁸⁹.

Yine ilk malı satan kişi, sattığı malı sattığı kişiden daha yüksek ya da aynı fiyattan geri satın alırsa bunda şüphe olmadığından bu satışın da câiz olduğunda âlimler ittifak etmiştir¹⁹⁰. Çünkü malı ilk satan kişi, kâr elde etmek isteyen kişi olduğundan, sattığı malı geri satın alırken daha ucuza satın almalıdır.

Âlimlerin ittifak ettiği bir diğer husus da; bir malı parayla satan kişinin o malı para dışındaki bir mal ile geri satın alması durumunda bu akdin de câiz olacağı görüşüdür¹⁹¹. Yani normal bir İne satışında, malı ilk satan kişi, para elde etmek istediğinden dolayı, daha sonra o malı geri alırken para dışında bir karşılık kabul edemeyecektir.

Görüş farklılığının olduğu husus ise, tam anlamıyla yukarıda tarif edilen; “bir malı vadeli olarak satıp, sattığı kişiden peşin olarak daha ucuza geri satın almak” anlamındaki İne satışdır. Şimdi bu konuda sahâbe görüşlerini, mezheplerin değerlendirmelerini ve câiz gören-görmeyenlerin delillerini ele alalım.

2.1.7.2.1. Sahâbe ve Tâbiîn Görüşleri

İbn Abbas (r.a.): “Vadeli bir şekilde ipek sattığınızda geri satın almayın”¹⁹² demektedir.

Yine İbn Abbası’nın (r.a.): “İneden sakının, aralarına ipek koyarak dirhemi dirhemle satmayın” dediği rivayet edilmiştir. Ayrıca Allah’ın aldatılamayacağını ve İnenin Allah ve Resulü’nün haram kıldığı şeylerden olduğunu söylemiştir¹⁹³.

¹⁸⁸ İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, **el-Muhallâ**, Kahire: Dâru’l-Fikr, ty. IX, 47; Feyyûmî, a.g.e., s. 167.

¹⁸⁹ İbn Rüşd, a.g.e., II, 141.

¹⁹⁰ Kâsânî, a.g.e., V, 199; İbn Kudâme, a.g.e., VI, 261; İbn Rüşd, a.g.e., II, 141.

¹⁹¹ Kâsânî, a.g.e., V, 199; İbn Kudâme, a.g.e., VI, 261.

¹⁹² Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 187.

Enes b. Mâlik'e (r.a.) îne satışı sorulduğunda: "Allah aldatılamaz, bu Allah ve Resulü'nün haram kıldığı şeylerdendir¹⁹⁴" demiştir.

İbn Ömer'e (r.a.) peşin hayvan eğeri satıp, o adam parayı ödemedi o sattığı eğer dışında bir şeyi o adamdan satın almak isteyen adam hakkında soruldu ve o da bunda bir beis görmedi¹⁹⁵. Diğer bir rivayette de onun bu alışverişi kerih gördüğü ve: "Öyle bir zamandayız ki hiçbirimiz, müslüman kardeşini, kendinden daha çok dinarına ya da dirhemine müstahak kabul etmiyor. Halbuki ben Hz. Peygamber'i (s.a.s.) şöyle derken duydum: "İnsanlar dinar ve dirhemi vermeyi azaltıp îne ile alışveriş yaptıklarında, cihadı bırakıp öküzün kuyruğuna yapıştıklarında Allah onlara öyle bir aşağılık musallat eder ki tövbe edip dinlerine dönmedikçe o zilleti asla kaldırmaz¹⁹⁶".

Bir adam Mücâhid'e: "Ben birisine vadeli ipek sattım, vadesi gelince sattığım adamda bu ipeği gördüm" deyince, Mücâhid: "Onu satın alma, ancak ona sattığın fiyattan daha yüksek fiyata alırsan bu başka. Fakat o sattığın ipek o adamın elinden çıkarsa, sen de ikinci kişiden dilediğin şekilde satın alabilirsin"¹⁹⁷ buyurmuştur.

Amr b. Müslim: "Tâvûs'a, birisine bir şey satıp, daha parası ödenmeden ondan geri alan kişinin durumunu sordum. O da, bu duruma ruhsat verenler ve kerih görenlerin olduğunu, kendisinin de kerih gördüğünü söyledi" demiştir¹⁹⁸. Yine Tâvûs: "Kim birisinden vadeli bir şey alırsa, onu aldığı kişiye satmasın. Kim de peşin bir şey satın alırsa, onu vadeli bir şekilde aldığı kişiye satmasın" demektedir¹⁹⁹.

Ma'mer'in Hammâd'a: "Birisinden bir mal satın alan birisi, o adama parasını ödemedi aynı malı aynı adama zararına satsın mı?" diye sorduğunda, onun da: "Hayır!" dediği ve bu işlemi para ödenene kadar kerih gördüğü nakledilir²⁰⁰.

Yine Abdurrazzâk, Musannef'inde: "Sevrî'ye hayvanı peşin satıp, parasını almadan aynı hayvanı sattığı fiyattan daha ucuza geri almak isteyen adamın durumunu sordum" o da şöyle dedi: "Bana Şeybânî, Şa'bî ve İbrahim'den, o ikisinin bu durumu kerih gördüklerini aktardı" demiştir. Yine Mansur, İbrahim Nehaî'den: "O hayvanı

¹⁹³ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1628.

¹⁹⁴ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1628.

¹⁹⁵ Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 187.

¹⁹⁶ Beyhaki, **es-Sünenü'l-Kübra**, V, 316; İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1638; Zeylaî, **Nasbu'r-Râye**, IV, 17.

¹⁹⁷ Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 188.

¹⁹⁸ Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 186.

¹⁹⁹ Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 186.

²⁰⁰ Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 186.

kullanarak zayıflatır ya da halini değiştirirse satın almasında bir beis yoktur”²⁰¹ dediğini nakletmiştir.

İne satışının câiz olmadığı yönündeki bu görüşlerle beraber, bazı rivayetlerde de bu işlemi câiz görenlerin de olduğu görülmektedir.

Örneğin Abdurrazzâk, Musannef’inde, Şa‘bî’nin ine satışında bir beis görmediğini aktarır²⁰².

Yine İbn Sîrîn’in: “Vadeli bir şey satın alıp, aldığın kişiye hesap kapatman için daha az bir bedelle geri satmanda bir beis yoktur”²⁰³ dediği aktarılmaktadır.

Sahâbenin ifadeleri ile ilgili İbnü’l-Kayyim: “Sahâbenin, “Rasûlullah (s.a.s) şunu haram kıldı”, “şunu emretti” veya “şuna hükmetti” gibi sözleri şaz olmamaları durumunda, ilim ehlinin ittifakıyla merfû konumundadır²⁰⁴. Ayrıca sahâbe bizzat Hz. Peygamber’in (s.a.s.) ağzından telakki ettiklerinden dolayı nasların anlamlarını en iyi bilenlerdir. Onlardan hiçbirinin duymadıkları halde, “Rasûlullah (s.a.s.) emretti” ya da “haram kıldı” gibi söz söylemeleri kesinlikle beklenemez”²⁰⁵ demektedir.

2.1.7.2.2. Mezheplerin Görüşleri

Aşağıda mezheplerin bu konuyu değerlendirirken başvurdukları prensip ve problemleri tek tek ele alıp inceleyeceğiz.

2.1.7.2.2.1. Hanefî Mezhebi

Hanefî mezhebinde bu konunun hükmü, klasik ine satışı anlamında malın ilk sahibine dönmesi ve teverruk anlamına gelen malın üçüncü kişiye satılması durumlarına göre farklılık göstermektedir. Malın üçüncü kişiye satılması câiz görülürken, ine satışı ile ilgili ise, tarifinde belirtildiği şekliyle; “bir kimse, sattığı ve teslim ettiği bir malı, henüz parası kendisine ödenmeden, sattığı fiyattan daha düşük bir fiyatla geri satın alamaz”²⁰⁶ şeklinde hüküm bulunmaktadır. Hanefîler’in büyük çoğunluğuna göre bu alışverişin uygun olmamasındaki temel gerekçe, Hz. Âişe’den (r.a.) gelen haber olmakla beraber, diğer bir kısmına göre de, bu alışverişte bulunan faiz şüphesidir. Onlara göre,

²⁰¹ Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 188.

²⁰² Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 187.

²⁰³ Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 186.

²⁰⁴ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1629.

²⁰⁵ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1629.

²⁰⁶ Kâsânî, a.g.e., V, 198; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613.

bu akitteki ikinci fiyat, gerçekte ilk fiyatın bedelidir. Bu durumda da birinci fiyatın ikinci fiyattan fazla olan kısmına hiçbir bedel tekâbül etmediğinden dolayı, ribâ oluşmaktadır²⁰⁷.

İmam Muhammed'e göre îne satışı câiz değildir. Zira ona göre bu satış kalbinde dağ gibidir ve zemmedilmiş bu işlemi, faiz yiyicileri icat etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.): “İne yoluyla alışveriş yaptığınız, öküzlerin kuyruğuna yapıştığınız, tarımı seçtiğiniz ve cihadı terk ettiğiniz zaman Allah size öyle bir zillet musallat eder ki, dininize dönünceye kadar onu üzerinizden atamazsınız” buyurarak onları zemmetmiştir²⁰⁸.

Hanefî mezhebinin genel kabulüne göre her ne kadar îne satışı câiz olmasa da, İmam Ebû Yûsuf, bu konuyu çok farklı açıdan değerlendirir ve îne satışının mekruh olmadığını, sahâbeden birçok kimsenin bu akdi yapıp övdüklerini ve faiz kabul etmediklerini ileri sürer. Ona göre, bir kimse bir kâğıt parçasını bin dirheme satsa bile câiz olur, mekruh olmaz²⁰⁹. Fakat bu ifade edilen şeklin daha çok Hanbelîler'in îne satışıyla ayırırken kullandıkları “teverruk” tabiriyle ifade edilen satış şekli olma ihtimali bulunmaktadır²¹⁰. Bu konuyla ilgili ilerde özel bir bölüm gelecektir.

Ebû Yûsuf'un bu türden bir akde cevaz vermesini Apaydın şöyle değerlendirir²¹¹:

Ebû Yûsuf'tan nakledilen, “İne câizdir ve bunu yapan ecir kazanır” şeklindeki sözün bu şekilde²¹² açıklanan îne hakkında söylenmiş olması muhtemeldir. Vadeli satın alınan bir malın peşin parayla başka bir şahsa satımı niteliğindeki bu tür işlem terminolojide ve genellikle Hanbelî literatüründe “teverruk” diye adlandırılmakta olup bazı Hanbelî fakihleri hariç tutulursa İslâm hukukçularının çoğunluğu tarafından câiz kabul edilmektedir.

İne satışı, Hanefî mezhebi klasik metinlerinde genelde kefalet bahsinde yer almaktadır²¹³. “Asıl borçlunun, kefilinden îne satışı yöntemiyle ipek alıp-satıp kaynak temin etmesini istemesi” konusunun işlendiği bu metinlerde hep şu ifade yer almaktadır:

²⁰⁷ Kâsânî, a.g.e., V, 199; H.Yunus Apaydın, İne, s. 284.

²⁰⁸ İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VII, 198; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613; Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, IV, 163; Beyhaki, **es-Sünenü'l-Kübra**, V, 316.

²⁰⁹ İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VII, 198; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613.

²¹⁰ İbnü'l-Kayyim, **İ'lâmu'l-Muvakkîn**, V, 86.

²¹¹ H.Yunus Apaydın, İne, s. 283.

²¹² Araya üçüncü kişinin girmiş olduğu suret.

²¹³ İbn Nuceym, a.g.e., VI, 394; Zeylaî, **Nasbu'r-Râye**, IV, 15; Zeylaî, **Tebyînü'l-Hakâik**, IV, 163; İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VII, 196.

“İne satışı mekruhtur, çünkü onda karz gibi bir iyilikten, kötü bir huy olan cimriliğe yöneliş vardır²¹⁴”.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Hanefî mezhebinde îne satışının mekruh olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür²¹⁵. Fakat klasik metinlerde de ifade edilen “mekruh” tabiri ile kastedilenin ne olduğunu Bayındır şu şekilde ifade etmektedir²¹⁶:

İmam Muhammed’in (ö. 189/805) bunun faizciler tarafından icat edildiğini ileri sürerek hoş karşılamayıp mekruh saydığı şeklindeki rivayetlerden yola çıkılarak yukarıda tanımı yapılan beyu’l- îne’nin Hanefî fıkında mekruh kabul edildiği şeklinde bizce hatalı bir yargıya varıldığı anlaşılmaktadır. Oysa mezhebin klasik kaynakları ayrıntılı olarak incelendiğinde İmam Muhammed’in buradaki mekruhtan kastının tahrimen mekruh olduğu, ayrıca Hanefî fukahasının burada kastedilen beyu’l-î’ne’yi fâsit, malın araya üçüncü bir şahıs sokularak asıl satıcıya dönmesi ile neticelenen beyu’l-î’neyi ise tenzîhen mekruh olarak niteledikleri anlaşılır.

Ayrıca câiz görmeyenlerin öne sürdükleri Zeyd olayında yer alan tehdit ve sakındırma, tahrime delâlet etmekte olup, bu akde karşı çıkanların kullandıkları kesin ve şiddetli ifadeler de onların bu akdi tahrimen mekruh kabul ettiklerini göstermektedir²¹⁷.

Hanefî Belh âlimlerinden Muhammed b. Seleme’nin, kendi yaşadığı dönemlerde uygulanan ve îne satışından daha tehlikeli gördüğü alışveriş türüyle îne satışını kıyasladığı şu ifadesi dikkat çekmektedir: “Günümüzde îne şeklinde yapılan alışverişler, çarşılarımızda yapılmakta olan alışverişlerden daha hayırlıdır²¹⁸”.

Orhan Çeker’e göre îne satışı, faize düşmemek için uydurulmuş bir akittir. Câiz kabul edilmesi mümkün olmayan çeşidi olduğu gibi, câiz ve mekruh kabul edilebilen şekli de vardır. Araya üçüncü kişi girmeksizin sadece bayi‘ ve müşteri arasında yapılıyorsa faiz olacağından câiz değildir. Ama alınan mal üçüncü kişiye satılıyorsa câizdir. Bu son şekil alışveriş, bayiin zorda kalması sebebiyle yapılmış ise mekruh olur²¹⁹.

²¹⁴ İbn Nüceym, a.g.e., VI, 394; Zeylaî, **Nasbu’r-Râye**, IV, 15; Zeylaî, **Tebyînü’l-Hakâik**, IV, 163; İbnü’l-Hümâm, a.g.e., VII, 196.

²¹⁵ Zeylaî, **Tebyînü’l-Hakâik**, IV, 163.

²¹⁶ Servet Bayındır, Şâfiî Fukahasının Beyu’l-î’ne Hakkındaki Yaklaşımı... s. 122.

²¹⁷ Süleyman Kaya, a.g.e. s. 111.

²¹⁸ İbnü’l-Hümâm, a.g.e., VII, 199; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 614.

²¹⁹ Orhan Çeker, **İslâm Hukukunda Akitler**, 1. Baskı, Konya: Tekin Kitabevi, 2014, s. 137.

Sonuç olarak Hanefî mezhebinde Ebû Yûsuf'un görüşünün de izah edildiği şekilde olması durumunda, her üç imamın da bu satış şekline cevaz vermedikleri görülmektedir.

2.1.7.2.2.2. Mâlikî Mezhebi

Mâlikîler, îne satışına sedd-i zerîa açısından bakmış ve dış görünüşü itibariyle mubah olduğu halde faize götürdüğü için câiz görmemişlerdir²²⁰. Bu türden bir alışverişin, görünüşte mubah olmakla beraber insanları faize götüren bir vasıta olduğu ve bu yüzden de meşrû olmadığı görüşü hâkimdir²²¹.

Mâlikîler'den İbn Rüşd, îne satışını üç farklı kategoride değerlendirerek farklı hükümler ortaya koymuştur. Ona göre îne satışının câiz, mekruh ve haram olmak üzere üç şekli vardır.

O, câiz gördüğü şekli şu şekilde ifade eder: “Bir şahıs îne ile satış yapan tâcire gelir ve ihtiyacı olan malın onda olup olmadığını sorup, elinde varsa satın almak istediğini söyler. Satıcı da elinde olmadığını söyleyince, herhangi bir akit ya da anlaşma olmadan ayrılırlar. Sonra tâcir, o adamın istediği malı tedarik eder ve o adamla karşılaştığı anda o maldan elinde olduğunu adama söyler ve peşin ya da vadeli olarak satar”. İşlem bu şekilde gerçekleştiğinde bu işlem câizdir.

Eğer mala ihtiyacı olan kişi satıcıya: “Sen istediğim malı satın al, ben de o malı senden kârla satın alayım” derse bu işlem mekruh olmaktadır.

Şayet işlem, îne satışının tam anlamıyla bilinen şeklinden ibaret olan; “iki kişinin anlaşarak birisinin diğerine malı vadeli olarak satıp, sonra da ondan peşin olarak daha ucuza geri alması” şeklinde gerçekleşiyorsa bu işlem İbn Rüşd'e göre açıkça faizdir ve haramdır²²².

İne satışında ikinci satış, bir ribâ akdidir ve birinci satış buna vesile kılınmış bir araçtır. Çünkü taraflar tek başına birinci satışı amaçlamamışlar ve onu faize götüren bir araç olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla harama vesile olan bir yol sahîh olamaz²²³.

²²⁰ İbn Rüşd, a.g.e., II, 141; H.Yunus Apaydın, İne, s. 284.

²²¹ İbn Kudâme, a.g.e., VI, 262.

²²² İbn Rüşd, a.g.e., II, 142.

²²³ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1626.

2.1.7.2.2.3. Şâfiî Mezhebi

İmam Şâfiî'ye ve mezhebin çoğunluğuna göre îne satışında bir mahzur yoktur²²⁴. Çünkü onlara göre, akitlerde, insanların dışa yansıttıkları ölçüdür ve iç irade ölçü alınmamaktadır²²⁵.

İmam Şâfiî'ye göre, birisi bir malı vadeli olarak satıp, sattığı kişi de o malı teslim aldıktan sonra, satın aldığı kişiye daha ucuza, daha pahalıya ya da yine vadeli geri satmasında bir mahzur yoktur. Çünkü ikinci satış birinci satıştan bağımsız bir satışır²²⁶.

Şâfiîler'den Nevevî, îne satışının yasaklanan alışveriş şekillerinden olmadığını ileri sürer. İne satışında vadeli satıp peşin geri almak, aksi şekliyle peşin satıp geri almak, ilk bedel teslim alınmış olsa da olmasa da ve bu satış türü bir yerde yaygın bir âdet olmuş olsa da olmasa da câizdir²²⁷.

Şâfiî mezhebinde îne satışının câiz görülmesinde bu akli çıkarımların yanında, şu hadisin de etkisi olmuştur: “Hz. Peygamber (s.a.s.) bir kişiyi Hayber’e görevli olarak gönderdi. Bu kişi Hayber’den dönerken beraberinde güzel cins hurma getirdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) hurmaların güzelliğini görünce o kişiye: “Hayber’in hurmaları hep böyle mi?” diye sordu. O kişi de: “Hayır ya Rasûlallah biz bundan bir sâ‘ hurma almak için iki sâ‘ normal cins hurma veriyoruz” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.): “Böyle yapma, normal hurmayı parayla sat, sonra bu iyi hurmadan satın al” dedi²²⁸”. Şâfiîler’e göre burada iyi hurmayı satan kişinin, aynı zamanda kötü hurmayı satın alan kişi olması mümkündür. Dolayısıyla bu durumda kendi parası yine kendine dönmüş olmaktadır²²⁹.

Şâfiîler, bu akdi faize götüren bir vesile olarak düşünenlerin tam tersine, bu satışın haram olan faizden insanları alıkoyan bir neden olduğunu düşünmektedirler. Dolayısıyla onlara göre haramdan alıkoyan şeyler menduptur. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî hadisinde Hz. Peygamber (s.a.s.), önce hurmaların parayla satılıp, daha sonra o

²²⁴ Şîrbînî, a.g.e., II, 54; Nevevî, **Ravdatü't-Tâlibîn**, III, 86; Nevevî, **el-Mecmu‘**, X, 140; Şâfiî, a.g.e., s. 461.

²²⁵ İbn Rüşd, a.g.e., II, 142.

²²⁶ Beyhaki, **Ma’rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr**, VIII, 135; Nevevî, **el-Mecmu‘**, X, 141.

²²⁷ Nevevî, **Ravdatü't-Tâlibîn**, III, 86; Nevevî, **el-Mecmu‘**, X, 140.

²²⁸ Buhârî, **Büyû‘**, 89; Malik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, **el-Muvatta**, 1. Baskı, Abu Dabi: The Zayed, 2004, **Büyû‘**, IV, 900, (2311)

²²⁹ H.Yunus Apaydın, **İne**, s. 284.

parayla kaliteli hurma alınmasını söylemiş ve bu yöntemi de faizden kaçınmaya uygun bir araç olarak tavsiye etmiştir.

Aslında Şâfiî mezhebinde îne satışı tümüyle câiz görülmemiş, bilakis günümüz uygulamalarında olduğu gibi tarafların niyetlerinin açığa çıkması durumunda, akdin fâsit olacağı kanaati de ortaya çıkmıştır²³⁰.

Mezhep içinde muhalif düşünen İshâk el-İsferâyînî ve Şeyh Ebû Muhammed gibi âlimler, bu alışveriş şeklinin insanlar arasında âdet haline dönüşmesi durumunda bâtil sayılacağını ileri sürerler²³¹.

Bu durumda Şâfiî mezhebinde îne satışıyla ilgili câiz olduğu ve yaygın bir şekilde uygulanırsa câiz olmadığı şeklinde iki farklı hüküm ortaya çıkmaktadır.

2.1.7.2.2.4. Hanbelî Mezhebi

Hanbelîler îne satışını, Mâlikîler’de olduğu gibi sedd-i zerîa ve hile yönüyle değerlendirerek câiz görmezler. Onlara göre îne satışı, faize götüren en büyük vesilelerden birisidir²³².

Hanbelîler’den İbnü’l-Kayyim de konuyu hile açısından ele almış ve tarafların sahih bir akit görüntüsü altında meşrû olmayan niyetlerini sakladıklarını öne sürerek, böyle bir akdin câiz olamayacağını söylemiştir²³³.

İbnü’l-Kayyim, Ebû Hureyre’nin naklettiği Hz. Peygamber’in (s.a.s.): “Kim bir satışta iki satış yaparsa onun için ya iki satımdan düşük olanı ya da ribâ vardır²³⁴” hadîs-i şerifini şu şekilde yorumlar: “Şeyhimiz İbn Teymiyye, înenin bir alışverişte iki alışveriş olduğunu, hadisteki kastedilen düşük bedelin buradaki peşin bedel olduğunu ve bu bedelden fazla alınırsa bunun faiz olacağını söylemiştir²³⁵”.

İbnü’l-Kayyim meşhur Zeyd hadisesini de şöyle değerlendirmiştir: “Hz. Âişe’nin (r.a.) burada kesin konuşması, bu konuda ictihada yer olmadığına delildir. Eğer bu konu, sahâbe arasında bir ictihat ve tartışma konusu olsaydı, Hz. Âişe (r.a.), Zeyd

²³⁰ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk ve Ges’in Fıkhi Tahlili, **Fıkhi Açidan Finans ve Altın İşlemleri (İlmi Toplantı)**, 2012, 3. Tebliğ, s. 153-179.

²³¹ Nevevî, **Ravdatü’t-Tâlibîn**, III, 86; Nevevî, **el-Mecmu’**, X, 147.

²³² İbn Kudâme, a.g.e., VI, 260; İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1641.

²³³ H.Yunus Apaydın, **İne**, s. 284.

²³⁴ Ebû Dâvûd, **Büyû**, 55.

²³⁵ İbnü’l-Kayyim, **Tehzib**, s. 1626.

için bu ifadeyi kullanmazdı. Zira iyilik ve sevaplar, ictihadi meselelerle iptal olmazlar²³⁶.

Yine Hanbelîler'e göre, örfte yaygın olan uygulamalar da bu akdin bir hile olduğunu göstermektedir. Zira tarafların amacının, mülkiyetini devralacakları bir mal üzerine sözleşme yapmak olmadığını, Allah da kulları da bilmektedir. Buradaki ilk hedef yüzü, yüz yirmi ile değiştirmek ve araya yalandan bu malı sokmaktır. Bu tek başına bir anlamı olmayan bir harf gibidir, bu harf sadece başka harflerle bir araya gelirse bir anlamı olmaktadır²³⁷. Bir de bu alışverişin zâhirini gören üçüncü şahıs, bu akdi yapan insanlardan çoğunun, akit öncesinde anlaşarak, söz konusu malı hazır etme sebeplerinin, Allah'ın haram kıldığını helâl kılmak ve yüzü yüz yirmiyle değiştirmek olduğunu kesinlikle anlamaktadır²³⁸.

İbnü'l-Kayyim, hocası İbn Teymiyye'nin îne satışı ile ilgili düşüncesini şöyle değerlendirmektedir: “Üstadımız, teverruku men ederdî. Benim de bulunduğum ortamlarda defalarca bu konu kendisine arz edildi de o buna izin vermeyip şöyle dedi: “Faizin yasaklanma sebebi bu işlemde de aynen mevcuttur. Hatta malı satın alma, satma ve riske katlanma durumlarında olduğu gibi külfeti faizdekinden daha fazladır. İslâm zararı az olan bir şeyi haram kılıp, zararı daha fazla olanı mubah kılmaz”²³⁹. Dolayısıyla îne satışını câiz görmeyip, araya üçüncü kişinin girdiği şekil anlamındaki teverruku câiz görenlerin aksine, Hanbelîler'in geneli ve özellikle İbn Teymiyye, teverruku da îneyi de câiz görmemektedir.

Gerek Mâlikîler'in ve gerekse Hanbelîler'in bu alışverişi değerlendirirken meseleyi ele alış biçimlerine en çok etki eden zerfa prensibi ve hile problemi, tezimizin ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

2.1.7.2.2.5. Zâhiri Mezhebi

Zâhiri mezhebinde de îne satışı, daha çok akdin dışarıdan görüldüğü şekliyle değerlendirilmiş ve câiz görülmüştür²⁴⁰. Bu anlamda İbn Hazm'ın yaklaşımı, Şâfiî'nin yaklaşımı ile paralellik arz etmektedir. Ancak İbn Hazm'a göre, bu şekildeki alım satımın, akit esnasında bizzat taraflarca koşulan bir şartla olmaması gerekmektedir.

²³⁶ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1641.

²³⁷ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1630.

²³⁸ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1630.

²³⁹ İbnü'l-Kayyim, **İ'lâmu'l-Muvakkîn**, V, 86.

²⁴⁰ İbn Hazm, a.g.e., IX, 47.

Dolayısıyla akdin cereyan şekli taraflarca önceden kararlaştırılmış değilse, bu akdin meşrû olduğunda hiçbir tereddüt yoktur. Çünkü Allahu Teâlâ Kur’ân-ı Kerim’de: “Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır²⁴¹” buyurmaktadır. Ayrıca Allahu Teâlâ haram kıldığı şeyleri Kur’ân’da: “Oysa Allah, çaresiz yemek zorunda kaldığınız dışında, haram kıldığı şeyleri size açıklamıştır²⁴²” buyurarak ifade etmiştir²⁴³.

Ayrıca İbn Hazm, Hanbelîler’in hile konusundaki değerlendirmelerini şu şekilde ele alır: “Bu kişiler, eğer gerçekten sizin iddia ettiğiniz gibi faiz elde etmek isteyip bu alışverişi hile olarak kullandıysa, haram olan faizden kaçınıp helâl olan alışverişe yöneldiklerinden, güzel bir davranışta bulunmuşlardır. Yine Allah’a karşı günah işlemekten, onun helâl kıldığı bir şeye yönelmişlerdir. Aslında bu kişileri ayıplayanlar, hem onların güzel davranışlarını yalanladıkları, hem de onlar hakkında kötü zan besledikleri için iki kere günah işlemişlerdir²⁴⁴.

Yine İbn Hazm, Hz. Âişe’den (r.a.) nakledilen haberin mümkün olmayıp, uydurma olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Zeyd b. Erkam, Hz. Peygamber’le beraber Bedir ve Uhud hariç bütün gazvelerde ve Hudeybiye’de Rıdvan Bey’atı’nda bulunmuş üstün özellikli bir sahâbidir. Onun bu üstünlüğünü, Allah da âyette razı olduğundan bahsederek tasdik etmiştir. Bu üstün özellikleri, dinden dönme gibi büyük bir günah dışında hiçbir şey ortadan kaldıramayacaktır²⁴⁵.

Sonuç olarak, mezheplerin kendi içlerinde delilleri farklı değerlendirmeleri ve bu meseleye bakış açıları sebebiyle farklı hükümler ortaya çıkmaktadır. Hanefîler kabz, Mâlikîler sedd-i zerîa, Hanbelîler ise hile yönüyle değerlendirerek, genelde câiz görmeme eğilimindeyken, Şâfiîler irade ve niyetleri dikkate almaksızın dışa vurulan ifadelerle itibar etmekte olduğundan cevazına yönelmişlerdir.

Genel anlamda îne satışının hükmi durumu tartışılırken, bunun yanında bu alışverişlerde peş peşe yapılan iki akitten hangisinin fâsit olduğu konusu da tartışılmıştır. Hanefî mezhebine göre ikinci akdin fâsit olduğu düşünülürken, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise ağırlıklı görüşe göre her iki akit de fâsittir ve feshedilmesi gerekmektedir²⁴⁶.

²⁴¹ Bakara, 2/275.

²⁴² En’am, 6/119.

²⁴³ İbn Hazm, a.g.e., IX, 47; H.Yunus Apaydın, İne, s. 284.

²⁴⁴ İbn Hazm, a.g.e., IX, 52.

²⁴⁵ İbn Hazm, a.g.e., IX, 50.

²⁴⁶ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1648; H.Yunus Apaydın, İne, s. 284.

Ayrıca yukarıda geçen Zeyd hadisesinde Hz. Âişe'nin (r.a.): “Ne kötü satış yapmışın, ne de kötü satış yapmış” sözünün, her iki akdin de birlikte bătıl olduğuna delâlet ettiği görüşü de bulunmaktadır. Bu görüşe göre, ikinci akit faizdir, birinci akit de faizin vesilesidir²⁴⁷.

Apaydın, îne satışına dair hükümleri şu şekilde özetlemektedir²⁴⁸:

Şu halde denilebilir ki îne satımı bir şarta bağlı olmaksızın kendi tabii seyri içinde yapıldığı takdirde işlemin meşrû olmaması için hiçbir sebep yoktur. Ancak işlem faizi gizleme amacıyla yaygınlaştırılır ve kurumlaştırılırsa üç mezhep açısından câiz görülmesi mümkün değildir; hatta bu durumda faize ulaşma kastı artık açığa vurulmuş sayılacağından Şâfiî açısından da meşrûiyetini yitirmiş olur.

2.1.7.3. Câiz Görenler ve Delilleri

Hanefîler'den Ebû Yûsuf²⁴⁹, Şâfiîler'den İmam Şâfiî ve ona tabi olan çoğunluk²⁵⁰, bir de Zâhirîler²⁵¹, îne satışını câiz görmektedirler.

Hanefîler'den îne satışını sadece Ebû Yûsuf câiz görmektedir ve îne satışını şu şekilde yorumlamaktadır: “İne satışı sahâbeden de birçoğunun uygulamasına binaen câizdir ve haramdan korunmayı sağladığı için sevabı vardır²⁵²”. Fakat daha önce de ifade ettiğimiz gibi Apaydın, Ebû Yûsuf'tan nakledilen, “İne câizdir ve bunu yapan ecir kazanır” şeklindeki sözünün, araya üçüncü kişinin girdiği, “vadeli satın alınan bir malın peşin parayla başka bir şahsa satımı” niteliğindeki, Hanbelî kaynaklarında “teverruk” diye adlandırılan şekil hakkında söylenmiş olabileceğini ifade etmektedir²⁵³.

Muhammed b. Hamza el-Aydî'nî, âdeta Ebû Yûsuf'un ileri sürdüğü gerekçeyi değerlendirmek için kaleme aldığı İne Risâlesi'nde bu konuyu şu şekilde değerlendirmektedir²⁵⁴:

Ebû Yûsuf'un “Sahâbenin birçoğu bunu yapmış, hatta övmüşlerdir ve faiz olarak kabul etmemişlerdir” sözüne cevabımız şöyle olur: Bu sözün sabit olduğu varsayılsa bile, allame İbnü'l-Kayyim İğase isimli eserinde İbn Abbas'tan (r.a.) bu görüşün hilafını, yani sahâbenin bu akdi faiz kabul ettiklerini rivayet eder. Usul ilminde herkes tarafından

²⁴⁷ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1648.

²⁴⁸ H.Yunus Apaydın, **İne**, s. 284.

²⁴⁹ İbnü'l-Hümâm, a.g.e., VII, 198; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 613.

²⁵⁰ Şîrbînî, a.g.e., II, 54; Nevevî, **Ravdatü't-Tâlibîn**, III, 86.

²⁵¹ İbn Hazm, a.g.e., IX, 47.

²⁵² Heyet, **el-Fetâva'l-Hindiyye**, I. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, III, 209.

²⁵³ H.Yunus Apaydın, **İne**, s. 283; Ayrıca bkz: İbnü'l-Kayyim, **İ'lâmu'l-Muvakkîîn**, V, 86; İbn Âbidîn, a.g.e., VII, 614;

²⁵⁴ Süleyman Kaya, a.g.e. s. 109.

kabul edilen bir kaide vardır; aralarında ihtilaf olan konuda sahâbe taklit edilmez. Bu kaide kabul edildiğine göre onların sözü İbn Abbas'ın sözüne aykırıdır, deriz. Üstelik hıbru'l-ümme lakabıyla anılan, müfessirlerin imamı, fakih ve muhaddis dört Abdullah'tan biri olan İbn Abbas'ın sözü onlarınkine tercih edilir. Zira bize göre usulde tercih, delilin çokluğuna değil kuvvetine göredir. Ayrıca onların sahâbeye dair rivayetleri mevkuftur. Mevkuf, merfu olan rivayete denk değildir. Yine usulden bilindiği üzere bir şeyin haram olduğunu gösteren delil, mubah olduğunu gösteren delile tercih edilir.

İne satışını câiz görenler, görüşlerine Kitap, Sünnet ve kıyasla delil getirirler. Bu delilleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Birinci delil

Âyette: “Allah alışverişi helâl kılmıştır²⁵⁵” buyrulmaktadır. Zâhirilere göre bu âyet umumidir. İne satışı da bir satış türü olarak, Allah'ın helâl kıldığı bu umumluğun kapsamındadır. Haram olduğuna dair Kur'an ve Sünnet'te bir delil olmadığına göre olduğu hal üzere helâldir²⁵⁶.

Ayrıca İbn Hazm: “Bu iki alışveriş, Kur'an nassıyla helâldir. Haramlığı ile ilgili Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetinde bir açıklama yoktur” der ve “rabbin unutmaz²⁵⁷” âyetiyle, eğer bu alışveriş haram olsaydı, haramlığının zikredilmemesi mümkün olmadığından bunların haram olmadığını söyler²⁵⁸.

Fakat bu delil Vehbe ez-Zuhaylî tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir²⁵⁹:

Böyle bir hüküm reddedilir. Çünkü zâhir ancak başkasını ifade edebilecek bir karine bulunmadığı takdirde yürürlük kazanır. Burada ise biline gelen örfün ve insanların haram olan şeyi çoğunlukla maksat olarak gözetlediklerini gösteren karine vardır. Bilinen ve örf haline gelen bir şey ise, nas ile tespit edilmiş şart seviyesindedir. İşte bu kendisi ile amel edilmesi gereken en güçlü karinelere birisidir. Zira böyle bir satış, yapan tarafların, zâhiren böyle bir harama yol bulmak istediklerini gösterir. O bakımdan bunların satışlarını iptal etmek zâhirin bir gereğidir.

²⁵⁵ Bakara, 2/275.

²⁵⁶ Türki, a.g.e., s. 59; İbn Hazm, a.g.e., IX, 47.

²⁵⁷ Meryem, 19/64.

²⁵⁸ İbn Hazm, a.g.e., IX, 47.

²⁵⁹ Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 327.

İkinci delil

“Hz. Peygamber (s.a.s.) bir kişiyi Hayber’e görevli olarak gönderdi. Bu kişi Hayber’den dönerken beraberinde güzel cins hurma getirdi. Hz. Peygamber (s.a.s.) hurmaların güzelliğini görünce o kişiye: “Hayber’in hurmaları hep böyle mi?” diye sordu. O kişi de: “Hayır ya Rasûlallah biz bundan bir sâ‘ hurma almak için iki sâ‘ hurma veriyoruz” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.): “Böyle yapma, normal hurmayı parayla sat, sonra bu iyi hurmadan satın al” dedi²⁶⁰”.

Bu hadisi delil olarak kullananlar, şöyle bir çıkarım yapmaktadırlar: “Bu hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.) kötü hurmanın satılıp onun parasıyla iyi hurma alınmasını emrediyor. Bu işlemi yapan kişi, kötü hurmayı sattığı kişiden ya da bir başkasından diğer hurmayı alabilmektedir. Burada aksine bir açıklama olmadığından bu tür bir alışveriş îne satışına cevaz vermektedir²⁶¹”.

Buhârî şârihi İbn Hacer, bu hadisin şerhinde şöyle bir ifade kullanır: “Bu hadisle îne satışının cevazına delil getirildi. Îne satışı da, bir adama bir malı satıp o bedelden daha düşük bedele geri satın almaktır. Buradaki “onun iyisinden satın al” ifadesi, “ilk sattığın kişinin dışındaki birinden al” gibi hâs bir ifade değildir²⁶².”

Üçüncü delil

İne satışına cevaz vermeyenlerin de kullandığı Hz. Âişe’den (r.a.) gelen şu haberdır: “Bir kadın Hz. Âişe’ye (r.a.) gelerek: “Ey müminlerin annesi benim bir câriyem vardı, onu Zeyd b. Erkam’a vadeli olarak sekiz yüz dirheme satıp sonra da aynı câriyeyi Zeyd’den altı yüz dirheme peşin olarak satın aldım. Ona altı yüz dirhemi ödedim ve sekiz yüz dirhemi ona borç olarak yazdım” der. Âişe de (r.a.): “Vallahi ne kötü satış yapmışsın. Vallahi Zeyd de ne kötü satış yapmış. Söyle Zeyd’e tövbe etmedikçe Allah Rasûl’ü (s.a.s.) ile olan cihadını iptal etmiştir” der. Bunun üzerine kadın Hz. Âişe’ye (r.a.): “Öyleyse Zeyd’den o altı yüz dirhemi alayım da gerisini ona iade etsem ne dersin?” diye sorduğunda Hz. Âişe (r.a.): “Kime rabbinden bir öğüt gelip

²⁶⁰ Buhârî, Büyû‘, 89.

²⁶¹ Nevevî, **el-Mecmu‘**, X, 146; Heyet, Hükümü Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l- İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

²⁶² İbn Hacer el-Askalânî, Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, **Fethu’l-Bâri bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2000, V, 147.

de bırakırsa daha öncekiler onundur”²⁶³ âyetini veya diğer bir rivayete göre: “Eğer tövbe ederseniz anaparanız sizindir”²⁶⁴ âyetini okur²⁶⁵.

Bu habere göre eğer bu alışveriş haram olsaydı, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) sahâbîsi Zeyd b. Erkam bunu yapmazdı. Ayrıca Hz. Âişe’nin (r.a.) kerih gördüğü kısım da mücmeldir. O, vadesi belli olmayan bir satışı bu şekilde değerlendirmiştir²⁶⁶. Ayrıca İmam Şâfiî’ye göre Zeyd de sahâbîdir ve Hz. Âişe’ye (r.a.) muhalefet etmiş olabilir. Bu durumda iki sahâbî ihtilaf ettiğinde Şâfiî’ye göre gidilecek yol, kıyasın kendisinden yana olduğu kişidir. Bu kişi de Zeyd’dir²⁶⁷.

Fakat bu hadiseden Zeyd’in Hz. Âişe’ye (r.a.) muhalefet ettiğini çıkaranlara bir takım itirazlar da ortaya çıkmıştır. Bu hadisede Zeyd, bu alışverişini yapmıştır ama hiçbir zaman “bu satış biçimi helâldir” dememiştir. Bir müctehidin fiili, kendisinde yanılma, gaflet, yorum ve görüşünden dönme ihtimali bulunduğundan dolayı, bu fiilin sahih olduğunu söylediği anlamına gelmez²⁶⁸.

Dördüncü delil

İbn Ömer’e peşin bedelle hayvan egeri satıp, alan kişi parayı ödemedi o sattığı egeri daha düşük fiyata o adamdan satın almak isteyen adamın durumu soruldu ve o da: “Eğer başkasına düşük fiyata satsaydı bunda bir mahzur yoktu” dedi ve bunda bir beis görmedi²⁶⁹.

Fakat kendisinden rivayet edilen diğer bir haberde de onun bu alışverişini kerih gördüğü ve: “Öyle bir zamandayız ki hiçbirimiz müslüman kardeşini kendinden daha çok dinarına ya da dirhemine müstehâk kabul etmiyor. Halbuki ben Hz. Peygamber’i (s.a.s) şöyle derken duydum: “İnsanlar dinar ve dirhemi vermeyi azaltıp îne ile alışveriş yaptıklarında, cihadı bırakıp öküzün kuyruğuna yapıştıklarında Allah onlara öyle bir aşağılık musallat eder ki, tövbe edip dinlerine dönmedikçe o zilleti asla kaldırmaz”²⁷⁰ dediği bildirilmiştir.

²⁶³ Bakara, 2/275.

²⁶⁴ Bakara, 2/279.

²⁶⁵ Abdurrazzâk, a.g.e., VII, 187; Zeylaî, **Nasbu’r-Râye**, IV, 16; İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1624.

²⁶⁶ Heyet, Hüküm Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l-İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

²⁶⁷ İbn Rüşd, a.g.e., II, 142; Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 327.

²⁶⁸ Heyet, Hüküm Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l-İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

²⁶⁹ Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 187.

²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, II, 42; Beyhaki, **es-Sünenü’l-Kübra**, V, 316; İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1638.

Beşinci delil

Câiz görenlerin akli çıkarımlarına göre, eğer bir malı bir dinara vadeli olarak satıp da, o malı aynı fiyata ya da daha fazlasına almak ittifakla câiz ise, bir malı iki dinara vadeli satıp da bir dinara peşin geri almak da câizdir. Zira bu ikisi arasında fark yoktur.

Fakat bu kıyaslama yöntemi hatalıdır. Çünkü bir malı vadeli satıp daha ucuza peşin geri almak, içinde şüphe barındırmaktadır. Fakat bir malı vadeli satıp aynı fiyata ya da daha fazla fiyata geri almanın içinde faiz şüphesi yoktur²⁷¹.

Altıncı delil

İmam Şâfiî'ye göre îne satışı, iki ayrı satıştan oluşmaktadır. Her iki alışveriş de şartlarına uygun olarak yapılmaktadır. Dolayısıyla bu akit sahihtir. Ayrıca insan aldığı bir malı dilediği kişiye satabilir. Bundan, ilk aldığı kişi istisna edilemez²⁷².

2.1.7.4. Câiz Görmeyenler ve Delilleri

Hız. Âişe (r.a.), İbn Abbas (r.a.), Hasan Basrî, İbn Sîrîn, Şa'bî, Sevrî, Evzâî, Rabia, Abdü'l-Aziz b. Seleme ve Nehaî'ye göre îne akdi câiz değildir²⁷³. Mezheplerde ise Hanefî²⁷⁴ ve Mâlikî²⁷⁵ mezheplerinin çoğunluğu ve Hanbelî²⁷⁶ mezhebine göre îne satışı câiz değildir.

Her ne kadar İmam Şâfiî ve ona tabi olanlar îne satışını câiz görseler de, mezhep içinde bu muamelenin toplumda âdet haline dönüşmesi durumunda bâtil sayılacağını ileri süren Ebû İshâk el-İsferâyînî ve eş-Şeyh Ebû Muhammed gibi âlimler de bulunmaktadır²⁷⁷.

²⁷¹ Türki, a.g.e., s. 60.

²⁷² Şâfiî, a.g.e., s. 491; el-Ubeydî, İbrahim Abdullatif İbrahim, **Hakikatü Bey'i't-Tevrriki'l-Fıkhî**, 1. Baskı, Dubai, 2008, s. 38.

²⁷³ İbn Kudâme, a.g.e., VI, 260.

²⁷⁴ Kâsânî, a.g.e., V, 198.

²⁷⁵ İbn Rüşd, a.g.e., II, 141; Desûki, a.g.e., III, 88.

²⁷⁶ İbn Kudâme, a.g.e., VI, 260.

²⁷⁷ Nevevî, **Ravdatü't-Tâlibîn**, III, 86.

İne satışını câiz görmeyenler hadis, sahâbe sözü ve akli delillerden yola çıkarlar. Bu delilleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Birinci delil

Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği şu hadistir: “İne yoluyla alışveriş yaptığınız, öküzlerin kuyruğuna yapıştığınız, tarımı seçtiğiniz ve cihadı terk ettiğiniz zaman Allah size öyle bir zillet musallat eder ki dininize dönünceye kadar onu üzerinizden atmazsınız.²⁷⁸”

İkinci Delil

Ahmed b. Hanbel'in şu rivayetini de delil olarak kullanırlar: “İnsanlar dinar ve dirhem konusunda çok cimri olur ve ine yoluyla alışveriş yaptıklarında, öküzlerin kuyruğuna yapıştıklarında ve Allah yolunda cihadı terk ettiklerinde, Allah onlara bela indirir. Onlar dinlerine dönünceye kadar o belayı kaldırmaz²⁷⁹”.

Bu iki hadisi delil getirenler, burada açık bir şekilde Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından, Allah'ın müslümanlara zillet musallat etmesinin sebebi olarak, ine satışının zikredildiğini düşünmektedirler. Böyle bir gerekçe, ancak bu alışverişin haram olmasından dolayıdır. Bu da ine satışının haram kılınan faizli alışverişler çeşidinden olduğunu gösterir²⁸⁰.

Üçüncü delil

Diğer bir delilleri de, Ebû İshak'ın hanımından rivayet ettiği ve bu satışa cevaz verenlerin de yukarıda kullandıkları Zeyd ve köle hadisesinin aktarıldığı haberdır.

Bu haberde anlatılan alışveriş şekli, ine olarak isimlendirilen şekildir. Hz. Âişe'nin (r.a.) cihadı iptal edecek netlikte ve sertlikte açıklamada bulunması, ancak Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bu alışverişin haramlığına dair kesin bir bilgi alması sonucunda konuşacağı bir şeydir²⁸¹. Dolayısıyla bu habere binaen, ine satışı câiz değildir.

²⁷⁸ Ebû Dâvûd, Büyû', 56; Ahmed b. Hanbel, II, 42; Beyhaki, **es-Sünenü'l-Kübra**, V, 316.

²⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, II, 42; İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1637.

²⁸⁰ İbn Kudâme, a.g.e., VI, 262; Heyet, Hükmü Bey'i'l-İne, **Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

²⁸¹ Türki, a.g.e., s. 62; Heyet, Hükmü Bey'i'l-İne, **Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

İbnü'l-Kayyim: “Haram olduğuna dair şüphe duymayacağı bir ilim olmasaydı ichtihatla böyle söylemeyi kendisine uygun görmezdi²⁸²” demiştir. Karâfî de aynı şekilde Hz. Âişe’nin (r.a.) bu net ifadeyi, ancak Hz. Peygamber’den (s.a.s.) aldığı bilgiyle kullanmasının mümkün olduğunu söyler²⁸³.

Dördüncü delil

Câiz görmeyenlerin istidlâl ettiği diğer bir delil de, Ebû Dâvûd’un Ebû Hureyre’den rivayet ettiği şu hadîs-i şeriftir: Hz. Peygamber (s.a.s): “Kim bir satışta iki satış yaparsa, onun için ya iki satımdan düşük olanı ya da ribâ vardır²⁸⁴” buyurmaktadır. Burada düşük olandan kasıt peşin ilk bedel; ribâdan kasıt ise ikinci satıştan elde edilen fazlalıktır. İne satışı da bir alışveriş içinde iki alışverişe uygun bir akittir²⁸⁵. Çünkü onda peşin ve vadeli satış, bir satışta birleşmiştir. Burada maksat, peşin parayı vadeli ve ondan daha fazla fiyata satmaktır. Halbuki ilk satıcı, sadece anaparasını hak etmektedir. Dolayısıyla ikinci satış, birinciye bir fazlalık ilave edilerek yapılmaktadır. Ayrıca her iki alışveriş de birbirine bağlıdır ve bu bir ribâdır²⁸⁶. İne satışının problemlerinden saydığımız bir satış içinde iki satışı ifade eden “safkateyn problemi” ile ilgili açıklama ileride gelecektir.

Beşinci delil

Evzaî’den rivayet edilen bir habere göre Hz. Peygamber (s.a.s.): “İnsanlara öyle bir zaman gelecektir ki, satış adı altında faizi mubah sayacaklardır” buyurmaktadır. İbnü'l-Kayyim’e göre bu hadis, doğrudan İne satışına işaret etmektedir. Ayrıca bu delil, ümmetin zamanla meşrû olan alışverişleri, haram olan alışverişlere vesile olarak kullanacaklarının haberidir²⁸⁷.

²⁸² İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1640.

²⁸³ Karâfî, Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. İdris es-Sanhacî, **Envaru'l-Buruk fi Envai'l-Furuk**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, III, 438.

²⁸⁴ Ebû Dâvûd, Büyû‘, 55; İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1643.

²⁸⁵ İbnü'l-Kayyim, **İ'lâmu'l-Muvakkîm**, V, 87.

²⁸⁶ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1648.

²⁸⁷ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1626.

Altıncı delil

Hız. ÂiŖe (r.a.), İbn Abbas (r.a.) ve Enes b. Mâlik (r.a.), İnenin haram olduğu görüŖündedirler ve bunlara kimse muhalif olmamıŖtır. Bu durum onların icmâına iŖarettir²⁸⁸.

İbn Abbas’a (r.a.) yüz dirheme ipek satıp elli liraya geri alan adamın durumu sorulunca, bu iŖlemin paranın parayla fazlalık olarak satıŖı olduğunu ve bu iki adamın faize niyetlenerek araya ipek soktuklarını söylemiŖtir²⁸⁹.

Enes’e (r.a.) İneden sorulduğunda: “Allah aldatılamaz. Bu, Allah’ın haram kıldığı Ŗeylerdendir²⁹⁰” demiŖtir. Burada Enes (r.a.), net olarak Hız. Peygamber’in (s.a.s.) haram kıldığını ifade ettiğinden bu haberler merfû konumundadır²⁹¹.

Yedinci delil

İne satıŖını câiz görmeyenler, ayrıca Ŗu akli çıkarımı delil olarak kullanırlar: İne satıŖı sedd-i zeriâ ile iliŖkilidir, Allah faizi haram kılmıŖtır. İne satıŖı da faize bir vesiledir. Dolayısıyla harama vesile olan Ŗey de haramdır²⁹². İbnü’l-Kayyim bunu Ŗu Ŗekilde ifade eder: “Allah faizi haram kılmıŖtır. İne de harama vesile olan Ŗeylerin içinde faize en yakın olanıdır. Dolayısıyla harama vesile olan Ŗey de haramdır²⁹³.

Bir de İne satıŖında, mubah olan satıŖ Ŗekli ortaya çıkarılıp, günahların en büyüğü olan yasak satıŖ Ŗekli gizlenmektedir. Büyük günah, kendisinde aslen mülk kastedilmeyen bir alıŖveriŖle iptal olup, mubah bir satıŖa dönüşmez. Çünkü burada faiz kastedilmiŖtir²⁹⁴.

Sekizinci delil

İne satıŖında normalde bir satıŖ iŖlemi görünse de arka planda borç verme iŖlemi vardır. Fakat bu borç verme iŖleminde öne çıkan özellik, buradaki borç veren kiŖinin,

²⁸⁸ Ubeydî, a.g.e., s. 31.

²⁸⁹ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1627.

²⁹⁰ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1628.

²⁹¹ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1629.

²⁹² Türki, a.g.e., s. 65; İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1626; İbn Kudâme, a.g.e., VI, 261; Heyet, Hükümü Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l-İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

²⁹³ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1626.

²⁹⁴ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1632.

borç verdiği kişiden fazlalık alarak ondan faydalanmasıdır. Halbuki fayda celbeden her borcun mekruh olduğu bildirilmiştir²⁹⁵.

2.2. İne Satışının Problem ve Prensipleri

2.2.1. Niyet-İrade Problemi

Niyet, bir şeye yönelmek ve yapmaya karar vermek mânalarına gelir²⁹⁶. Yine ne yaptığını bilerek yapmak anlamına da gelmektedir. Niyette kişinin kalpte bir tercihi söz konusudur. Bu nedenle niyet, ancak sahibinin açıklaması veya davranış haline dönüştürmesi ile belli olur.²⁹⁷

İstılahta ise niyet, yapılan bir vazife ile Cenâb-ı Hakk’a taatte bulunmayı ve ona ma‘nen yaklaşmayı kastetmek anlamına gelmektedir²⁹⁸. Yani niyetin kapsamında, kişinin ibadetlerinde ne yaptığını ve hangi kasıtlarla yaptığını bilmesi yer almaktadır²⁹⁹.

Niyetten belli noktalarla ayrılan ve genelde niyetten sonraki aşamayı ifade eden “kasıt” ise, bir şeye bilerek yönelmek, ifrat ve tefrite gitmeksizin orta yolu tercih etmek, âdil olmak, cimrilik etmemek, israf etmemek³⁰⁰ anlamlarına gelmekle beraber, niyet, tasavvur, irade ve ihtiyar anlamlarını da içermektedir³⁰¹.

İnsan bir fiile kastettikten sonra, o fiili hüküm doğuracak şekilde sonuca götürmesinin ilk basamağı o failin iradesidir. İrade, insanın iyi ve kötü olarak nitelenen davranış biçimlerinden birini, belli bir amaçla isteyip seçme yeteneğini ifade etmek üzere kullanılan bir terimdir.³⁰²

Râgıb el-İsfehânî’ye göre, başlangıç noktasında irade, nefsin bir işi yapmayı arzulaması; bitiş noktasında ise, o işin yapılmasına veya yapılmamasına hükmetmesidir³⁰³.

Niyet ve irade, zihinde ve kişinin içinde gerçekleşen sübjektif bir durum olduğundan, açıklanmadıkça muhataplar tarafından bilinmesi mümkün değildir³⁰⁴.

²⁹⁵ Abdurrazzâk, a.g.e., VIII, 145.

²⁹⁶ İbn Manzûr, a.g.e., VI, 4589; Heyet, **el-Mu‘cemü’l-Vasît**, s. 966.

²⁹⁷ İsmail Karagöz, **Dîni Kavramlar Sözlüğü**, 3. Baskı, Ankara: DİB Yayınları, 2007, s. 530.

²⁹⁸ Mehmet Erdoğan, a.g.e., s. 458.

²⁹⁹ İsmail Karagöz, a.g.e., s. 530.

³⁰⁰ Heyet, **el-Mu‘cemü’l-Vasît**, s. 738.

³⁰¹ Mehmet Erdoğan, a.g.e., s. 293.

³⁰² Heyet, **el-Mu‘cemü’l-Vasît**, s. 381.

³⁰³ Aktaran: Mustafa Çağırıcı ve Hayati Hökelekli, “İrade” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, XXII, 380-384.

Genel olarak îne satışı niyet açısından ele alındığında, bu işlemde asıl maksat, alım satım yapmak değil, faizli borçlanmayı meşrû bir şekilde gerçekleştirmek olduğu kanaati çoğunluk tarafından değerlendirilmektedir³⁰⁵.

Hanefî ve Şâfiî müctehidler, irade beyanı teorisini benimseyip, akitlerde içteki iradenin değil, dışa yansıyan irade beyanının esas alınmasını savunmuşlardır. Bu anlayışın bir sonucu olarak, sözün ifade şekline ve kullanıldığı sigaya önem verilmiştir³⁰⁶.

Hanefîler, irade beyanına itibar etmelerine rağmen, îne satışında kıyası ölçü almak yerine, delil olarak kullandıkları hadiste geçen Hz. Âişe'nin (r.a.) ifadeleri ve söz konusu akitte bulunan ribâ şüphesini ölçü almışlar ve bu akdi câiz saymamışlardır. Şâfiîler ise genel anlamda zâhire itibarla niyeti dikkate almadıklarından, îne satışını câiz görmüşlerdir³⁰⁷.

İbnü'l-Kayyim'e göre örfte yaygın olan uygulamalar, îne satışının bir hile olduğunu göstermektedir. Zira tarafların amacının, mülkiyetini devralacakları bir mal üzerine sözleşme yapmak olmadığını Allah da, kulları da bilmektedir. Buradaki ilk maksat, yüzü yüz yirmi ile değiştirmek ve araya yalandan bu malı sokmaktır. Bu tek başına bir anlamı olmayan harf gibidir. Bu harf sadece bir başkasıyla bir araya gelirse bir anlamı olmaktadır³⁰⁸. En önemlisi de İbnü'l-Kayyim'e göre bu alışverişin zâhirini gören üçüncü bir şahıs da, tarafların bilgi ve niyetlerinden, ilk amacın yüzü yüz yirmiyle değiştirmek olduğunu kesinlikle anlamaktadır. Bununla birlikte bir de bu insanlardan çoğu bu akitten önce anlaşmakta ve söz konusu malı Allah'ın haram kıldığını helâl kılmak için hazır etmektedirler³⁰⁹.

Niyet ve irade konusunun îne satışı ile ilişkisi incelendiğinde bu konunun İmam Şâfiî'nin düşünceleri çerçevesinde incelenmesi faydalı olacaktır. İmam Şâfiî, niyetin akde etkisi konusundaki görüşünü özetle şu şekilde ortaya koyar: “Ben bütün akitlerde zâhire bakarım. Eğer bir akit şeklen sahîh ise ben onun sıhhatine hükmederim. Taraflar, şart koşulması durumunda akdi fâsit kılacak şekilde bir niyete sahip olsalar bile, ben

³⁰⁴ H.Yunus Apaydın, *İne*, s. 284.

³⁰⁵ H.Yunus Apaydın, *İne*, s. 283; Servet Bayındır, Şâfiî Fukahasının Beyu'l-İ'ne Hakkındaki Yaklaşımı... s. 123; Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 325.

³⁰⁶ Mecelle, md. 3; Abdü'l-Azim Ebu Zeyd, Bey'u'l-İne ve Tatbîkâtühû'l-Muâsıra fi'l-Masrifî'l-İslamî, **Temeddün Dergisi** (Malezya), 2008, sy. 4, s. 238-268.

³⁰⁷ H.Yunus Apaydın, *İne*, s. 284.

³⁰⁸ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1630.

³⁰⁹ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1630.

sadece niyet sebebiyle akdi fâsit görmem. Çünkü niyet insanın içindeki bir şeydir. Allah insanları niyetleri ile değil; söyledikleri ve yaptıkları ile sorumlu tutar. Dolayısıyla zâhirde sahih olan bir akdi, herhangi bir töhmet ya da taraflar tarafından âdet edinilmiş olması gerekçesiyle bâtil sayamam. Fakat tarafların bu niyetlerini kerih görürüm. Ancak bu niyet, akitte şart koşulur ya da başka bir yolla dışa vurulursa bu durumda akdi fâsit kılar³¹⁰.

Bu konuyu Bayındır, şu şekilde ifade etmektedir³¹¹:

Gerek tarihte gerekse günümüzde beyu'l-îne'nin bilinçli olarak faize vesile kılındığı bir gerçektir. Zira bu işe yönelenlerin büyük çoğunluğunun niyet ve maksadı faiz yasağını arkadan dolanarak hedefe ulaşmaktır. Bu noktada bir haramı fıkıhta helâl kılınan başka bir işlem kılıfında gerçekleştirme arzusunun, niyetinin hükme etkisi konusunda Şâfi'nin yaklaşımının netleştirilmesi gerekir. Bu netleştirmede günümüzdeki birçok benzer işlemin de hükmü konusunda Şâfi mezhebinin görüşü daha net anlaşılabilecektir.

Ahmet b. Hanbel ve İmam Mâlik, niyet ve kasda önem vererek, iç iradenin de akitlerde etkili olacağını savunmuşlardır³¹².

İne satışının ödünç para alınırken başvuru olan bir usul olduğu ve asıl amacın satım akdinde faizi gizlemek olduğu görüşü³¹³ daha çok hâkim iken, bu satışı irade açısından değerlendiren Dâvud ez-Zâhirî şunları söylemektedir: “İne satışını iptal etmek için bizim, ne şekilde olduğunu bilmediğimiz niyete itibar olunmaz. Çünkü niyete delil olabilecek herhangi bir şeyin varlığından söz edilemez. Bu açıdan bu çeşit akitler, sahihtir³¹⁴”.

2.2.2. Hile Problemi

“Kurnazlık, düzenbazlık, aldatmak³¹⁵” mânalarına gelen hile, bir fıkıh terimi olarak; bir kimseyi istenen yönde irade beyanında bulundurmak için, yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade eder³¹⁶.

³¹⁰ Şâfi, a.g.e., s. 488.

³¹¹ Servet Bayındır, Şâfi Fıkahasının Beyu'l-İ'ne Hakkındaki Yaklaşımı... s. 124.

³¹² Orhan Çeker, **İslâm Hukukunda Akitler**, s. 53.

³¹³ Komisyon, **İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992, s. 215.

³¹⁴ Zuhaylî, a.g.e., V, 326.

³¹⁵ Heyet, **el-Mu'cemü'l-Vasît**, s. 309.

³¹⁶ İsmail Karagöz, a.g.e., s. 259.

İstılahta ise, yasaklanmış bir sonucu elde etmek amacıyla şekil bakımından kurallara uygun bir işlemi vasıta etmek, fiil ve işlemleri dış görünüş ve şekil itibarıyla kurallara uygun hale getirmek şeklinde tanımlanmaktadır³¹⁷.

Gerektiğinde hukûkî çıkış yolu anlamındaki hileye başvurulmasına İslâm âlimlerinin çoğunluğunca cevaz verilmiş ve dayanak olarak da Kur'an'dan ve Sünnet'ten deliller getirilmiştir. Kur'an'dan Hz. Yûsuf (a.s.) ve Hz. Eyyûb'un (a.s.) uygulamalarını ele alan şu hadiseler, gerektiğinde hileye başvurulabileceğine delil olarak gösterilmiştir:

Yûsuf (a.s.), kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoymak için su tasını kardeşinin yükü içerisine koymuş ve yapılan aramada, bu kabın Bünyamin'in yükünün içinde bulunması üzerine onu, kardeşleriyle göndermemiş ve bulduğu bu çözümle hedefine ulaşmıştır³¹⁸.

Sâd suresinde de hanımına yüz değnek vurmaya yemin eden Eyüp (a.s.)'a Cenâb-ı Hakk'ın: "Eline bir demet sap al da onunla vur, yeminini böyle yerine getir. Gerçekten biz Eyyûb'ü sabırlı (bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi kuldu. Daima Allah'a yönelirdi" buyurarak yemine bir çözüm önermiştir³¹⁹.

Şâtıbî, hileyi üç kısma ayırarak şöyle değerlendirir:

- Münâfık ve gösteriş yapanların hileleri gibi kesin olarak bâtıl olan hile.
- İkraha halinde küfür kelimesini söyleyenin hilesi gibi kesin olarak câiz olan hile.
- Her iki kısma da dâhil olduğuna net bir delil bulunmayan hile³²⁰.

Bâtıl olduğuna ihtilâf olmayan hileye İslâm bilginleri karşı çıkmakla beraber, hile-i şer'iyyeyi câiz sayanlar da, bunun her çeşidine cevaz vermemiş ve birçok kayıtlar koymuşlardır.

İne satışı ile ilişkilendirmeleri yönüyle mezheplerin hile ile ilgili görüşlerine bakıldığında, öncelikle Hanbelî mezhebinin ilke olarak hileyi tümüyle haram olarak kabul ettiği ve ine satışına da hile maksadıyla başvurulduğunda onun da bu kapsama dahil edileceği görüşü öne çıkmaktadır³²¹. Daha öncede ifade edildiği gibi ine satışının

³¹⁷ İsmail Karagöz, a.g.e., s. 259; Mehmet Erdoğan, a.g.e., s. 200.

³¹⁸ Yûsuf, 12/70-74.

³¹⁹ Sâd, 38/44.

³²⁰ Mustafa Baktır, İslâm Hukunda Hile-i Şer'iyye, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, 1986, sy. 2, s. 71-89.

³²¹ İbn Kudâme, a.g.e., VI, 154; İbnü'l-Kayyim, **İ'lâmu'l-Muvakkîn**, V, 87.

hükümünde meseleyi sürekli hile vurgusu yaparak değerlendiren İbnü'l-Kayyim, şu değerlendirmede bulunmaktadır³²²:

“Yaygın uygulamalar da bu akdin bir hile olduğunu göstermektedir. Zira tarafların amacı mülkiyetini devralacakları bir mal üzerine yaptıkları sözleşme değildir. Buradaki amaç tamamen yüzü yüz yirmi ile değiştirmek ve araya yalandan bu malı sokmaktır. Bir de bu alışverişin zâhirini gören üçüncü bir şahıs da tarafların bilgi ve niyetlerinden önce, amacın yüzü yüz yirmiyle değiştirmek olduğunu kesinlikle anlamaktadır ve bu akitten önce taraflar anlaşarak Allah’ın haram kıldığını helâl kılmak için araya malı sokmaktadırlar”.

Ayrıca İbnü'l-Kayyim, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) : “Allah Yahudilere lanet etti ve onlara iç yağını yasakladı, fakat onlar o yağı eritip satarak parasını yediler” buyurduğunu söyler ve bu durumu îne satışına şöyle kıyas eder: “Yahudiler bu eritme faaliyetini kendilerine yasaklanan iç yağının (شحم) ismini değiştirip, kendilerine haram olan şeyi helâl kılmak için eritilmiş yağ için (ودك) ismini kullanmışlardır. Bu durum helâllik ifade etmez. Çünkü bir şeyin haramlığı o şeyin hakikatine bağlıdır, isminin değişmesiyle hüküm değişmez. Bu satışta da faiz, bu alışverişin mânası ve hakikatiyle sabittir. Dolayısıyla eritilerek ismi değiştirilen yağla nasıl hüküm değişmiyorsa, burada da satış sûretiyle isminin değişmesi hükmü değiştirmez³²³.”

Bu görüşlerin tam aksine İbn Hazm ise, hile konusundaki iddiaları tenkit eder ve şöyle der: “Bu kişiler eğer gerçekten iddia edildiği gibi faiz elde etmek isteyip bu alışverşi hile olarak kullandırlarsa, haram olan faize bulaşmadan helâl olan satıma müracaat ettikleri için güzel bir davranışta bulunmuşlardır. Aslında bu kişileri ayıplayanlar, hem onların güzel davranışlarını yalanladıkları, hem de onlar hakkında kötü zan besledikleri için iki kere günahkâr olmuşlardır³²⁴”.

Osmanlı para vakıfları uygulamalarında, îne satışına “muamele-i şer‘iyye”, bu işlem neticesinde elde edilen gelire “ribh-i şer‘i” denilmiştir³²⁵. O dönemde muamele-i şer‘iyyenin bir hile olup, Allah’ı aldatmak anlamına geldiği ve bu yolla elde edilecek kazancın da haram olduğu iddiasını ortaya atan hukukçuların bulunduğu görülmektedir. Ancak İbn Kemâl, bu muamelenin haram olduğunu söyleyen kimselerin şer‘an kâfir

³²² İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1630.

³²³ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1635.

³²⁴ İbn Hazm, a.g.e., IX, 52.

³²⁵ İsmail Kurt, Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları, **İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri, (İlmi Toplantı)**, 2011 s. 315-339.

olup, tecdid-i iman etmeleri, şayet bu inançtan dönmezlerse katledilmeleri gerektiğini şöyle belirtir:

“Bir kimse “muamele-i şer‘iyye hiledir, Hak Teâlâ’yı aldatmaktır. Bundan hâsıl olan ribh haramdır ve câiz değildir” dese şer‘an ne lazım olur?

Cevap: Kâfirdir, ol itikattan dönmez ise katli lazım olur³²⁶”.

2.2.3. Kabz Problemi

Kabz, sözlükte almak, avuçlamak, daraltmak, kavramak ve el ile dokunarak almak anlamlarına gelmektedir. Kuşun kanat çırpma anında kanadını toplaması da bu fiil ile ifade edilmektedir³²⁷.

İstılahta ise kabz: “Tahalli (karşının kullanımı için müsâitleştirme) ve mânilerin örfen ve âdeten gerçekten kalkması³²⁸” ve müşterinin satın aldığı şeyi bayiden fiilen teslim alması anlamlarına gelmektedir³²⁹.

Kabz konusu mezhepler arasında daha çok kabzın gerçekleşme keyfiyeti, satın alınan malda kabz öncesi tasarruf ve özellikle o malın bir başkasına satılması açısından tartışılmıştır. Mâlikîler’e göre kabz sonucuna ulaşmak için, malın ilk sahibinin teslim etmesi yeterlidir. Bu durumda ilk sahibin malı teslim etmesiyle birlikte müşteri onu fiilen kabz etmemiş olsa bile, kabz gerçekleşmiş sayılmakta ve malın bu aşamada zayi olması durumunda hasar müşteriye ait kabul edilmektedir.³³⁰

Şâfiîler’de ilk sahibin malı teslim etmesi, sadece gayrimenkullerde kabz yerine geçmektedir. Menkullerde ise kabzın gerçekleşmesi için, nakil ve tahvil, yani malın satın alındığı yerden başka bir yere nakledilmesi gerekli görülmüştür. Ayrıca dirhem, dinar ve kitap gibi menkullerde de ele alma, kabz için yeterli sayılmıştır. Ahmed b. Hanbel’e göre de aynı şekilde hububat türünden menkullerin kabzında tahliye yeterlidir³³¹.

Bir de kabz konusunda mezhepler arasında, hangi tür malların kabzdan önce satılıp satılamayacağı konusu tartışılmıştır. Hanefîler bu konuda kabza konu olacak malı

³²⁶ Ali Öge, Şeyhülislam İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisâdî Hayatından Bir Kesit, **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2010 sy. 16, s. 275-298.

³²⁷ İbn Manzûr, a.g.e., V, 3512; Heyet, **el-Mu’cemü’l-Vasît**, s. 711.

³²⁸ Kâsânî, a.g.e., V, 244.

³²⁹ Mehmet Erdoğan, a.g.e., s. 282.

³³⁰ H.Yunus Apaydın, Kabz, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, XXIV, 45-49.

³³¹ H.Yunus Apaydın, Kabz, s. 46.

menkul ve menkul olmayan şeklinde birbirinden ayırarak ev ve tarla gibi menkul olmayan malların kabz öncesi satışlarını câiz görürlerken, araba, koyun ve buğday gibi menkûl malların kabz öncesi satışlarını uygun görmemişlerdir³³².

Mâlikîler'e göre sadece ölçümü yapılabilen gıda maddelerinin kabz öncesi satışı mümkün görülmezken, Hanbelîler yasağın kapsamını biraz daha genişletip, ölçümü yapılabilen her türlü maddenin kabz öncesi satışının mümkün olmayacağını söylerler³³³. Şâfiîler'e göre menkul veya menkul olmayan, gıda veya gıda maddesi olmayan ve biriktirilebilen ya da biriktirilemeyen gibi bir ayrımı gözetmeksizin her türlü malın kabzından önce satışı geçersizdir³³⁴.

Mezheplerin bu görüşlerinden; genel olarak bir kişinin başkasından satın aldığı bir şeyi satması için, o şeyi kabzetmiş olması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Bunun gerekçesi de bir kişinin satın aldığı bir malı kabzetmeden satması durumunda, eğer bu mal, ilk aldığı kişinin elinde telef olursa, teslimi mümkün olmayan mal sınıfına dahil olacaktır³³⁵. Bununla ilgili Hz. Peygamber (s.a.s.): “Bir gıda maddesini satın alan kimse, onu kabzetmedikçe başkasına satmasın³³⁶” buyurmaktadır.

Kisbet'in, Hanefîler'in kabz konusunu değerlendirirken başvurmuş oldukları illetlerinin îne satışına temas eden şu açıklamaları önemlidir³³⁷:

Mebî', tesliminden önce helâk olabilir. Akit konusunun ilk satışta kabzdan önce helâk olması, birinci akdin bâtil olmasına yol açar. Çünkü satım akdi ile kabzedilmeye hak kazanılmış olan mebî' yitirilmiştir. İlk satışın bâtil olması da ikincinin fesâdına sebep olur. İşte bu helâk olma ihtimali, mebî' üzerindeki akit ile kazanılmış olan mutlak mülkiyette ciddi bir garara sebep olur ve bu risk müşteri mebî'i kabzedene kadar sürer. Mebî'in kabzından önce içinde bulunduğu bu haliyle satış gibi tasarruflara konu edilmesi câiz olmaz. Kabzedilmemiş mebî'in satışı garar içerdiğinden, bunun ilk satıcıya satılmış olması bile sonucu değiştirmez.

Hanefîler, satıcının bedeli tahsil için mebî'i hapsedme hakkı olduğunu kabul etmektedirler. Kabz öncesi satışta bu hakkın ilk satıcı tarafından kullanımı, mebî'in ikinci müşteriye teslim edilememe riski doğurur. İlk satıcı hapis hakkını kullanmış ise müşterisi olan ikinci satıcı mebî'i kabzedemediğinden ikinci müşteriye teslimat

³³² Serahsî, a.g.e., XIII, 8-9; Mecelle, md. 253.

³³³ Mustafa Kisbet, “İslâm Hukukuna Göre Satım Akdinde Malın Kabz ve Teslimi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.156.

³³⁴ Şirbînî, a.g.e., II, 90.

³³⁵ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, s. 128.

³³⁶ Buhârî, Büyû', 55; Ebû Dâvûd, Büyû', 67.

³³⁷ Mustafa Kisbet, a.g.e., s. 156.

yapamaz. İşte ikinci satıcının bu acziyeti, mebî‘de kabz öncesi satışın câiz olmamasına sebep oluşturmaz.

Yukarıdaki delillerden, Hanefilerin kabz öncesi satışın geçerli olmamasına dair görüşlerinin temelinde nasslardan çok mebî‘in tesliminden önce helâk ihtimalini garar etkeni olarak değerlendirmeleri olduğu anlaşılmaktadır.

Yine îne satışının pratikteki problemlerinden bir tanesi olan kabz unsuruna işaret etmesi yönüyle önemli olduğunu düşündüğümüz şu hadîs-i şerif de, Hanefiler’in kabzdan önce tasarrufun câiz olmadığı görüşlerini savunurken kullandıkları delillerdendir: Zeyd b. Sâbit’ten nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) malların satın alındıkları yerde satışını, tüccarın onları kendi yükleri arasına almalarına kadar yasaklamıştır³³⁸. Îne satışında da çoğu zaman satışa konu olan mal, menkul ya da gayr-i menkul farkı gözetilmeksizin, kabzedilmeden ve yerinden hiç oynatılmadan geri satın alınmaktadır.

2.2.4. Bir Alışverişte İki Alışveriş (Safkateyn) Problemi

Safka Arapça’da el sıkışma anlamına gelir. Satıştan sonra el sıkışma âdeti olduğu için safka alım satım anlamında kullanılır³³⁹.

Ebû Dâvûd’un Ebû Hureyre’den rivayet ettiği bir hadîs-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.): “Kim bir satışta iki satış yaparsa onun için ya iki satıştan düşük olanı ya da ribâ vardır³⁴⁰” buyurmaktadır. Îne satışı da bir alışveriş içinde iki alışverişe uygun bir akitir³⁴¹. Çünkü onda peşin ve vadeli satış bir satışta birleşmiştir. Burada maksat peşin parayı vadeli ve ondan daha fazla fiyata satmaktır. Halbuki burada ilk satıcı sadece anaparasını hak etmektedir. Dolayısıyla ikinci satış birinciye göre bir fazlalıkla oluşmakta ve bu iki akit birbirine bağlı olmaktadır.

Yine İbn Mes‘ûd’dan rivayet edilen bir hadiste: “Hz. Peygamber (s.a.s.) bir safkada iki safkayı yasaklamıştır³⁴²” buyrulmaktadır. İbnü’l-Kayyim’e göre buradaki iki safkadan maksat; “malı senden peşin seksene geri almak şartıyla bir sene vadeyle yüze satarım” anlamındaki îne satışdır³⁴³.

³³⁸ Ebû Dâvûd, Buyû’, 67; Tirmîzî, Buyû’, 56.

³³⁹ İbn Manzûr, a.g.e., IV, 2464; Heyet, **el-Mu‘cemü’l-Vasît**, s. 517.

³⁴⁰ Ebû Dâvûd, Büyû’, 55; İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1643.

³⁴¹ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1645.

³⁴² Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 393.

³⁴³ İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1644.

Subkî'ye göre iki akit birbirine bağlı olarak gerçekleştirilir, birinci akit ikincinin şartı kılınırsa akit fâsit olmaktadır. Çünkü ikinci akit, akde bitişik bir şart halinde ortaya konmuştur. Bu durumda hiç şüphe yok ki akit bâtıldır ve tartışma konusu bile olamaz³⁴⁴.

İne satışında da birinci ve ikinci alışveriş birbirine bağlıdır. Bu satışta işleme başlanırken daima ikinci alışverişin yapılması şart koşulur ve her iki taraf da bunu kendileri kabul ederek yaparlar. Dolayısıyla bir nevi ribâ anlamına gelen ikinci alışveriş olmadan tek başına yine ribâyâ aracılık eden birinci alışveriş yapmaları, her iki tarafı da kastettikleri sonuca götürememektedir. Bu durumda îne satışında iki aktin bir akit içinde yapılıp faize aracı kılındığı açıktır ve bu durum genelde birçok fakih tarafından; “harama götüren şey de haramdır” prensibiyle açıklanmaktadır³⁴⁵.

Fakat îne satışının cevazı yönünde görüş bildiren İmam Şâfî, bu akitte birinci satışla ikinci satışın birbirinden ayrı iki satış olduğunu ve her iki akdin de unsurlarının ve hukukî sonuçlarının birbirinden farklı olduğunu savunur. Ayrıca akitlerden her biri münferit olarak kendi hükmünü aldığından, birinin diğeriyle mukayesesi ve birinin diğeri üzerine bina edilmesi mümkün değildir³⁴⁶.

2.2.5. Sedd-i Zeriâ Prensibi

Sedd, kapatmak, engellemek ve iki şey arasındaki engel³⁴⁷; zeriâ ise, sebep, vesile anlamlarına gelmektedir³⁴⁸. Sedd-i zeriâ ise, aslında yasak olmayan yolların, kötülöklere götürmesi nedeniyle kapatılmasıdır³⁴⁹. Bununla zıt anlama gelen fethu'z-zeriâ ise, iyiliğe götüren yolların açılması anlamındadır.

Sedd-i zeriânın teşrî prensiplerinden biri olduğunun Kur'ân ve Sünnet'ten dayanağı bulunmaktadır³⁵⁰. Âyet-i Kerime'de şöyle buyrulmaktadır: “Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilgisizce, düşmanca Allah'a söverler³⁵¹”.

Karâfî'ye göre üç kısım zeriâ vardır: Umumi bir yola çukur kazmak gibi insanların düşüp ölmesine sebep olacak şeyler muteber zeriâdır. Şarap üretimi

³⁴⁴ Servet Bayındır, Şâfî Fukahasının Beyu'l-l'ne Hakkındaki Yaklaşımı... s. 125.

³⁴⁵ İbnü'l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1626.

³⁴⁶ Nevevî, **el-Mecmu'**, X, 141.

³⁴⁷ Heyet, **el-Mu'cemü'l-Vasît**, s. 423; İsmail Karagöz, a.g.e., s. 583.

³⁴⁸ İbn Manzûr, a.g.e., III, 1498; Heyet, **el-Mu'cemü'l-Vasît**, s. 311; Mehmet Erdoğan, a.g.e., s. 619; İsmail Karagöz, a.g.e., s. 583.

³⁴⁹ Mehmet Erdoğan, a.g.e., s. 619.

³⁵⁰ Zekiyüddîn Şa'bân, a.g.e., s. 205.

³⁵¹ En'am, 6/108.

korkusuyla üzüm yetiştirmemek ise mülğa cinsinden zeriâdır. Vadeli, yani ribâyâ vesile olan alışverişler de ihtilaflı zeriâ cinsindendir³⁵².

Mâlikîler, sedd-i zeriâ prensibine en çok “ribâyâ vesile olabilecek akitler” konusunda başvurumaktadırlar. Bu tür akitlerden birisi de “vadeli alışverişler” kapsamında değerlendirdikleri; “bir kişinin bir başkasından vadeli olarak bir malı satın alıp, sonra satın aldığı bu malı peşin paraya, aldığı kişiye satması” anlamına gelen îne satışıdır³⁵³. Zâhire bakıldığında bu iki akit de akdin rükûn ve şartları yerine getirildiğinden sahihtir. Fakat bu akit, faize ulaşmak için vesile olarak kullanıldığından ve Mâlikîler’e göre bu akitte haram amaçlandığına dair karineler bulunduğundan, sedd-i zeriâ prensibine dayanılarak bâtıl görülmektedir. Bu konuda Hanbelîler’in görüşü de, Mâlikîler’le paralellik arz etmektedir³⁵⁴.

Şâfiîler’de ise hüküm zâhire göre verildiğinden, zeriâ prensibine tam olarak yer verilmemiş ve bu prensibe itibar edilemeyeceği belirtilmiştir. Çünkü onlara göre, zanna bakılarak zâhir hükümden vazgeçmek mümkün değildir. Ayrıca insanlar taşıdıkları niyet ve amaçlara göre Allah indinde hesap vereceklerinden, fiillerinde fesadı amaçladıklarına dair bir karine olsa bile, bunu gerçekleştirmeye fırsat bulup bulamayacakları kesin olarak bilinemediğinden, bu kişilerin amelleri zâhir sıhhat şartlarını ihtiva ediyorsa, bu akit ve fiillerin sıhhatine hüküm verilmesi gerekmektedir³⁵⁵.

2.3. İne Satışının Diğer Akitlerle İlişkisi

2.3.1. Teverruk

Teverruk (تورق) sözlükte, “hayır, mal ve gümüş” anlamına gelen “ورق” kökünden türetilmiş olup, “para bulmak, nakit talep etmek anlamlarına gelir³⁵⁶. Âyet-i kerimede Cenab-ı Hakk Ashâb-ı Kehf’ten bahsederken: “فابعثوا أحدكم بورقكم هذه إلى المدينة” “İçinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin³⁵⁷” buyurmaktadır. Yine hadîs-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.s.) : “في الرقة ربع العشر” “Gümüş parada kırkta bir zekât

³⁵² Aktaran: Nevevî, **el-Mecmu’**, X, 148.

³⁵³ İbn Rüşd, a.g.e., II, 140.

³⁵⁴ Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 326.

³⁵⁵ Vehbe ez-Zuhaylî, a.g.e., V, 327.

³⁵⁶ Heyet, **el-Mu’cemü’l-Vasît**, s. 1026.

³⁵⁷ Kehf, 18/19.

vardır³⁵⁸” buyurmaktadır. Âyeti Kerime’de isim olarak “gümüş para” yı ifade eden “الورق” kullanılmış, hadîs-i şerifte de “الرقعة” mastarı kullanılmıştır.

Teverruk, klasik dönemde daha çok “gümüş para” talebi için kullanılmışken, günümüzde her türlü parayı içeren nakit talebini karşılamak üzere kullanılır hale gelmiştir³⁵⁹.

İstilahî anlamda ise teverruk çoğunlukla şu şekilde tarif edilir: İhtiyacı olan birisinin, nakit elde etmek için, bir malı vadeli olarak satın alıp, aynı malı satıcıdan başkasına peşin olarak daha ucuza satması işlemidir³⁶⁰.

Teverruku istilahî olarak ilk Hanbelîler kullanmışlardır. Hanbelîler’de bu istilah oluşuncaya kadar bu kavram hep bilinen “îne satışı” kapsamında değerlendirilmekteydi. Bu nedenle teverrukun anlamıyla ilgili, âlimler arasında net bir ittifak yoktur³⁶¹. Bununla birlikte bazı âlimler, teverrukun da tamamen îne kapsamında olduğunu düşünmektedir³⁶².

Ayrıca İbn Teymiyye’nin Fetâvâsı’nda: “Ömer b. Abdülaziz’in teverruku ribânın özü olarak gördüğü³⁶³” nakledilmektedir. Bu da aslında daha önceden teverruk kavramının kullanıldığına işarettir.

Günümüzde kullanıldığı şekliyle, bireysel (fıkhi) teverruk, organize teverruk ve ters teverruk olmak üzere üç çeşit teverruktan söz etmek mümkündür³⁶⁴.

Teverrukun bu çeşitlerini Bayındır, şu şekilde tanımlamıştır³⁶⁵.

Bireysel teverruk, kişinin nakit elde etmek için bir malı murabaha veya pazarlık usulüyle vadeli olarak satın alıp, daha sonra o malı satıcı dışındaki birine peşin olarak satması işlemine denir. Bu teverruk çeşidi çağdaş kaynaklarda “fıkhi teverruk” veya “ferdi teverruk” şeklinde de adlandırılır. Fıkhi teverruk diye adlandırılmasının sebebi, klasik fıkıh kitaplarında teverrukla bu şekildeki bir işlemin murat ediliyor olmasındandır. Bireysel teverruk diye nitelendirilmesinin nedeni ise, işlem sürecinde taraflar arasında açık veya zımni bir anlaşmanın, düzenin, işbirliğinin söz konusu olmamasıdır.

Organize teverruk, “Satıcı ile nakit talebinde bulunan kişinin anlaşmalı olarak oluşturdukları bir düzen, sistem içerisinde gerçekleştirilen teverruk işlemidir ki bunda

³⁵⁸ Buhârî, Zekât, 38.

³⁵⁹ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk... s. 155.

³⁶⁰ Heyet, Hükmü Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l-İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

³⁶¹ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk... s. 155.

³⁶² Feyyûmî, a.g.e., s. 168.

³⁶³ İbn Teymiyye, a.g.e., XXIX, 303; İbnü’l-Kayyim, **Tehzîb**, s. 1650.

³⁶⁴ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk... s. 156.

³⁶⁵ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk... s. 157.

satıcı da aktif olarak yer alır. Bu işlem türüne “banka teverruku” adı da verilmektedir. Çünkü bu günümüzde genelde bankalar tarafından organize ve icra edilmektedir. Ters teverruk, mevduat sahibinin parasını belli bir vade ile faizsiz ve fakat risk ve getiri garantili olarak bankaya yatırmasını teminen uygulanan teverruk çeşidi. Diğer türlerde amaç nakit bulmak iken bunda, eldeki fazla nakdi belli bir gelir karşılığında bankaya yatırmaktır”.

Nakit temin ederken kullanılan yöntem olmaları sebebiyle ortak yönleri bulunan îne satışı ve teverrukun en önemli farkı, teverrukta malın ilk satın alınan kişi dışında başka birine; îne satışında ise doğrudan veya araya üçüncü kişinin girmesiyle birinci satıcıya dönmесidir³⁶⁶.

Teverrukun hükmü konusunda, genel anlamda îne satışının hükümleri esas alınmıştır. Genel anlamda âlimlerden îne satışını şartlı olarak câiz görenler de, tam anlamıyla teverruk kapsamına giren “araya üçüncü bir şahsın girmesi” şartını zikretmişlerdir. Fakat îne satışına niyet ve irade gibi batinî yönünü de dikkate alarak bakanlar, faize götürmesi ve hakkında nas bulunması dolayısıyla îne ve teverruk ayrımı gözetmeksizin câiz olmadıkları görüşünü benimsemişlerdir³⁶⁷.

Teverruk satışı, güncel ticarî işlemlerde, finans kurumlarının başvurmuş olduğu finans kullandırma yöntemleri arasında yer almaktadır. Teverruk, tanım ve şekil yönüyle îne satışına bazı yönlerden birebir benzemesi sebebiyle tezimizin ana konusu “Güncel Ticarî İlişkilerde İne Satışı” kapsamında üçüncü bölümde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.3.2. Bey‘ Bi’l-vefâ

Bey‘ bi’l-vefâ, satıcının sattığı malın bedelini geri ödemesi durumunda, alıcının da aldığı malı geri vermesi şartıyla yapılan satışır³⁶⁸.

Mecelle’de şu şekilde tarif edilmektedir: “Bey‘ bi’l-vefâ, bir kimse bir malı âhara semeni reddettikde geri vermek üzere şu kadar kuruşa satmaktır ki, müşteri mebi‘ ile intifa eylemesine nazaran bey-i câiz hükmünde ve tarafeynin bunu feshe muktedir

³⁶⁶ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk... s. 156.

³⁶⁷ Heyet, Hükmü Bey’i’l-İne, **Mecelletü’l-Buhûsi’l-İslâmî**, 1984, (14), 259-295.

³⁶⁸ Hamdi Döndüren **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, s. 322.

oldukları cihetle bey-i fâsid ve müşteri mebiî âhara satamadığı cihetle rehin hükmündedir³⁶⁹”.

Bu satış, bayiin, müşteriye hitaben: “Şu malı sana şu fiyata, bedelini sana geri verdiğimde senin de malı bana geri vermen şartıyla satıyorum” şeklindeki ifadesini ya da yine bayiin müşteriye hitaben: “Benim üzerimdeki alacağına mukâbil sana şu malımı, borcumu ödeyince geri benim olmak kaydıyla satıyorum” şeklindeki ifadesini müşterinin de kabul etmesiyle gerçekleşir³⁷⁰.

Finansman elde etme yollarından biri olarak kabul edilen bu satış türü, bir kısım Hanefî hukukçuların, müslüman halkın faizsiz borç para temin etmekle karşılaştıkları güçlükleri aşmak ve kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere on birinci yüzyılda bulup, hükümlerini tespit ettikleri bir satış şeklidir. Hukukçulardan bir kısmı bunu rehin, diğer bir kısmı sahih, üçüncü bir kısım da fâsit satış akdi sayarken, diğer bir gurup da bunların birleşiminden meydana gelen bir akit olduğunu belirtmişlerdir³⁷¹.

Bey‘ bi’l-vefâ ve îne satışı birbirlerine benzerlikleri dolayısıyla sıkça birlikte zikredilmişlerdir. Îne satışında, malı vadeli ve genelde yüksek fiyattan satın alan ilk kişinin asıl maksadı o mal değil, o malı satın elde edeceği paradır. Yine araya üçüncü kişinin girmediği bilinen îne satışında, malı ilk alan kişi, aldığı malı geri aynı kişiye satması şartıyla almıştır. Vefâ satışında da malı ilk satan kişi normalde o malı satmak istediği için değil, o malın karşılığındaki paraya ihtiyacı olduğu için satmaktadır. Fakat bu satışta, parayı geri ödediği zaman malını geri alması şartını koşmaktadır. Yine bu satışta Mecelle’de belirtildiği gibi: “Bey‘-i bi’l-vefâ ile satılan mebî‘i, gerek bâyi‘ ve gerek müşteri âhara satamaz³⁷²” şeklinde normal bir akitte koşulması mümkün olmayan değişik şartlar da mevcuttur.

Yine normal bir akitte şart koşulması mümkün olmayan fakat bey‘ bi’l-vefânın rehin kabul edilmesi durumunda ortaya çıkan bazı şartları Bayındır şu şekilde ifade etmektedir³⁷³:

- Bu akitle alıcı (rehine alan) mala sahip olamaz.

³⁶⁹ Mecelle, md. 118.

³⁷⁰ Heyet, *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 209.

³⁷¹ Heyet, *el-Fetâva’l-Hindiyye*, III, 209.

³⁷² Mecelle, md. 397.

³⁷³ Abdülaziz Bayındır, “Bey‘ bi’l-Vefâ” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, VI, 20-22.

- Taraflardan hiçbiri diğzerinin izni olmadan akde konu olan malı üçüncü şahsa satamaz.
- Malın alıcı elinde telef olması halinde değeri borca mahsup edilir. Telef olan malın kıymeti borçtan az ise artakalan borç miktarı satıcı tarafından alıcıya ödenir; eğer borçtan fazla ise malın değerinden borca eşit olan kısım düşürölür. Bu durumda mal alıcının haksız bir fiili sonucu telef olmuşsa alıcı üst tarafını satıcıya öder, böyle bir durum söz konusu değilse ödeme yapılmaz.
- Malın vergisi, giderleri, tamiri, zekâtı ve şüf'a hakkı satıcıya aittir. Ayrıca malın bu yolla el değıştirmesi satış değil rehin olarak kabul edildiğinden bu akit başkaları için şüf'a hakkı doğurmaz.
- Taraflardan biri ölünce akdi fesih hakkı varislerine geçer.
- Müşteri alacağını tahsil etmedikçe vefâen satın aldığı mala satıcının diğzer alacaklıları müdahale edemez.

Her iki satışta da değışik şartların bulunması ve bu satışlarda yapılan ardı ardına iki işlemin birbirine bağılı olması yönüyle, îne satışı ve vefâ satışı benzerlik göstermektedir. Ayrıca her iki satış da, Osmanlı Devleti uygulamalarında faiz anlaşması olmaksızın, geçici satış, bağış veya kira sözleşmesi gibi muamelelerle, borçlunun fazla bir meblağ ödemesi işlemleri anlamında “muamele-i şer‘iyye” kapsamında değerlendirilmektedir³⁷⁴.

2.3.3. Murâbaha (el-Murâbaha li'l-Âmiri bi's-Şirâ)

Murâbaha sözlükte “artma, kâr, ticarî kazanç” anlamına gelen “ribh” kökünden türeyen ve “kazandırma, kâr hakkı tanıma” mânasında bir kelimedir. Terim olarak ise bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr eklenerek ve müşteriye maliyet veya alış fiyatı konusunda bilgi verilen satış türünü ifade eder³⁷⁵.

Günümüzde finans kurumlarının uyguladığı şekliyle “el-murâbaha li'l-âmir bi's-şirâ” olarak ifade edilen çağdaş murâbaha ise, faizsiz banka tarafından müşterinin talebi üzerine bir malın satın alınıp o müşteriye, anlaşılan oranda bir kâr ilavesi ile vadeli

³⁷⁴ Hamdi Döndüren, Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Faköltesi Dergisi**, 2008, sy. 17, s. 1-24.

³⁷⁵ Heyet, **el-Mu‘cemü'l-Vasît**, s. 322; İbn Manzûr, a.g.e., III, 1553; İbrahim Kafî Dönmez, “Murabaha”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, XXXI, 148-152.

olarak satılmasıdır. Bu işlemde müşteri, malın maliyeti ve üzerine konulan kâr hakkında bilgilendirilmektedir³⁷⁶.

Klasik fıkıh kitaplarında bilinen murâbaha yönteminin, modern finans sistemine dahil olmasıyla birlikte bazı problemler ortaya çıkmış ve bu satış şekli bir takım değişikliklere uğramıştır. Bu değişim sonrası oluşan müşteri ve banka arasında yapılan va‘din bağlayıcılığı, hükmî kabz ile yetinilmesi, birden fazla akdin bir arada yapılması, işlem içinde vekâlete başvurma şekli, risk karşısında alınan tedbirler ve zamanında ödeme yapılmaması durumunda düşünülen çareler gibi problemler uzunca süredir tartışılmaktadır³⁷⁷. Bu sayılan problemler ve benzeri gerekçeler sebebiyle çağdaş murâbahanın faizli kredi için bulunmuş bir hile olduğu, klasik dönemde tartışılmış ve genellikle câiz görülmeyen îne satışına benzediği yönünde de bazı iddialar ortaya atılmıştır³⁷⁸.

Birebir çağdaş murâbahayı yansıtmaması yönüyle İmam Mâlik’in, “bir satışta iki satış” babında rivayet etmiş olduğu şu hadise mühimdir: İmam Mâlik, bir şahsın bir başkasına: “Şu deveyi peşin satın al, ben de o deveyi senden vadeli olarak satın alayım” dediğini, bunun üzerine de kendisine bu işlem teklif edilen adamın bu meseleyi Abdullah b. Ömer’e (r.a.) sorduğunu ve onun da bu meseleyi hoş görmeyip yasakladığını rivayet etmektedir³⁷⁹.

İslâm Fıkıh Akademisi’nin normal şartlarda çağdaş murâbahanın câiz olmasını bağladığı şu şartlar incelendiğinde, genelde bu şartların îne satışında da karşımıza çıkan problemlerle ilişkili olduğu görülmektedir³⁸⁰:

- Malın mülkiyeti bankanın mülkiyetine geçmiş ve şer‘an kabz tamamlanmış olmalıdır.

Kabz ve temlik probleminin îne satışıyla da alakalı olduğu yukarıda zikredilmişti.

- Banka, mal müşteriye teslim edilmeden önce telef olma, teslimden sonra ise gizli ayıp vb. iade sonuçlarından kaynaklanan yükümlülükleri üstlenmelidir.

³⁷⁶ Abdullah Durmuş, İslâm Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri, **İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri, (İlmi Toplantı)**, 2011, s. 57-109

³⁷⁷ İsmail Cebeci, Modern İslâm İktisadı Çalışmalarında Metodolojik Yaklaşımlar: Murâbaha Örneği, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları (Sempozyum)**, 2009, s. 235-246.

³⁷⁸ İbrahim Kâfi Dönmez, a.g.e., s. 151; Abdullah Durmuş, a.g.m., s. 62.

³⁷⁹ Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa‘d et-Tüçîbî, **el-Müntekâ Şerhu’l-Muvatta**, 2. baskı, Kahire: Dâru’l-Kitabi’l-İslâmî, V, 38.

³⁸⁰ İslâm Fıkıh Akademisi 1988 yılı “el-Murabaha li’l-amiri bi’s-şira” konulu 2 ve 3 nolu kararı

- Satım akdinin diğer şartları gerçekleşmeli ve bu akitle ilgili yasaklar çiğnenmemiş olmalıdır.

Bir kısım âlimler de murâbaha meselesini aynen îne satışında olduğu gibi sedd-i zerâî prensibini ön plana çıkararak değerlendirmektedir. Burada duydukları endişe, işlemlerin normal halinden çıkarak, kâğıt üzerinde geçerli olan şeklî bir hale gelmesi ve faizli finansmana dönüşmesi ihtimalidir. Bu anlayışa göre, murâbaha çok yaygınlaştığı durumda diğer yatırım araçlarını ortadan kaldıracaktır³⁸¹.

Bu durumda dikkatle incelendiğinde çağdaş murâbaha ile îne satışı kabz, safkateyn ve koşulan bazı şart problemleri yönüyle kesişmektedir. İne satışında çoğu zaman mal kabzedilmeden satılmakta olup, çağdaş murâbahada da aynı şekilde çoğu zaman kabz konusu ihmal edilmektedir. İne satışında ikinci satış olmaksızın ilk satışı yapmak mümkün değilken, çağdaş murâbahada da finans kurumu ikinci satışı garanti altına almadan müşterinin talep ettiği malı almamaktadır. Bu yönüyle bir alışverişte iki alışveriş yapılmaktadır. Bir de bu iki alışveriş, her iki akitte de birbiri için şart koşulmaktadır.

Sonuç olarak çağdaş murâbaha ile îne satışı arasında birçok benzerlikler bulunmaktadır. Hatta Mâlikî fakih Derdîr, kendisinden hâli hazırda elinde olmayan bir mal talep edilip, onu tüccardan satın alarak talep edenlere satan kişilerin yaptığı işlemi îne satımı olarak değerlendirmektedir³⁸².

³⁸¹ İsmail Cebeci, a.g.m., s. 244.

³⁸² Hacı Mehmet Günay, İslâm Hukukunda Akit Teorisi Bağlamında Çağdaş Finansman Enstrümanlarından Murabaha Uygulamaları, **Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri (İlmi Toplantı)**, 2012, s. 208-227.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE TİCARÎ İLİŞKİLERDE İNE SATIŞI

Günümüz ticarî ilişkilerde ine satışını incelemek için, öncelikle Osmanlı uygulamalarını ele almakta fayda görüyoruz. Zira o dönemlerde cârî olan bu işlem, vakıf hizmetleri aracılığıyla yürütülmüş ve hakkında birçok tartışma ortaya çıkmıştır.

3.1. Osmanlı Döneminde İne Satışı

3.1.1. Osmanlı Dönemi Para Vakıfları

Para vakıfları, gayr-i menkûle birlikte veya yalnız başına tedavüldeki paranın vakfedilerek, ihtiyaç sahiplerine belirli bir müddet için karz-ı hasen olarak verilip, aynı miktar parayı geri almak veya rehin, bida‘a, bey‘ bi’l-istiğlal ve muamele-i şer‘iyye gibi usullerden biriyle paranın işletilmesinden elde edilen gelirleri hayır yoluna harcamak üzere kurulan vakıflardır³⁸³.

Osmanlılardan önce uygulandığına dair hiçbir bilginin bulunmadığı bu konuda³⁸⁴ en çok tartışılan, paranın vakfedilip edilemeyeceğidir. Bu tartışmalar daha çok Kânûnî Sultan Süleyman Han devri şeyhülslâmlarından Çivizâde ile Rumeli Kazaskeri Ebussuûd Efendi arasında geçmiştir.

Şeyhülslâm Ebussuûd Efendi, parayı da menkul kıymet olarak kabul etmiş ve “Risâle fi Vakfi’l-Menkûl ve’n-Nukûd” ve “Tescîlü’l-Vakf” isimli risâlelerinde para vakfına dair esasları belirlemiştir. Kendisiyle bu konuda sık sık tartışan Çivizâde de bu risâleye reddiye olarak başka bir risâle kaleme alarak, padişaha para vakıflarının yasaklanmasının gerekliliğini arz etmiştir. Çivizâde’nin teklifiyle bu vakıflarda uygulanan muâmele-i şer‘iyye usulünün faize benzemesi ve giderek yaygınlaşacağı

³⁸³ İsmail Kurt, a.g.m., s. 315.

³⁸⁴ İrfan Türkoğlu, Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2013, sy. 2, s. 187-196.

endişesi birleşince belli bir süre para vakıfları yasaklanmıştır³⁸⁵. O dönemde bu uygulamanın câiz ve faydalı olduğunu düşünen bir takım âlimlerin yanında Fenârîzâde Muhyiddin Efendi ve İmam Birgîvî gibi para vakıflarının câiz olmadığı yönünde görüş bildiren âlimler de olmuştur³⁸⁶.

Bütün bu tartışmalarla birlikte para vakıfları, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar varlıklarını sürdürebilmiştir. Başlangıçta mütevelliler tarafından idare edilen ve kadılar tarafından denetlenen vakıflar da yeni düzenlemelerden nasibini almış, on dokuzuncu asrın ilk yarısından itibaren Evkaf Nezâreti'nin idare ve denetimine geçmiştir³⁸⁷.

3.1.1.1. Amaç ve İşleyişi

Para vakıflarının kuruluş gayesi, kurulduğu dönemdeki nakit ve kredi ihtiyacını karşılamak, verilen bu kredilerle üretim yapmak isteyenlere destek sağlamaktır³⁸⁸. Yine bu vakıflardan asıl hedeflenen, vakfedilen paralardan gelir elde etmek olmamış; bilakis bu vakıflar sayesinde dinî ve içtimaî hizmetlerin devamı için kaynak temin edilmiştir. Vakfedilen vakıf paraları âtil kalmamış, değer kaybına uğramaları önlenmiş, ihtiyaç sahiplerinin nakit ve kredi ihtiyacı karşılanmış, toplumun ve ticaretin değişik kesimlerinde görülen para darlığı giderilmiş, daha da önemlisi halk tefecilerden kurtarılmıştır. Yine bununla beraber vergilerini ödemekte sıkıntı çeken fakir halk için kaynak oluşturmuş, şehir ve mahallelerin imarına kaynak oluşmuş, ticarî alanda genişleme sağlanmış, bu vakıfların muamele yoluyla elde ettikleri gelirler, hayır hizmetlerinin idamesinde kullanılmıştır.³⁸⁹

Osmanlı Devleti'nde ilk faizsiz kredi uygulamasını sunmuş olması yönüyle de para vakıfları önemlidir. Bu vakıflarda toplanan fonlar, vakfiyelerindeki şartlara göre, karz-ı hasen, mudârabâ, murâbâhâ, bidââ, bey' bi'l-istiğlâl ve muâmele-i şer'îyye gibi yöntemlerle işletilmiş, elde edilen gelirler vakfın kuruluş amacı doğrultusunda hayır yönüne sarf edilmiştir³⁹⁰.

³⁸⁵ Ahmet İnanır, "İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 204.

³⁸⁶ İsmail Kurt, a.g.m., s. 320.

³⁸⁷ İsmail Kurt, a.g.m., s. 335.

³⁸⁸ İsmail Kurt, a.g.m., s. 315.

³⁸⁹ İsmail Kurt, a.g.m., s. 332.

³⁹⁰ İrfan Türkoğlu, a.g.m., s. 191.

Para vakıflarında kullandırılan fon yöntemlerinin en çok tercih edilenlerinden olup, îne satışıyla ilişkisi bulunan şekil, muâmele-i şer‘iyyedir³⁹¹. İmam Muhammed’in îne ismini verdiği muâmele-i şer‘iyye, dini esaslara uygun işlem demektir. Osmanlı’da kullanıldığı şekliyle de alacaklı tarafın borçludan, faiz sayılmayacak bir menfaat elde etmesini temin için yapılması gereken işleme muâmele-i şer‘iyye denmektedir³⁹². Bu yöntemle birçok borç alma yöntemi uygulanmakla beraber en yaygın olanı şu şekilde gerçekleşmekteydi:

Vakıf ya da mütevellî (Hasan), Ahmet isimli şahsa vadeli bedel ile bir malı satar ve teslim eder. Görünürde malı satın alan Ahmet, aldığı malı daha düşük ama peşin fiyatla üçüncü şahıs Veli’ye satar. Çoğu kere mütevellî ile müşteri arasındaki anlaşma gereğince, malı düşük fiyatla alan üçüncü şahıs, verdiği bedel ile aynı malı tekrar mütevellîye satmaktadır.

Aynı işlem hibe akdi ile birleştirilerek bir de şu şekilde yapılmaktaydı:

Mütevellî, ödünç almak isteyen şahsa borç parayı verir ve kâr miktarına göre bir malı belli bir süre vadeli olarak o şahsa satar. Ödünç alan şahıs da üçüncü bir şahıs vasıtasıyla satın aldığı malı mütevellîye bağış ettirir. Mesela; Ahmet, mütevellî konumundaki Hasan’dan bin lira borç alır. Yüz elli liraya da bir malı satın alır. Malı Veli’ye bağışlar. Veli de Hasan’a bağışlar. Hasan bu şekilde bin lirada yüz elli lira kazanmış olur.

3.1.1.2. İne Satışı İle İlişkisi

Para vakıflarının îne satışı ile ilişkisi, bu vakıflarda çok sık kullanılan yöntemlerden birisi olan muâmele-i şer‘iyyenin gerek tanım, gerek şekil yönüyle îne satışına birebir benzemesi ve daha önce de bilinen bu satış türünü kapsayan ilk işlem olmasıdır.

Bu yöntem Osmanlı’da hile-i şer‘iyye olarak biliniyor ve daha sonraları “muamele” ve “murâbaha” gibi terimlerle ifade ediliyordu³⁹³.

Muâmele-i şer‘iyye yapılırken her ne kadar niyette para alım satımı olsa da, zâhirde bu işlemin gizlenmesine, alacaklıya ödenen farkın bir satım akdi sonucu

³⁹¹ Hamdi Döndüren, “Karz-ı Hasen”, Altınoluk Dergisi, Mayıs 1991, sy. 63, s. 31; Ahmet İnanır, a.g.e., s. 200

³⁹² Komisyon, **İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri**, s. 317.

³⁹³ İrfan Türkoğlu, a.g.m., s. 192.

meydana gelen bir borç gibi algılanmasına dikkat edilmiş ve bu muameleyi faizden ayıran en önemli özelliğin bu olduğu kabul edilmiştir. Bu yönüyle de îne satışına birebir uymaktadır. Nasıl îne satışı, para alım satımı karşılığında fazlalık şart koşulduğu durumda ortaya çıkan faize bir engel olarak planlanmış ise, para vakıflarında kullanılan muâmele-i şer‘iyye de aynı şekilde borç verme işleminde bu vazifeyi görmüştür.

Muâmele-i şer‘iyye yöntemini nakit elde etmek, borç almak ve borcunun vadesini uzatmak isteyenler kullanmaktaydı. Bu gün de bu amaçlar için aynı suretler, îne satışı adı altında uygulanmaya devam etmektedir.

3.2. Güncel Ticarî İlişkilerde Îne Satışı

Îne satışının günümüzdeki uygulama şekilleri incelenirken tüccar arasında tam olarak îne satımının tarifi kapsamına giren, satışa söz konusu malın ilk sahibine döndüğü suretin yanında, bankalarda ve yine halk arasında da meşhur olan teverruk da bu kapsamda değerlendirilip incelenerek örnekler verilecektir. Nitekim geçen bölümde de açıklandığı üzere, mezheplerde ve özellikle Hanefîler’de, îne satışı ile teverruk çoğu zaman aynı kapsamda değerlendirilmektedir. Bu husus, Hanefîler’den Zeylaî’nin îneyi tanımlarken kullandığı şu ifadelerde görülmektedir: “Kişi tâcire gelerek borç ister, o da bu işten faize düşmeden kazanç elde etmek ister. Tâcir on liralık kumaşı, götürüp pazarda satarak nakde çevirmesi için, vadeli olarak on beş liraya borç isteyeneye satar. O da malı alıp pazarda peşin on liraya satarak nakit ihtiyacını karşılamış, tâcire de on beş lira borçlanmış olur³⁹⁴”

Güncel ticarî ilişkilerde îne satışını inceleyeceğimiz bu bölümde, asıl tartışma konusu olan bireysel ve organize teverruk örneklerini de îne satışı kapsamında ele almaya çalışacağız. Bu örnekler, günümüz ticarî ortamını daha çok ilgilendirdiğinden, mümkün mertebe ticarî hayattan elde edilmeye çalışılmıştır. Klasik kaynaklarda tanımı geçip de günümüzde örneğine rastlayamadığımız uygulamaları, yine o klasik kaynaklardan örneklendirmeye çalıştık.

Ayrıca bu bölümde, dünyanın değişik bölgelerinde kurumsal olarak uygulanan şekillerin dışında, daha çok tüccar, esnaf ve halk arasında cereyan eden uygulamalar da her anlatılan şekil ve örnekten sonra, o konuyla ilgili fetva kaynaklarından cevabı istenmiş sorular ilave edilerek açıklanacaktır.

³⁹⁴ Zeylaî, *Tebyînü’l-Hakâik*, IV, 163.

Detaylı incelemelerimiz neticesinde, güncel ticarî ilişkilerdeki îne satışı işlemlerini şu şekilde sıralamanın mümkün olacağını düşünmekteyiz:

1- İşlemi Yapanlar Açısından Îne Satışı İşlemleri

- a - Bireysel İşlemler
- b - Organize İşlemler

2- Kullanım Gayesi Açısından Îne Satışı İşlemleri

- a - Nakit Elde Etme Yöntemi
- b - Borç İsteme Yöntemi
- c - Olan Bir Borcun Vadesini Uzatma Yöntemi
- d - Uzun Vadede Kâr Elde Etme Yöntemi

3- Sonuçları Açısından Îne Satışı İşlemleri

- a - Malın ilk Satıcısına Döndüğü Şekil
 - 1- Bireyler Arasında Uygulanması
 - a - İkâle veya Fesih Yapılarak Malın İlk Sahibine Döndürülmesi
 - b - Hibe Yapılarak Malın İlk Sahibine Döndürülmesi
 - c - Vekil Kullanılarak Malın İlk Sahibine Döndürülmesi
 - d- Kendiliğinden Gelişerek Malın İlk Sahibine Dönmesi
 - 2- Finans Kurumlarındaki Uygulamalar
 - a - Bireysel Finansman Yöntemi
 - b - Nakit Finansman Yöntemi
 - c - Taşınmaz Finans Destek Yöntemi
 - d - Kredi Kartı Yöntemi
- b - Malın Üçüncü Bir Kişiyeye Satıldığı Suret (Teverruk)
 - 1- Bireysel Teverruk
 - a- Malın, Herhangi Bir Üçüncü Kişiyeye Satılması
 - b- Malın, İşlem Yapan İki Kişinin Belirlediği Bir Kişiyeye Satılması

2- Organize Teverruk

3- Ters Teverruk

3.2.1. İşlemi Yapanlar Açısından İne Satışı İşlemleri

3.2.1.1. Bireysel İşlemler

Genelde tüccar ve esnafın ya da herhangi bir kişinin, diğer kişileri niyetinden haberdar etmeden yapmış olduğu işlemlerdir. Bu işlem daha çok teverruk kapsamında değerlendirilmektedir. Çünkü niyetinden haberdar etmeden bir işlem yapmak için, kesinlikle araya üçüncü kişilerin girmesi gerekmektedir. Mesela nakit paraya ihtiyacı olan bir esnaf, diğer bir esnaftan vadeli bir araba satın alıp, onu bir başkasına daha ucuza peşin satarak nakit elde etmektedir. Bu işlem, paraya ihtiyacı olan bu esnafın, bireysel olarak üretmiş olduğu bir çözümdür ve diğer uygulamaya dahil olan insanlar, bu esnafın kişisel niyetinden haberdar değildir. Bu anlamda bu işlem bireyseldir ve halk arasında uygulanan bir surettir.

3.2.1.2. Organize İşlemler

Yukarıdaki suretin aksine bu satış işlemine dahil olan her iki taraf ve bazen sonradan dahil edilen üçüncü kişi de, ne yapılmak istendiğinden haberdardır. Yine bu işlem de hem tüccar hem de finans kurumlarında uygulanmaktadır. Genelde organize işlemlerde her iki taraf da ulaşılmak istenen sonucu bilmektedir ve her iki tarafın da arada dönen mal ile aslında alakaları yoktur. Bir tarafın nakde ihtiyacı vardır, diğer taraf da bu nakit ihtiyacını kapatmaya gücünün olmasına rağmen, fazlalık elde etmeden bu nakdi vermek istememektedir. Organize işlemlerde gerek nakde ihtiyacı olan kişinin tek başına, gerekse karşı tarafla beraber belirledikleri üçüncü kişi de dahil olabilmektedir.

3.2.2. Kullanım Gayesi Açısından İne Satışı İşlemleri

3.2.2.1. Nakit Elde Etme Yöntemi

Bu satış sisteminde, paraya ihtiyacı olan kişi, nakit elde ederken birisinden bir malı vadeli bir şekilde satın alıp, bir başkasına daha ucuza peşin satıp nakit elde edebileceği gibi, o malı ilk aldığı sahibine de satabilmektedir. Ya da “ters ine”

anlamında, kendi malını peşin olarak birisine satıp, ondan vadeli olarak geri daha fazla fiyata alabilmektedir.

Mesela paraya ihtiyacı olan Ahmet, Hasan'dan altı ay vadeyle bir araba satın alıp, pazarda peşin daha ucuza satarak para elde edebilmektedir. Yine Ahmet dilerse, arabayı ilk aldığı Hasan'ın razı olması durumunda, ona geri satarak da nakit elde edebilmektedir. Üçüncü bir yöntem ise, Ahmet'in önceden kendi elinde bulunan arabasını Hasan'a peşin satıp, yine kendi arabasını ondan vadeli daha pahalı fiyata geri alarak nakit elde etmesidir.

Bununla ilgili bir fetva sitesinde şu şekilde bir mesele bulunmaktadır³⁹⁵:

Soru:

Bir malı pahalı bir şekilde vadeyle alıp, sonra da sadece nakit para elde etmek için, satın aldığı fiyattan daha ucuza satıp, önceki borçlandığı kişiye de borcunu taksitler halinde ödeyen kişiyle ilgilidir. Mesela, bazı tüccarlar, geri ödeme kolaylıklarıyla, vadeli bir şekilde şirketlerden araba satın alıp, aynı arabayı aldıkları fiyattan daha ucuza ve hemen peşin olarak satıyorlar. Bu işlemler sayesinde büyük miktarlar toplayıp, faizli bankalara yatırıyorlar ve faizden elde ettikleri gelirle, galeriye olan borçlarını taksitli bir şekilde ödüyorlar. Bu tür bir alıveriş haram mıdır ve îne satışından sayılır mı?

Fetva:

Senin bu sorun iki konuyu kapsıyor. Birinci konu; bir malı, sadece satmak ve parasından faydalanmak amacıyla satın almanın hükmüdür. Bu durum âlimler tarafından teverruk olarak bilinmektedir. Bu konu, 2819 numaralı fetvada geçmiştir. Orada da ağırlıklı görüşün, bu işlemin cevâzı yönünde olduğunu söylemiştik. Fakat bu alışverişlerde ikinci müşteri, kesinlikle ilk satıcı olmamalıdır. Eğer böyle olursa, bu işlem îne satışdır. İkinci konu ise; buradan kazanılan paranın ya da başka paraların, faizli bankalara konması işlemidir. Buraya konması ve bu gelirden istifade edilmesi faizdir.

³⁹⁵ <http://fatwa.islamweb.net/fatwa/printfatwa.php?Id=31813&lang=A> (Fetva Numarası: 31813, Tarih: 11.05.2003). İne satışının günümüz ticarî ortamda gerçekleşen şekillerini açıklayıp örneklendirmeye çalışırken, bu işlemin nasıl gerçekleştiğini ve sorulan soruların hangi açıdan değerlendirildiğini görebilmek için daha çok Arap dünyasında sorulan sorular ve bunlara verilen fetvaları görmenin faydalı olduğunu düşünmekteyiz. Bu aşamada “Fetava’ş-Şebeketi’l-İslamiyye” kaynağından istifade ederek orada cevaplanan sorulardan bir kısmını bu bölümde suretlere uygun şekliyle sıralayacağız. Bu meselelerle asıl dikkat çekilmek istenen taraf, tüccarın bu türden bir alışverişle hangi boyutlarda ve ne şekilde yüzyüze geldiğini görmek ve örnekleri somutlaştırmaktır.

3.2.2.2. Borç İsteme Yöntemi

Bu işlem de yukarıdaki nakit elde etme yöntemine benzemektedir. Sadece burada nakde ihtiyacı olan kişi, tek kişiyle muhatap olmakta ve ondan borç istemektedir. İki yönlü olarak, yine borç istediği kişinin malını vadeli alıp ona peşin daha ucuza satabileceği gibi, kendi malını peşin satıp, sattığı kişiden geri daha pahalı fiyata vadeli satın alabilmektedir.

Mesela, bedelli askerlik için on sekiz bin lira nakde ihtiyacı olan Ahmet, bu parayı Hasan'dan direkt olarak borç olarak ister. Hasan da vereceği borç parayı, bir fazlalık karşılığında vermek istediğinden dolayı, piyasa değeri on sekiz bin lira olan bir arabayı, Ahmet'e yirmi bin liraya satar. Daha sonra aralarında yirmi bin liralık altı ay vadeli bir senet yaparlar. Sonra Hasan, aynı arabayı hiç yerinden oynatmadan, on sekiz bin liraya peşin bedelle geri alır ve Ahmet'e o bedeli teslim eder. Böylelikle Ahmet arzu ettiği bedele, Hasan da fazlalığa ulaşmış olur. Ama bu alışveriş neticesinde Ahmet'in, aldığı on sekiz bin lira karşılığında, Hasan'a altı ay sonra ödenmek üzere yirmi bin lira borcu vardır.

Bu işlem tam tersi bir şekilde; Ahmet'in kendisine ait bir arabayı peşin satıp, geri vadeli ve daha pahalı almasıyla da gerçekleşmektedir.

3.2.2.3. Olan Bir Borcun Vadesini Uzatma Yöntemi

Birisine borcu olan kişi, ödeme günü geldiğinde borcunu ödeyemez ise, alacaklı olan kişi, -çoğu zaman cezalandırma amaçlı- borçluyla yaptığı îne satışı neticesinde alacak miktarını artırabilmektedir.

Mesela, Ahmet'in Hasan'a olan bin liralık borcunun vadesi dolduktan sonra Hasan, borcunu zamanında ödemediği için Ahmet'e, eski alacağına iki yüz lira daha ilave ederek bir yaptırım uygulamak ister. Bu durumda Ahmet'e ait bir cep telefonunu, bin liralık alacağına karşılık satın alıp, üzerine sonradan ilave etmek istediği iki yüz lirayı da ekleyerek, vadeli bir şekilde bin iki yüz liraya geri satar. Böylelikle cep telefonu Ahmet'e geri döner ama Hasan'a olan şimdiki borcu öncekinden iki yüz lira daha fazladır.

3.2.2.4. Uzun Vadede Kâr Elde Etme Yöntemi

Daha önceki bölümde çağdaş murâbaha sisteminden ve îne satışıyla ilişkisinden bahsetmiştik. Normalde fıkıh eserlerinde bilindiği şekliyle murâbaha câizdir. Fakat önceleri bu sistemde asıl maksat satışa konu olan mal iken, sonraları geliştirilen çağdaş murâbahada ise, kendisinden kaynak temin etmesi istenen finans kurumu için maksat ortada dönen mal değildir.

Osmanlı döneminde faizsiz işlemler için para vakıflarının oluşturduğu ortam, günümüzde de katılım bankaları tarafından oluşturulmuştur. Para vakıflarında muâmele-i şer'îye adı altında bir takım satış usullerinden faydalanılmışken, finans kurumlarında da genellikle murâbahaya ağırlık verilmiştir. Geçmişte para vakıfları nasıl bir kısım âlimler tarafından eleştirilmiş ise, bu günde katılım bankalarının murâbaha uygulamaları aynı şekilde eleştirilmektedir.

Finans kurumlarında murâbahanın yanında uzun vadede kâr elde etme yöntemi olarak bazı âlimlere göre îne satışı kapsamında değerlendirilen teverruk uygulaması kullanılmaktadır. Bununla ilgili örnekler ileride gelecektir.

3.2.3. Sonuçları Açısından Îne Satışı İşlemleri

3.2.3.1. Malın ilk Satıcısına Döndüğü Şekil

Bu işlem, îne satışının en meşhur ve cumhurun câiz görmediği şeklidir. Yani nakit elde etmek isteyen kişinin bir malı vadeli alıp, peşin ve daha ucuza, satın aldığı kişiye geri satması işlemidir. Bu işlemde iki taraf vardır. Bu şekil, işlemde en az iki kişi olduğundan ve bilinçli yapıldığından dolayı organize bir işlemdir ve nakit elde etme, borç isteme ve borç vadesini uzatırken talep edilen ziyadeyi eklerken başvuru bir yöntem olarak görmek mümkündür. Genelde esnaf ve tüccar arasında kullanılmakla beraber, dünyanın değişik yerlerindeki finans kurumlarında da uygulama alanı bulmaktadır. Günümüz şartlarında bu işlem şu değişik şekillerde kullanılmaktadır:

3.2.3.1.1. Bireyler Arasında Uygulanması

Nakit paraya ihtiyacı olan Ahmet, araba alım satım işi yapan Hasan'a gider ve ihtiyacı olan parayı ondan borç ister. Eğer Ahmet, Hasan'ın devamlı olarak îne satışı

işlemleriyle insanlara kaynak tedarik eden birisi olduğunu biliyorsa, doğrudan işleme de geçebilirler.

İşlem şu şekilde gerçekleşmektedir:

Elinde imkân olmasına rağmen, Ahmet'e borç vermeye yanaşmayan Hasan, elindeki piyasa değeri on bin lira olan arabayı, altı ay vadeyle, on iki bin liraya Ahmet'e satar. Satış sonrasında Ahmet'in borçlu, Hasan'ın alacaklı olduğunu belgeleyen bir senet hazırlanır. Ahmet arabayı, -genelde hiçbir şekilde yerinden oynatmadan- kabz ve teslim işlemlerini gerçekleştirmeden, Hasan'a geri on bin liraya peşin olarak satar ve o parayı alır. Böylelikle Ahmet, ihtiyacı olan on bin lirayı elde eder, Hasan da hem arabasını, hem de borç vermesine karşılık istediği iki bin lira fazlalığı, senedin vadesi geldiğinde elde eder.

Bir de yukarıdaki suretin tam tersine, paraya ihtiyacı olan kişinin kendi malını peşin satıp, geri vadeli ve daha pahalı satın alması şeklinde gerçekleşen suret vardır ki, bu da bilindiği üzere "ters îne" olarak isimlendirilmektedir³⁹⁶.

Bu işlem de şu şekilde gerçekleşmektedir:

Ahmet, nakit ihtiyacını karşılamak için, oturduğu evi Hasan'a yetmiş beş bin liraya peşin satar ve parasını alır. Daha sonra sattığı evi Hasan'dan bir yıl vadeyle seksen üç bin liraya geri alır. Bu durumda evini geri elde eder ama bir yıl sonra ödemek üzere, aldığı nakit paradan sekiz bin lira daha fazla miktarda Hasan'a borçlanır.

Bununla ilgili bir fetva sitesinde şu şekilde bir mesele bulunmaktadır³⁹⁷:

Soru:

Süt mamülleri üretimi işi yapmaktayım. Biraz borcum var ve vadesi de geldi. Bu durumda ben daha sonra vadeli ve yetmiş beş cüneyhe geri almak şartıyla, bir şahsa yetmiş üç cüneyhe peşin bedelle peynir satsam ve günü gelince de borcumu ödesem durum nedir? Bu arada mal hep benim elimde ve ben ona, o da bana teslim etmedi.

Fetva:

Bu anlattığın şekliyle bir alışveriş yapman senin için câiz değildir. Çünkü bu alışveriş türü, yasaklanmış îne satışlarıdır. Bunun hakikati de, fazlalık karşılığı borç vermektir. Bu alışverişte, malın ortaya atılması sonucunda zâhir ve bâtın olmak üzere

³⁹⁶ Buhûtî, a.g.e., III, 214.

³⁹⁷ <http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=58057&RecID=23&srchwords=%C7%E1%DA%ED%E4%C9&R1=1&R2=0> (Fetva Numarası: 58057, Tarih: 13.01.2005)

iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Bunun zâhiri alışveriş; bâtını ise faizdir. İbnü'l-Kayyim İ'lam'ında: “Yüzü yüz yirmi karşılığında satmak isteyip, vadeli bedelle malı satıp, peşin bedelle geri satın alan kişi ve her ikisinin de bu malda herhangi bir işleri yoksa bu işlem İbn Abbas'ın (r.a.) dediği gibidir. O şöyle der: “Bu alışveriş, araya ipek dahil edilerek, dirhemdir dirhemle satışdır”.

3.2.3.1.2. İkâle veya Fesih Yapılarak Malın İlk Sahibine Döndürülmesi

Burada üçüncü kişi yine çoğu zaman göstermelik ve anlaşmalıdır ve başlanan bir akdin bozulmasından sonra, malın ilk sahibine dönmesiyle durumun üstü kapatılmaya çalışılmaktadır.

İşlem şu şekilde gerçekleşmektedir:

Hasan, kendisinden borç isteyen Ahmet'e bilgisayarını bin üç yüz liraya altı ay vadeyle satar. Sonra Ahmet de aynı bilgisayarı Veli'ye bin liraya satar. Tam bilgisayarı teslim edecekken ya da teslim ettikten sonra bu alışverişini bozar ve gidip Hasan'a peşin bin liraya satar. Böylece Ahmet'in eline bin lira geçmiş ve karşı tarafa bin üç yüz lira borçlanmış ve bilgisayar da tekrar ilk sahibine dönmüş olur³⁹⁸.

Tarafların böyle bir yönetime başvurmalarının sebebi, bu alışverişteki ikâle ya da feshin, birinci akit ile ikinci akit arasındaki bağı kopardığını düşünmeleridir.

3.2.3.1.3. Hibe Yapılarak Malın İlk Sahibine Döndürülmesi

Bu sûrette de aynı şekilde üçüncü kişi göstermelik ve anlaşmalıdır. Ayrıca araya kasıtlı bir şekilde dahil edilen bu kişi, sadece kendisine verilen; “birinden alıp diğerine hibe etme” görevini yapmaktadır. Osmanlılar'ın da çokça uyguladıkları bu usulde para sahibi, borçlanacak olan kişiye, mesela yüz lira borç verir, sonra borç verdiği kişiye bir malını bedeli bir sene sonra ödenmek üzere yirmi liraya satar. Borçlu malı teslim aldıktan sonra bir üçüncü şahsa hibe ve teslim eder. Bu şahıs da onu alacaklıya hibe ve teslim eder³⁹⁹.

Biraz somutlaştırsak:

Ahmet Hasan'dan bin lira borç ister. Hasan bu parayı Ahmet'e verir ama bunun yanında da kendi kullandığı cep telefonunu, iki yüz liraya üç ay vadeyle ona satar. Sonra Ahmet, aynı telefonu Veli'ye hibe eder. Para ya da telefon maksadı olmayan Veli

³⁹⁸ Komisyon, **İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1992, s. 322.

³⁹⁹ Komisyon, **İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri**, s. 322.

de, telefonu getirip ilk sahibi Hasan'a hibe eder. Böylelikle Ahmet bin liraya, Hasan da telefonuna kavuşur. Ama Ahmet'in elde ettiği bin lira karşılığında, Hasan'a cep telefonundan kalan iki yüz lira borcu vardır. Veli'nin yine bu işten kârı ve zararı yoktur.

Bu işlem bir de şu şekilde gerçekleşir:

Malı satın alan kişi, aldığı malı güvendiği bir yakınına hibe eder. Kendisine hibe edilen kişi de o malı, ilk satan kişiye peşin bedelle geri satar. Aldığı bedeli kendisine malı hibe eden kişiye verir. Burada da kendisine hibe yapılan kişi göstermelik olarak bu işlemin içine dahil edilmiştir. Mal aynen sahibine döner ve nakde ihtiyacı olan kişi de ihtiyacını gidermiş olur.

Bu işlemi de şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

Nakit ihtiyacı için Hasan'a gelen Ahmet, direkt olarak borç alamayacağını anlayınca, Hasan'la bir anlaşma yaparlar ve bu anlaşmaya göre şöyle davranırlar: “Hasan Ahmet'e, on üç bin liraya altı ay vadeyle bir araba satar. Ahmet, satın aldığı arabayı yakını Veli'ye hibe eder. Arabayla ya da bu işlemle aslında hiç ilgisi olmayan Veli de, aynı arabayı geri Hasan'a on bin liraya satar ve aldığı parayı Ahmet'e verir. Böylelikle Ahmet kendisine lazım olan nakde ulaşmış; Hasan da bu dönen işlem neticesinde üç bin lira fazlalık elde etmiş olur. Veli her zaman olduğu gibi sadece göstermeliktir.

3.2.3.1.4. Vekil Kullanılarak Malın İlk Sahibine Döndürülmesi

Bu işlemde malı ilk satan kişi, sattığı malı geri alması için birisini vekil tayin etmektedir. Vekil tayin edilen kişi malı geri aldığından dolayı, ilk satan kişinin sakıncalı bir işleme dahil olmadığı düşünülmektedir. Ama vekil tayin edilen kişi yine göstermeliktir.

Bu işlem şu şekilde gerçekleşmektedir:

Paraya ihtiyacı olan Ahmet Hasan'dan borç istediğinde, Hasan bu işlemi direkt olarak îne işlemi yapmak yerine, sattığı malı geri alması için Veli'yi kendi yerine vekil tayin etmektedir. Bu işlemde Hasan, Ahmet'e kırk beş bin liraya bir yıl vadeyle altı adet büyük baş hayvanı satar. Sattığı hayvanları direkt olarak kendisi geri almak yerine, Veli'yi geri satın almaya vekil tayin eder ve o hayvanları satın alırken kullanacağı nakit parayı ona verir. Veli de gider o hayvanları Hasan'ın vekâletiyle, Ahmet'ten peşin

bedelle geri alır. Aldığı hayvanları, müvekkili Hasan'a teslim eder. Böylelikle Ahmet ihtiyacı olan paraya; Hasan da bu işlem karşılığında istediği fazlalığa ulaşmış olur.

3.2.3.1.5. Kendiliğinden Gelişerek Malın İlk Sahibine Dönmesi

Pişman olma veya malının sonradan kendisine çok lazım olması gibi tamamen normal sebeplerle, bir insanın sattığı malını, nakit elde etme yöntemi ya da değişik hileli sebeplere dayanmaksızın geri alması durumudur. Bu olay kendiliğinden geliştiği için, genel anlamda îne satışı kapsamında değerlendirilmez. Çünkü bir satışın îne kapsamında değerlendirilmesinin en büyük şartı, baştan tarafların arada dönen işleminden haberdar olmaları ve tamamen bu satışa niyetlenmeleri gereğidir⁴⁰⁰.

Mesela, Ahmet, kamyonet tipi arabasını galerici Hasan'a on bin liraya sattıktan sonra, o kamyonetin kendisine çok lazım olacağı bir işe başlamak ister. Kendi arabasını da iyi tanıdığından, o arabayı geri alıp işini yapmak için Hasan'a gidip durumu izah ettikten sonra, hiç daha önce bir alışveriş olmamış gibi, önceki fiyattan daha düşük, aynı ya da yüksek fiyata arabasını geri alır. Bu durumda bu alışveriş, îne satışına şeklen birebir uymasına rağmen, kendiliğinden geliştiğinden îne kapsamında değerlendirilmemektedir.

İne ile ilgili nasların içinde yer alan, Zeyd ile bir kadın arasında geçen köle alışverişindeki hadisenin de bu şekilde gerçekleştiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Apaydın konuyu şu şekilde değerlendirmiştir⁴⁰¹:

Gerek Hz. Âişe'nin gerekse İbn Ömer'in sözü, eğer rivayetler sahih kabul edilirse îne yoluyla alım satımın o dönemlerde mevcut olduğunu göstermektedir; ancak sahâbîlerin göstermelik akid yapma kastı taşımadıkları, ihtiyaca ve şartlara göre bunu yaptıkları düşünülmelidir. Olayın şöyle cereyan etmiş olması mümkündür: Zeyd b. Erkam kadından vadeli olarak bir câriye satın almış, fakat bir müddet sonra kendisine para lâzım olunca câriyeyi ilk sahibine peşin veya daha ucuza satmayı teklif etmiş ve o da kabul etmiş olabilir. Eğer kabul etmeseydi Zeyd câriyeyi başka birine satmak durumunda kalacaktı. Bu çerçevede cereyan eden akdin meşrû olduğunda kuşku yoktur.

3.2.3.1.6. Finans Kurumlarındaki Uygulamalar

İne satışının cevazı her ne kadar İslâm hukukunda tartışılan bir konu olsa da, Malezya'nın başını çektiği ve özellikle Şâfiî mezhebinin yaygın olduğu Güney Doğu

⁴⁰⁰ İbn Rüşd, a.g.e., II, 141.

⁴⁰¹ H.Yunus Apaydın, İne, s. 284.

Asya ülkelerinde finans piyasalarında çok sık kullanılan bir yöntem olmuştur⁴⁰². Finans kurumlarında cereyan eden doğrudan îne uygulamaları, şu an için Türkiye’deki finans kurumlarında uygulanmadığından dolayı, bu bölümü incelerken, uygulamayı yerinde inceleme fırsatı bulan Bayındır’ın; “Şâfiî Fukahasının Beyu’l-İ’ne Hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslâmi Finans Piyasalarına Yansıması” adlı araştırmasından istifade ederek konuyu işlemeye çalışacağız.

Aşağıda finans piyasalarında kullanılan yöntemleri sıralayıp, işlemlerin nasıl işlediğini örneklerle inceleyeceğiz.

3.2.3.1.6.1. Bireysel Finansman Yöntemi

Bu yöntem, faizli bankaların kredi talebinde bulunan müşterilerine bireysel krediyi faizli borç sözleşmesi çerçevesinde sağlamalarına karşılık, İslâmi bankaların hem İslâm’daki faiz yasağını çiğnememek, hem de finansal ürünlerden müşterilerini yararlandırmak istemeleri neticesinde, îne satışı aracılığıyla uyguladıkları işlemidir.

Bu işlemi şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

Nakit paraya ihtiyacı olan Ahmet, finans kurumuna bu ihtiyacını bildirir. Bir takım ön prosedürlerden sonra, finans kurumunun belirlediği şartlar doğrultusunda kurum ile Ahmet arasında sözleşme imzalanır. Sonra bu kurum, kendi mülkiyetinde bulunan bir dükkânı Ahmet’e, belli taksit ve vadede doksan bin liraya satar. Bu satıştan sonra Ahmet aynı dükkânı –çoğu zaman hiç görmeye bile gerek kalmadan- kuruma, daha düşük fiyattan seksen iki bin liraya ama peşin geri satar.

Finans kurumu, Ahmet’e vadeli bir şekilde sattığı dükkânı, yine ondan peşin ve daha ucuza geri satın alacağını garanti altına almadan bu işlemi yapmaz. Yani birinci alışverişi yapmanın şartı, ikinci alışverişin olmasıdır.

Bununla ilgili bir fetva sitesinde şu şekilde bir mesele bulunmaktadır⁴⁰³:

Soru:

Banka kanalıyla ve alıp geri satma yöntemiyle bankadan nakit temin etmenin hükmü nedir? (Yani, mal bankadan satın alınıyor ve aynı bankaya geri satılıyor) bu câiz midir?

⁴⁰² Servet Bayındır, Şâfiî Fukahasının Beyu’l-İ’ne Hakkındaki Yaklaşımı... s. 126.

⁴⁰³ <http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=13383&RecID=4&srchwords=%C7%E1%DA%ED%E4%C9&R1=1&R2=0> (Fetva Numarası: 13383, Tarih: 05.02.2002)

Fetva:

Bu şekil bir alışveriş, aslında îne satışdır. Îne ise, bir şahsın vadeli bir şekilde mal alıp, aynı malı, aldığı kişiye geri peşin daha ucuza satmasıdır. Bu da aslında faizdir. Sen bu alışverişte ortada dönen malı, hile olarak ortaya sürüyorsun. Çünkü bu işlem aslında vadeli, ama fazlalıkla geri alınacak bir borç işlemidir. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.s.) : “Îne yoluyla alışveriş yaptığınız, öküzlerin kuyruğuna yapıştığınız, tarımı seçtiğiniz ve cihadı terk ettiğiniz zaman Allah size öyle bir zillet musallat eder ki dininize dönünceye kadar onu üzerinizden atamazsınız” buyurmaktadır.

3.2.3.1.6.2. Nakit Finansman Yöntemi

Bu sistemde yukarıdaki sistemden farklı olarak, malı ilk satan kişi müşterinin kendisidir. Şöyleki Ahmet finans kurumuna nakit ihtiyacı sebebiyle başvuruda bulunur ve kurum da doğrudan kendisine faizli finans tedarik edemeyeceğini söyler ama Ahmet’e şöyle bir teklifte bulunur: “İhtiyacınız olacak nakit miktarı kadar bir malınızı sizden peşin satın alıp, tekrar size vadeyle biraz daha yüksek fiyattan satarak size kaynak temin edebiliriz”. Bu teklif üzerine Ahmet, babasından kalan bir arsayı bankaya tam da ihtiyacı olan elli bin lira karşılığında peşin satar. Daha sonra aynı arsasını tekrar bankadan altmış iki bin liraya vadeli ve taksitler halinde geri alır. Sonuçta Ahmet ihtiyaç duyduğu miktar ve vadede kredi almış, banka da talep ettiği vade oranı ve miktarda kredi sağlamış olur⁴⁰⁴.

Yine bu işlemde de normal bir alışverişte kabul edilmesi mümkün olmayan bir şart vardır. Ahmet borcu bitene kadar kendisine ait arsayı başka birisine satamamaktadır.

3.2.3.1.6.3. Taşınmaz Finans Destek Yöntemi

Bu işlem, bir taşınmazı satın almak isteyip de elinde o taşınmazı almak için parası olmayan birisinin finans tedarik etmesi için kullandığı yöntemdir.

İşlem şu şekilde cereyan etmektedir:

Bir evi satın almak isteyen kişi, elinde para olmaması ve ev sahibinin de evi taksitli satmak istememesi gibi durumda, toplam bedelin bir kısmını evin sahibine ödeyerek mülkiyet vesikası (beneficial ownership) temin ediyor. O vesikayı bankaya

⁴⁰⁴ Servet Bayındır, Şâfiî Fukahasının Beyu’l-İ’ne Hakkındaki Yaklaşımı... s. 129.

ibraz ettiğinde, o evi satabilme yetkisini ispatlamış oluyor ve rahatlıkla bankaya satabiliyor. Bu durumda bankaya peşin olarak satıp, geri vadeli alıyor ve elde ettiği nakdi evin ilk sahibine ödüyor⁴⁰⁵.

Bu işlemi şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

Ahmet, kirada oturduğu Hasan'ın evini, elinde parası olmamasına rağmen satın almak istiyor. Hasan da vadeli satıma yanaşmıyor ve evine yüz bin lira talep ediyor. Bu durumda Ahmet'in ödediği on bin lira karşılığında, bankanın da itibar ettiği mülkiyet vesikasını düzenliyorlar. Bu vesika, âdetâ Hasan tarafından Ahmet'e, bankayla îne satışı yapabilmesi için verilmiş izin anlamına geliyor. Aldığı vesikayla bankaya giden Ahmet, evi bankaya peşin doksan bin liraya satıyor. Banka da aynı evi Ahmet'e yüz bin lira vadeyle geri satıyor. Ahmet bankadan aldığı doksan bin lirayı götürüp Hasan'a teslim ediyor. Önceden verdiği on bin lira ile beraber toplam yüz bin liralık ev bedelini ödemiş oluyor. Ama bu işlem sonucunda Ahmet'in bankaya yüz bin lira borcu bulunmaktadır. Bu durumda bu evin Ahmet'e toplam maliyeti, baştan Hasan'a ödediği nakit on bin ve bankaya borçlandığı yüz bin ile birlikte yüz on bin liradır.

3.2.3.1.6.4. Kredi Kartı Yöntemi

Aynen yukarıdaki işlemlerde olduğu gibi, fakat müşterinin kullanacağı ve kurumla beraber planladıkları limit çerçevesinde gerçekleşen bir işlemdir. Banka kendisine ait bir malı müşteriye taksitle vadeli olarak satar ve aynı malı müşteriden daha düşük fiyata peşin geri satın alır. Fakat müşteriye ödeyeceği bu nakit parayı müşteriye elden vermez, bunun yerine kendi bünyesinde müşteriye ait bir hesaba vedîa akdi çerçevesinde aktarır. Banka, müşteriye hesabında bulunan meblağı dikkate alarak bir kredi kartı (İslâmî) verir. Müşteri bir yandan kredi kartını kullanmaya devam ederken diğer taraftan da önceden borçlandığı miktarı taksitler halinde ödemeye devam eder⁴⁰⁶.

Bu işlemi şu şekilde örneklendirebiliriz:

Perakende sektöründe faaliyet gösteren ve sürekli mal alım satımı ile borçlanan Ahmet, son günlerde bazı firmaların, müşterilerini daima kredi kartıyla çalışmaya sevk ettiğini görünce, nakit bulunmadığı durumlarda kredi kartı kullanmak için finans kurumuna başvurur. Finans kurumu da, Ahmet'e kurumun mülkünde bulunun bir

⁴⁰⁵ Abdü'l-Azim Ebu Zeyd, a.g.m., s. 255.

⁴⁰⁶ Servet Bayındır, Şâfiî Fukahasının Beyu'l-İ'ne Hakkındaki Yaklaşımı... s. 130; Abdü'l-Azim Ebu Zeyd, a.g.m., s. 261.

elektrik jeneratörünü yirmi bin liraya taksitle beş yıl vadeyle satar. Hiçbir şekilde jeneratörle işi olmayan Ahmet, hemen o anda aldığı fiyattan daha düşük ama peşin bir bedelle on altı bin liraya kuruma geri satar. Ama kurum bu nakit parayı hemen orada Ahmet'in eline vermez. Onun adına bir hesap açar ve o hesaba emanet olarak almış gibi koyar. Bu işlemden sonra Ahmet'e kullanacağı kredi kartını verir. Ahmet de bankada duran emanet parası bitene kadar alışveriş yapmaya devam eder. Para bitince işlem yine tekrar edilebilmektedir.

Bu durumdan Ahmet'in kendince avantajı; beş yılda ödeyeceği yirmi bin lira karşılığında, hemen kullanabileceği on altı bin liraya ulaşmış olmasıdır. Bir de Ahmet için beş yıl vadeyle elinden çıkan dört bin lira fazlalığa nazaran, bu beş yılda bu kredi ile kazanacağı sıcak para miktarı daha fazladır.

Bütün bu bankacılık ürünleri dışında Türkiye'de uygulanmayan ama bir kısım müslümanların yoğun olduğu Malezya gibi ülkelerde çok yoğun uygulama alanı bulan bazı bankacılık ürünleri de bulunmaktadır⁴⁰⁷.

3.2.3.2. Malın Üçüncü Bir Kişiyeye Satıldığı Suret (Teverruk)

Malın üçüncü kişiyeye satıldığı suret, daha önce de ifade edildiği gibi teverruk kapsamında değerlendirilmektedir. Teverruk da üç farklı şekilde cereyan etmektedir.

3.2.3.2.1. Bireysel Teverruk

Bireyin nakit elde etmek için bir malı vadeli olarak satın alıp, daha sonra o malı satıcı dışındaki birine peşin olarak satması işlemidir. Bu teverruk çeşidi çağdaş kaynaklarda “fikhî teverruk” veya “ferdî teverruk” şeklinde de adlandırılır. Bunun nedeni, işlem sürecinde taraflar arasında açık veya zımnî bir anlaşmanın, düzenin ve işbirliğinin söz konusu olmamasıdır⁴⁰⁸.

3.2.3.2.1.1. Malın, Herhangi Bir Üçüncü Kişiyeye Satılması

Bu türden bir teverruk işleminde, bir malı vadeli satın alan kişi, herhangi bir üçüncü kişiyeye peşin satmaktadır. Yani bu üçüncü kişi işlemten çoğu zaman habersizdir.

Bu işlem de şu şekilde gerçekleşmektedir:

⁴⁰⁷ Diğer bankacılık ürünleri ile ilgili detaylar için bkz.: Servet Bayındır, Şâfiî Fukahasının Beyu'l-i'ne Hakkındaki Yaklaşımı...

⁴⁰⁸ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk... s. 157.

Paraya ihtiyacı olan Ahmet, beyaz eşya satıcısı Hasan'a gelir ve ondan on iki ay vadeyle bin iki yüz liraya bir buzdolabı satın alır. Aynı buzdolabını, elinde her tür beyaz eşya bulunduran spotçu Veli'ye, bin liraya peşin bedelle satar. Böylelikle ihtiyacı olan nakit parayı elde etmiş olur. Burada Hasan'ın ve Veli'nin bu işlemde bazen haberleri olmamaktadır. Ama bu işlemin yaygınlaşmış olması ve bir insanın hiç kullanmadığı bir buzdolabını getirip satması, aslında bu işlemde her üçünün de ortada dönen işlemde haberdar olduklarını göstermektedir.

Bir haber sitesinde bu konuyla ilgili güncel uygulamaları yansıtan şu haber bulunmaktadır⁴⁰⁹:

Bazı kişiler, geçimlerini sürdürebilmek için ilginç yöntemlere başvuruyor. Adana'da dar gelirlerin başını çektiği bazı kişiler, dayanıklı tüketim mağazalarından uzun vadeli taksitlerle satın aldıkları çeşitli beyaz eşyaları, "Bit Pazarı"ndaki esnafa, düşük ama peşin fiyatına satarak gelir sağlıyor. Spot piyasanın olduğu ve halk arasında "Bit Pazarı" olarak adlandırılan Kocavezir İş Merkezi'ndeki esnaf, vatandaşın "Taksitle Al, Peşin Sat" adını verdiği yöntemle satın aldıkları beyaz eşyaları, ürününe göre 100-200 milyon liranın altında fiyatlarla satıyor. Mağazalarda fiyatları 600-700 milyon lira arasında değişen buzdolapları spot piyasada 400-500 milyon, 400-500 milyon lira olan televizyonlar 300-350 milyon, 500 milyon lira olan bulaşık makineleri 400 milyon lira arasında değişen fiyatlardan satılıyor.

Bununla ilgili fetva sitelerinde şu şekilde bir mesele bulunmaktadır⁴¹⁰:

Soru:

İslâmî bankadan, sadece nakit paradan istifade etmek için, peşin satmak üzere taksitle araba almanın hükmü nedir? Teşekkürler.

Fetva:

Bu türden bir alışveriş, teverruk olarak isimlendirilmektedir. Burada satın alan kişi, maldan faydalanmayı kastetmemektedir. Bu alışverişin arka planındaki parayı kastetmektedir. Bunun hükmü konusunda âlimler iki kısma ayrılmışlardır. Çoğunluğun görüşü ise, bu alışverişin yasaklanmasına dair bir nas olmadığından câiz olmasıdır. Ayrıca bunun îneye kıyas edilmesi de doğru değildir. Çünkü buradaki iki alışveriş birbirinden farklıdır.

⁴⁰⁹ <http://www.habervitrini.com/ekonomi/alternatif-gecim-yontemi-taksitle-al-pesin-sat-99443/>

⁴¹⁰ <http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=2819&RecID=0&rchwords=%C7%E1%DA%ED%E4%C9&R1=1&R2=0> (Fetva Numarası: 2819, Tarih: 21.01.2000)

3.2.3.2.1.2. Malın İşlem Yapan İki Kişinin Belirlediği Bir Kişiye Satılması

Bu surette, nakde ihtiyacı olan kişi ile kendisinden borç istenen kişi, sadece kendi aralarında alım satım gerçekleştiğinde bunun sakıncalı olacağını, ama bu alışverişe üçüncü bir kişinin dahil edilmesi durumunda bu işlemin sıkıntısız gerçekleşeceğini düşünmektedirler. Bu kişiler, faiz konusunda hassas olduklarını düşünürler ve üçüncü kişiyi de bu hassasiyetlerine binaen dahil ederler.

Burada işlem şu şekilde gerçekleşir:

Paraya ihtiyacı olan Ahmet, Hasan'a gelir, durumunu izah eder ve ondan borç ister. Hasan, kendisine fayda sağlamayan borç verme işlemini yapmak istemez ve Ahmet'le birlikte, içine Veli'yi de dahil ettikleri bir alışveriş gerçekleştirirler.

İşlem şu şekilde gerçekleşmektedir:

Hasan, Ahmet'e on bin liralık arabayı altı ay vadeyle on iki bin liraya satar, Ahmet de aynı arabayı dilerlerse aynı mecliste, dilerlerse dükkânına giderek, önceden anlaştıkları Veli'ye, on bin liraya peşin olarak satar ve parasını alır. Veli de aynı arabayı, aldığı fiyata, nakit olarak tekrar Hasan'a satar ve parasını alır. Böylelikle araba ilk sahibi Hasan'a geri döner. Bu alışverişte Veli'nin eline, kendisi sadece aracı olduğundan dolayı hiçbir şey geçmez. Ahmet de nakit ihtiyacı olan on bin lirayı elde eder. Ama Hasan'a on iki bin lira borcu vardır⁴¹¹.

Araya üçüncü kişinin dahil edildiği uygulama bir de şu şekilde gerçekleşmektedir:

Yine Ahmet Hasan'dan borç ister. Hasan, Ahmet'in yanında Veli'den belli bir fiyata bir mal satın alır ve kabzeder. Ardından bu malı daha yüksek bir fiyata Ahmet'e vadeyle satar. Ahmet de aynı malı, tekrar ilk sahibi Veli'ye daha ucuz fiyatla (Veli'nin Hasan'a sattığı fiyatla) satar. Bu işlem sonucunda Veli, hiçbir kârı veya zararı olmaksızın malına kavuşmuş, Ahmet istediği borç parayı temin etmiş ve Hasan da verdiği borçtan daha fazlasını vadeli olarak kazanmış olur⁴¹².

⁴¹¹ Heyet, **el-Fetâva'I-Hindiyye**, III, 209.

⁴¹² H.Yunus Apaydın, *İne*, s. 283.

Bununla ilgili de bir fetva sitesinde şu şekilde bir mesele bulunmaktadır⁴¹³.

Soru:

Bir şahıstan taksitle bir araba alıp, aynı arabayı o şahsın da daha önce kendisinden satın aldığı bir galericiye, hiç yerinden oynatmadan satmakta bir beis var mıdır? (Arabayı satın alan kişi, satın aldığı kişinin de bu galericiden aldığını biliyor) Allah razı olsun.

Fetva:

Öncelikle taksitli satış, bir malı vadeli bir şekilde satmaktır ve bu câizdir. Bu borç, sonradan tek seferde de, taksitle de ödense fark etmez. Mesela sen bir araba aldığın zaman, onu satabilmen için -yerinden oynatmasan bile- kabzetmen ve tam bir şekilde mülküne alman gerekmektedir. İşte böyle yaparsan, bunu satman senin için câizdir. Fakat arabayı, satın aldığın kişinin de kendisinden satın aldığı galericiye geri satarsan, bu durumda da; eğer burada bir anlaşma varsa (galericinin, senin arabayı satın aldığın kişiye: “Sana bu arabayı, sattığın kişinin de getirip bana geri satması şartıyla satarım” demesi gibi) burada îne satışındaki hile vardır ve bu da haramdır. Fakat böyle bir anlaşma olmaksızın, galerici o arabayı satışa sunar, birisi de satın alıp tam bir şekilde teslim alır, sonra da bu kişi getirip sana satıp tam bir suretle teslim eder de, sen de herhangi birine satışa sunarsan ve o galerici de senden bir anlaşma olmaksızın satın alırsa, bu câizdir. İnşallah bunda bir günah yoktur.

3.2.3.2.2. Organize Teverruk

Bireysel teverruk uygulamasında, sadece nakit temin etmeye çalışan kişi yapılan işlemin bilincindeyken, organize teverrukta satıcı da bilinçli ve planlı bir şekilde yer almaktadır. Bu organize işlem daha çok bankalarda cereyan ettiğinden “banka teverruku” olarak da adlandırılmaktadır⁴¹⁴.

Yine organize teverruk işleminde gerçekleşen durumu Bayındır şu şekilde ifade etmektedir⁴¹⁵:

Banka müşterinin nakit ihtiyacı değerindeki uygun bir malı (genelde platin, nikel gibi madenleri) uluslararası borsalardan (genelde Londra Metal Borsası: LME) araçlar (brokırılar) vasıtasıyla peşin olarak satın alır. Banka kendi adına satın almış olduğu

⁴¹³ <http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=5987&RecID=1&searchwords=%C7%E1%DA%ED%E4%C9&R1=1&R2=0> (Fetva Numarası: 5987, Tarih: 13.01.2005)

⁴¹⁴ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk... s. 157.

⁴¹⁵ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk... s. 159.

emtiayı talep formunda anlaşılan şartlarda, maliyetine kâr ekleyerek müşteriye genelde vadeli olarak satar. Banka müşterinin vekili sıfatıyla söz konusu malı araçlar vasıtasıyla borsada peşin olarak satıp nakde çevirir ve parayı müşterinin hesabına geçer. Böylece müşteri nakit ihtiyacını gidermiş, banka da yaptığı işlemde kazanç sağlamış olur. Bu işlemde brokrların kazancı yaptıkları aracılık faaliyeti karşılığında aldıkları komisyon borsanın ki ise nakit girişi, işlem hacminin yükselmesidir. Fakat tüm bu maliyetler sonuçta teverruk talebinde bulunan müşteriye yansıtılır.

Tüccar arasında uygulanan organize teverruk ile ilgili fetva sitesinde şu şekilde bir mesele bulunmaktadır⁴¹⁶.

Soru:

Ben piyasada bir tâcirim. Benim yanıma elli bin dinarlık ihtiyacını karşılamak isteyen bir şahıs geldi. Bunun üzerine ben piyasaya çıktım ve peşin bedelle, elli bin dinar değerinde bir mal aldım. Sonra benden para isteyen şahsa bu malı vadeli bir şekilde altmış bin dinara sattım. O adam da aynı malı gitti çarşıda elli bin liraya peşin sattı ve o nakit paradan istifade etti. Sonra bana vadesi geldikçe o altmış bin dinarı ödeyecek. Bu türden bir satışın hükmü nedir?

Fetva:

Senin sorduğun alışveriş şekli, murâbaha olarak isimlendirilmektedir. Bu alışveriş, malın fiyatını ve elde ettiğin kârı, karşı tarafa söylersen, bir de bu malı alan kişi sana geri satmaz ise câizdir. Fakat sen sattığın malı, tekrar aynı kişiden, sattığın fiyattan daha ucuza nakit olarak geri satın alırsan, bu îne satışdır ve câiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Îne yoluyla alışveriş yaptığınız, öküzlerin kuyruğuna yapıştığınız, tarımı seçtiğiniz ve cihadı terk ettiğiniz zaman Allah size öyle bir zillet musallat eder ki dininize dönünceye kadar onu üzerinizden atmazsınız”.

3.2.3.2.3. Ters Teverruk

Yukarıda tarif edilen her iki teverruk çeşidinin tam aksine, ters teverrukta ortaya parayı koyan kişi banka değil müşteridir. Yukarıdaki teverruk çeşitlerinde amaç nakit

⁴¹⁶ <http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=32279&RecID=26&srchwords=%C7%E1%DA%ED%E4%C9&R1=1&R2=0> (Fetva Numarası: 32279, Tarih: 20.05.2003)

bulmak iken, bu teverruk çeşidinde ise tam tersine eldeki fazla nakdi belli bir gelir karşılığında bankaya yatırmaktır⁴¹⁷.

Bayındır, ters teverruk işlemini şu şekilde ifade eder⁴¹⁸:

Yatırımcı elindeki nakdi bankaya, kendisinin vekili sıfatıyla teslim eder. Banka bu para ile yatırımcı adına borsadan (çoğunlukla Londra Metal Borsası: LME) -genelde peşin fiyatla- emtia (altın ve gümüş dışındaki metalleri) satın alır; yatırımcının parasını borsaya aktarır. Banka, mülkiyeti müşterinin malı haline gelmiş olan bu emtiayı başlangıçta mutabık kalınan vade ve kârlılık oranıyla müşteri adına kendisine satar. Banka mülkiyetine geçen emtiayı borsada tekrar satarak nakde çevirir. Böylece müşterinin parası, dolaylı yoldan da olsa, bankanın kasasına nakit olarak girmiş ve banka da müşteriye anlaşılan vade ve getiri oranıyla garantili şekilde borçlanmış olur. Müşterinin bankadan alacağını vadesinden önce talep etmesi durumunda başlangıçtaki anlaşma gereği "indirim yap peşin tahsil et" kuralı işletilir. Daha önce de belirtildiği gibi bu yöntem sadece yatırımcılarla bankalar arasında uygulanmaz; aynı zamanda bankaların kendi aralarında likidite yönetimi için de uygulanır. Bu yöntem günümüzde birçok banka tarafından müşterilerin mevduatını cezbetmek için faizli bankacılıktaki sabit getirili tasarruf hesaplarının alternatifi olarak kullanılmaktadır.

Genel anlamda günümüzde uygulanan îne satışı işlemleri bu şekilde karşımıza çıkmaktadır. Dikkatle incelendiğinde, bu işlenen suretlerin, hiç de azımsanmayacak sıklıkta esnaf ve tüccar arasında -bazen küçük değişikliklerle- uygulandığı gözlemlenmektedir.

⁴¹⁷ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk... s. 160.

⁴¹⁸ Servet Bayındır, Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk... s. 160.

SONUÇ

Elde edilmesi istenilen bir malı, bir bedel karşılığında muayyen bir şekilde değiştirmek anlamına gelen alışverişin meşruiyeti, şartlarına uygun olarak yapılması durumunda, Kur'an, Sünnet ve icmâ ile sabittir. Bu türden bir meşruiyetin en büyük şartı da "karşılıkla rızâ" ilkesi olarak şâri' tarafından bildirilmiştir.

Bir akit yapılırken şart koşulan fazlalık anlamına gelen faiz ise, normal bir alışverişin aksine net bir şekilde yasaklanmıştır. Çünkü bu türden bir akitte, yasal alışverişin meşruiyetinin temelinde yer alan karşılıklı rızâ ilişkisi zâhirde var gibi görünse de normalde yoktur.

Faizin yasaklandığı dönemde yaşayan müşriklere göre, alışverişteki kâr mantığıyla, faizli işlemlerdeki kâr mantığı aynıdır. Fakat şâri'in faize yasak getirmesinin arka planına bakıldığında, meşrû bir alışverişte satıcının, zaman ve emek harcayarak gelir elde ettiği, faizli işlemlerde ise alacaklının bu çabayı göstermediği görülmektedir. Ayrıca ticarete kâr garantili değilken, faizli işlemlerde baştan belirlenmiştir. En önemlisi de meşrû ticaretin toplumda yapıcı etkisi varken, faizin daima yıkıcı etkisi bulunmaktadır.

Bu yasak karşısında zamanla insanlar, hem bu yasaklara uymak, hem de kısa yoldan istedikleri sonuca ulaşmak için bazı formüller geliştirmişlerdir. Bu formül sayesinde, yasalara uygun olmayan sonuca, yasaya uygun olan bir yolla ulaşmayı hedeflemişlerdir.

Geliştirilen bu formüllerden biri de îne satışdır. En anlaşılır şekliyle îne satışı, kişinin bir malı başkasına yüksek fiyattan vadeli olarak satıp onu teslim ettikten sonra, yüksek olan bedel müşterinin borcu olarak kalmak kaydıyla, aynı malı daha düşük fiyattan peşin olarak geri satın almasıdır. Bu tanımdan her ne kadar normal bir alışveriş akdi ortaya çıkmış gibi görünse de, aslında burada malı vadeli alıp peşin satan kişinin maksadı nakit para temin etmek, müşteriye vadeli satıp da peşin daha ucuza ondan geri alan kişinin maksadı da, faize bulaşmadan fazlalık elde etmektir.

Bu tür bir alışverişte paraya ihtiyacı olan “müstakriz”, bir de bu ihtiyacın muhatabı “mukriz” bulunmaktadır. Bir de bazen bu iki kişinin, sonucu hafifletmek adına bu alışverişe dahil ettikleri “muhallil” bulunmaktadır.

Kaynaklarda bulunan haberlere bakıldığında bu uygulamanın sahâbe döneminde uygulandığı görülmektedir. Aynı uygulamanın müctehid imamlar döneminde de câî olduğu; Osmanlı döneminde ise âdetâ bu işin para vakıfları aracılığıyla, muâmele-i şer‘iyye adı altında zirve yaptığı görülmektedir.

Tanımında ve tarihte uygulandığı şekillerde bulunan farklılık, îne satışı ile ilgili farklı şekillerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ama her ne suretle olursa olsun, îne satışında asıl olan, baştan tarafların aralarında anlaşmış olmaları ve malın ilk sahibine dönmesidir. Bu sonuca ulaşmak için geliştirilmiş birçok farklı formül bulunmaktadır.

Bu işlemi yapanları bu türden bir alışverişe sürükleyen; nakit tedarik etmek, faizden kaçınarak borçtan kâr elde etmek ve borcunu zamanında ödeyemeyen kişiyi cezalandırmak gibi nedenlerdir.

İne satışı hakkında, bir takım kaynaklarda sahâbe ve tâbiünden birçok değerlendirme bulunmaktadır. Daha sonraları mezhepler îne satışını; niyet, hile, kabz ve faiz gibi problemler ve zerîa gibi prensiplerle inceleyerek farklı sonuçlara ulaşmışlardır.

İne satışını faize bir vesile kabul eden çoğunluğa göre, bu işlem câiz değildir. Câiz görmeyen gurupta yer alan Hanefîler’in çoğunluğuna göre bu akdin câiz olmamasının gerekçesi, kaynaklarda yer alan haberler ve söz konusu akitte faiz şüphesinin bulunmasıdır. Mâlikîler de îne satışını câiz görmeyip, meseleyi sedd-i zerîa açısından değerlendirmişler ve zâhir yönüyle mubah olduğu halde, faize vesile kılındığından câiz görmemişlerdir. Hanbelîler’de ise Mâlikîler’deki gibi konu sedd-i zerîa prensibi açısından değerlendirilmekle beraber, ayrıca konu hile açısından ele alınmış ve tarafların sahih bir akit görüntüsü altında, meşrû olmayan kasıtları sakladıkları öne sürülmüş ve böyle bir akdin câiz olamayacağı söylenmiştir. Niyet ve iç irade mefhumunu dikkate almayıp, tamamen zâhire göre hareket eden İmam Şâfiî ve birçok mezhep taraftarına ve nasların zâhirinden yola çıkan Zâhirilere göre bu akit câiz görülmektedir.

Klasik kaynaklarda îne satışı, kendisinde bu akitle bazı yönlerden benzerlik ve ortak sakıncalar bulunduran teverruk, bey‘ bi’l-vefâ ve murâbaha gibi bazı akitlerle birlikte zikredilmiştir.

Güncel ticarî hayata bakıldığında bu işlemin Osmanlı döneminden bu yana yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminde para vakıfları aracılığıyla bu alışverişten istifade edilmişken, günümüzde Türkiye dışında bazı ülkelerde finans kurumlarında, belli kalemler altında direkt îne satışından istifade edilmektedir. Türkiye’de ise aralarında benzerlik bulunan teverruk uygulaması kurumsal anlamda uygulanmaya devam etmektedir. Fakat dikkatle incelendiğinde bu işlemin daha çok tüccar, esnaf ve halk arasında uygulandığını görmek mümkündür.

Eskiden olduğu gibi günümüzde de bireyler, tüccar ve esnaf kendi arasında birçok formüller geliştirmişlerdir. Bu işlemlerin şu an uygulanmaya devam ettiği ve neredeyse teamül haline geldiği gözlemlenmektedir. Bunun en büyük delili, fetva kaynaklarında insanların bu konuyla ilgili sormuş olduğu birçok soru ve haber sitelerinde bulunan uygulama örnekleridir.

Halbuki bu işlemi câiz gören bir kısım âlimler, bunun insanlar arasında yaygınlaşmaması ve insanların burada niyetlerinin sağlam olmasını şart koşmuşlardır. Dolayısıyla insanlar arasında yaygınlaşır ve bu alışveriş farklı bir amaca hizmet ederse aslında onlara göre de câiz değildir. Câiz görmeyenlerin büyük çoğunluğu da bu işlemin faize bir araç olduğunu söylemektedirler. Onlara göre faize aracılık eden şeyin kendisi de haramdır.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm.

Abdurrazzâk, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm b. Nâfi` es-San'ânî el-Himyerî,
(1982), **el-Musannef**, 1. Baskı, Beyrut: (yy).

Ahmed b. Hanbel, (1992), **Müsned**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Apaydın, H.Yunus, (2000), “İrade Beyanı” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 22, (387-391) İstanbul: TDV Yayınları.

_____ (2000), “İne”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 22, (283-285), İstanbul: TDV Yayınları.

_____ (2001), “Kabz”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 24, (45-49), İstanbul: TDV Yayınları.

Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî ed-Diyânüvî, (1998),
Avnü'I-Ma'bud Şerhu Süneni Ebî Dâvûd, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî, (ty), **el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta**, 2. Baskı, Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî.

Baktır, Mustafa, (1986), İslâm Hukunda Hile-i Şerîyye, **İslâmi Araştırmalar Dergisi**, (2), 71-89.

Bardakoğlu, Ali, (1992), “Bey” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 6, (13-19), İstanbul: TDV Yayınları.

Bayındır, Abdülaziz, (1992), “Bey‘ bi'l-Vefâ” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 6, (20-22), İstanbul: TDV Yayınları.

Bayındır, Servet, (2013), Şâfiî Fukahasının Beyu'l-İ'ne Hakkındaki Yaklaşımı ve Bunun Günümüz İslâmi Finans Piyasalarına Yansıması, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (28), 119-140.

_____(2012), Modern Faizsiz Finansman Araçlarından Teverruk ve Ges'in Fıkhi Tahlili, **Fıkhi Açidan Finans ve Altın İşlemleri(İlmi Toplantı)**, 3. Tebliğ, 153-179.

Berki, Ali Himmet, (1982), **Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)**, 3. Baskı, İstanbul: Hikmet Yayınları.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, (2003), **es-Sünenü'l-Kübra**, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

_____(1991), **Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr**, 1. Baskı, Halep: Dâru'l-Vai.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, (1992), **Sahîhu'l-Buhârî**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Hanbelî, (1997), **Keşşâfu'l-Kınâ'**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Cebeci, İsmail, (2009), Modern İslâm İktisadî Çalışmalarında Metodolojik Yaklaşımlar: Murâbaha Örneği, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları (Sempozyum)**, 235-246.

Çağırıcı, Mustafa ve Diğerleri, (2000), "İrâde" **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 22, (380-384), İstanbul: TDV Yayınları.

Çeker, Orhan, (2005), **Fıkıh Dersleri**, 4. Baskı, Konya: Ensar Yayıncılık.

_____(2014), **İslâm Hukukunda Akitler**, 1. Baskı, Konya: Tekin Kitabevi.

Desûki, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arefe, (t.y.) **Haşiye alâ Şerhi'l-Kebir**, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Döndüren, Hamdi, (1993), **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, 5. Baskı, İstanbul: Erkam Yayınları.

_____(1991), Karz-ı Hasen, **Altınoluk Dergisi**, (63), 31.

_____(2008), Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (17), 1-24.

Dönmez, İbrahim Kâfi, (2006) “Murâbaha”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 31, (148-152), İstanbul: TDV Yayınları.

Durmuş, Abdullah, (2011), İslâm Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri, **İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri, (İlmi Toplantı)**, 57-109.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş`as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, (1992), **es-Sünen**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, (1997), **Tefhîmü'l-Kur'an**, İstanbul: İnsan Yayınları.

Ebu Zeyd, Abdü'l-Azim, (2008), İne Satışı ve İslâmi Bankalardaki Modern Uygulamaları, **Temeddün Dergisi** (Malezya), (4), 238-268.

Erdoğan, Mehmet, (2013), **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 4. Baskı, İstanbul: Ensar.

Feyyûmî, Ebu'l-Abbas b. Muhammed b. Ali el-Hamevî, (1987) **el-Misbâhu'l-Münir**, Beyrut: Mektebetü Lübnan.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, (1997), **el-Vasît fi'l-Mezheb**, 1. Baskı, Dâru's-Selâm.

Günay, Hacı Mehmet, (2012), İslâm Hukukunda Akit Teorisi Bağlamında Çağdaş Finansman Enstrümanlarından Murâbaha Uygulamaları, **Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri (İlmi Toplantı)**, 208-227.

Heyet, (ty), **el-Fetâva'l-Hindiyye**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye.

Heyet, (1984), Hükmü Bey'î'l-İne, **Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye**, (14), 259-295.

Heyet, (1983), **el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye**, 2. Baskı, Kuveyt: Vizeratü'l-Evkâf ve Şûnü'd-Dîniyye.

Heyet (İbrâhim Mustafa, Ahmed Hasan Zeyyat, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccâr), (2004), **el-Mu'cemü'l-Vasît**, 4. Baskı, Kahire: Mektebetü's-Şürûki'd-Devliyye.

<http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=2819&RecID=0&srchwords=%C7%E1%DA%ED%E4%C9&R1=1&R2=0>

<http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=5987&RecID=1&srchwords=%C7%E1%DA%ED%E4%C9&R1=1&R2=0>

<http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=13383&RecID=4&srchwords=%C7%E1%DA%ED%E4%C9&R1=1&R2=0>

<http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=32279&RecID=26&srchwords=%C7%E1%DA%ED%E4%C9&R1=1&R2=0>

<http://fatwa.islamweb.net/fatwa/index.php?page=showfatwa&Option=FatwaId&Id=58057&RecID=23&srchwords=%C7%E1%DA%ED%E4%C9&R1=1&R2=0>

<http://fatwa.islamweb.net/fatwa/printfatwa.php?Id=31813&lang=A>

<http://www.habervitrini.com/ekonomi/alternatif-gecim-yontemi-taksitle-al-pesin-sat-99443/>

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, (2003), **Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr**, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, (1995), **Takrîbü't-Tehzîb**, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye.

_____(2000), **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Fikr.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, (ty), **el-Muhallâ**, Kahire: Dâru'l-Fikr.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, (1997), **el-Muğnî**, 3. Baskı, Riyad: Dâru Alemlî'l-Kütüb.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, (1992), **es-Sünen**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, (1974), **Lisânü'l-Arab**, Kahire: Dâr'ül-Meârif.

İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, (1997), **el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, (1982), **Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid**, 6. Baskı, Beyrut: Dâru'l Ma'rife.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, (2005), **Mecmûatü'l-Fetâvâ**, 3. Baskı, Riyad: Dâru'l-Vefâ.

İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed, (1963), **en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, 1. Baskı, (yy.)

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, (2003), **Şerhu Fethi'l-Kadir**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbnü'l-Kayyim, Şemseddin Muhammed el-Cevziyye, (1423), **İ'lâmu'l-Muvakkîn an Rabbi'l-Âlemin**, 1. Baskı, Riyad: Dâru İbni'l-Cevziyye.

_____(2007), **Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd**, 1. Baskı, Riyad: Mektebetü'l Meârif.

İnanır, Ahmet, (2008) “**İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlıda İslam Hukuku**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karâfî, Ebu'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. İdris es-Sanhacî, (ty), **Envaru'l-Buruk fi Envai'l-Furuk**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye.

Karagöz, İsmail, (2007), **Dînî Kavramlar Sözlüğü**, 3. Baskı, Ankara: DİB Yayınları.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, (1986), **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'**, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Kaya, Süleyman, (2009), 17. Yüzyıl Sonlarında Muhalif Bir Metin: Muhammed b. Hamza el-Aydîni'nin Bey'ü'l-İne Risâlesi, **Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, (26), 97-112.

Kisbet, Mustafa, (2010), “**İslâm Hukukuna Göre Satım Akdinde Malın Kabz ve Teslimi**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Komisyon, (1992), **İslâm Ekonomisinde Finansman Meseleleri**, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Komisyon, (2003), **Kur’an Yolu Tefsiri**, Ankara, TDV Yayınları.

Komisyon, (2006), **Türkiye Diyanet Vakfı İlmihali**, 10. Baskı, Ankara, TDV Yayınları.

Köse, Saffet, (2003), Hile-i Şeriyye Konusunda İlginç Bir Risâle, **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, (1), 231-255.

Kurt, İsmail, (2011), Kredi Kaynağı Olarak Para Vakıfları, **İslâm Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri, (İlmi Toplantı)**, 315-339.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, (1997), **el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân** (Çev: M. Beşir Eryarsoy), 1. Baskı, İstanbul: Buruc Yayınları.

Malik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, (2004), **el-Muvatta**, 1. Baskı, Abu Dabi: The Zayed.

Mevsilî, Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, (2011), **el-İhtiyâr li ta‘lîli’l Muhtâr**, 4. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, (1992), **el-Câmiu’s-Sahîh**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, (1999), **el-Mecmu‘ Şerhu’l-Mühezzebli’ş-Şîrâzî**, Beyrut: Dâru İhya-i’t-Türesi’l-Arabî.

_____(2003), **Ravdatü’t-Tâlibîn**, Özel Baskı, Riyad: Dâru Alemi’l-Kütüb.

Öge, Ali, (2010), Şeyhülislâm İbn Kemal’in Fetvaları Işığında Osmanlı İktisâdî Hayatından Bir Kesit, **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, (16), 275-298.

Özsoy, İsmail, (1995), “Faiz”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi** içinde, 12, (110-126), İstanbul: TDV Yayınları.

Râzi, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, (1999), **Mefâtihu’l-Gayb (et-Tefsîrü’l-Kebîr)**, 3. Baskı, Beyrut: Dâru İhyâ-i’t-Türâsi’l-Arabî.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, **el-Mebsût**, Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife.

Şa‘bân, Zekiyüddîn, (2011), **İslâm Hukuk İlminin Esasları** (Çev: İ. Kafi Dönmez), 14. Baskı, Ankara: TDV Yayınları.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, (ty), **el-Üm**, Riyad: Beytü’l-Efkârî’d-Devliyye.

Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, (1997), **Muğni’l-muhtâc ilâ ma‘rifeti meânî elfâzi’l-Minhâc**, Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife.

Taberî, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Bağdâdî, (ty), **Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l- Kur’an**, Mısır: Dâru’l-Meârif.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, (1992), **Sünenü’t-Tirmîzî**, 2. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Türkî, Süleyman b. Türkî, (2003), **Bey‘u’t-Taksit ve Ahkâmühü**, 1. Baskı, Riyad: Daru İşbilia
- Türkoğlu, İrfan, (2013), Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (2), 187-196.
- Ubeydî, İbrahim Abdullatif İbrahim, (2008), **Hakikatü bey‘i’t-Teverruki’l-Fıkhıyyi**, 1. Baskı, Dubai.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, (ty.), **Hak Dini Kur’an Dili**, İstanbul: Azim Dağıtım.
- Zeydan, Abdülkerim, (2012), **İslâm Hukukuna Giriş** (Çev: Ali Şafak), İstanbul: Kayihan Yayınları.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus, (1313), **Tebyînü’l-Hakâik fî Şerhi Kenzi’d-Dekâik**, 1. Baskı, Kâhire: Dâru’l-Kütübi’l-İslâmî.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed, (1997), **Nasbu’r-Râye li Tahrîci ehâdisi’l-Hidâye**, 1. Baskı, Beyrut: (yy).
- Zuhaylî, Vehbe, (1994), **İslâm Fıkhi Ansiklopedisi**, İstanbul: Risale.
- Zerkâ, Mustafa Ahmet, (2012), **Akdü’l-Bey‘**, Dimeşk: Dâru’l-Kalem.

ÖZ GEÇMİŞ

07.10.1981 yılında Konya’da doğdu. İlköğrenimini Konya’da tamamladıktan sonra, İstanbul’da hafızlık ve arapça eğitimi aldı. Orta öğrenimini ise Konya İmam Hatip Lisesi’nde tamamladı. 2010 yılında Anadolu Üniversitesi ilahiyat ön lisans programını, 2012 yılında da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini tamamladı.

2004 yılında vatani görevini tamamladıktan sonra bir süre özel sektörde çalışmaya devam etti. 2007 yılında başladığı imam-hatiplik görevi esnasında, 2012-2015 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı, Trabzon Dini Yüksek İhtisas Merkezi ihtisas eğitimini tamamladı. Evli ve iki çocuk babasıdır.